

Urmia University

Journal of Geography and Regional Future Studies

Vol 1, No 1, Summer 2023

Online ISSN: 2981-118X

<https://grfs.urmia.ac.ir/>

Table of Contents

Title	Page	QR Code
Spatial analysis of regional inequalities in Iran based on educational indicator Mahmood Akbari https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121355 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.1.5	1-17	
Investigating tourism development services and providing optimal strategies in rural areas (Case study: Dezpart County- Shayvand village) Ali Shamsodini, Hojat ollah Sadeghi, Hossein Koravand, Morteza Sharifi https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121356 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.2.6	18-32	
Correlation of effective indicators in creative City Architecture with Sustainable Urban and Regional Development (Case study: Kerman City) Afshin Ghorbani Param https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121357 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.3.7	33-46	
Comparison of the pattern of organizing the outskirts of urban areas (Case of study: England and India) Amanullah Jamshidi, Azadeh Mousavi, Kamal Javanmard https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121358 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.4.8	47-66	
An analysis of good urban and regional governance on sustainable tourism income (Case study: Birjand city) Gholamreza Miri, Afsaneh Ebrahimi, Mehdi Fatemi https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121359 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.5.9	67-81	
Approaches and methods of futurology and scenario planning in urban and regional planning Ahmad Aftab https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121360 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.6.0	82-107	

فصلنامه جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای

دوره ۱، شماره ۱، تابستان ۱۴۰۲

شابا الکترونیکی: 2981-118X

<https://grfs.urmia.ac.ir/>

فهرست مطالب

QR کد	صفحه	عنوان
	۱-۱۷	تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای در ایران بر مبنای نماگرهای آموزشی محمود اکبری https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121355 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.1.5
	۳۲-۱۸	بررسی خدمات توسعه گردشگری و ارائه راهبردهای مطلوب در مناطق روستایی (مورد مطالعه: شهرستان دزپارت-روستای شیوند) علی شمس‌الدینی، حجت‌الله صادقی، حسین کوراوند، مرتضی شریفی https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121356 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.2.6
	۳۳-۴۶	ارتباط سنجی شاخص‌های مؤثر در معماری شهر خلاق با توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای (مورد مطالعه: شهر کرمان) افشین قربانی پارام https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121357 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.3.7
	۶۶-۴۷	مقایسه الگو ساماندهی حاشیه مناطق شهری (مورد مطالعه: کشورهای انگلستان و هندوستان) امان‌الله جمشیدی، آزاده موسوی، کمال جوانمرد https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121358 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.4.8
	۶۷-۸۱	تحلیلی بر حکمروایی خوب شهری و منطقه‌ای بر درآمد پایدار گردشگری (نمونه موردی: شهر بیرجند) غلامرضا میری، افسانه ابراهیمی، مهدی فاطمی https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121359 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.5.9
	۱۰۷-۸۲	رویکردها و روش‌های آینده‌پژوهی و سناریونگاری در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای احمد آفتاب https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121360 https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.6.0

Urmia University

Journal of Geography and Regional Future Studies

Vol 1, No 1, Summer 2023

Online ISSN: 2981-118X

<https://grfs.urmia.ac.ir/>

Spatial analysis of regional inequalities in Iran based on educational indicator

Mahmood Akbari¹

1- Assistant Professor in the Department of Geography and Urban Planning, Yasouj University, Yasouj, Iran.

Article info

Article type:
Research Article

Received:
2023/06/20

Accepted:
2023/08/19

pp:
1- 17

Keywords:
Inequality,
VIKOR model,
Preference selection
index,
Educational
indicators.

Abstract

Due to the unfair distribution of facilities and services, the issue of inequalities in various fields, especially in the education sector, is one of the issues that requires expert studies. In the present research, the analysis of educational indicators in Iran has been done. The research approach is quantitative and the final study of 18 research variables has been done using multi-indicator decision-making techniques such as Vikor technique and preference selection index. The results of Vikor technique show that Tehran has the highest score with a score of (0/0000). Khorasan Razavi is in a good position after Tehran with a score of (0/1830). In VIKOR technique, Ilam province with a score of (0/9759) and South Khorasan province with a score of (0/9763) have the lowest scores, and the status of educational indicators in them is evaluated as poor and they need serious attention. The results of the preference selection index show that Tehran with a total score of (0/9509) and Razavi Khorasan with a total score of (0/8605) have obtained the highest scores in the preference selection index. The scores obtained from the preference selection index show that Semnan province with a total score of (0/2493), Qom province with a total score of (0/2693), Ilam province with a total score of (0/2730), and South Khorasan province with a total score of (0/2842) have the lowest scores. By using the Average nearest neighborhood the pattern of distribution of educational services in Iran, $1/530966$, Z score $5/655593$, and PValue $0/000$ have been obtained. Based on the Average nearest neighborhood, the pattern of distribution of educational services in Iran has been scattered. Based on Moran's coefficient, the pattern of distribution of educational variables in Iran is Random.

Citation: Akbari, M. (2023). Spatial analysis of regional inequalities in Iran based on educational indicator. *Journal of Geography and Regional Future Studies*, 1(1), 1-17.

 © The Author(s).

Publisher: Urmia University.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121355>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.1.5>

Extended Abstract

Introduction:

Educational services in Iran are unfairly distributed among the provinces of the country, and relatively large differences can be seen between various regions. Although, equal distribution of opportunities and access to a suitable educational system for everyone is considered one of the main pillars of sustainable development in the third millennium, and each country is trying to achieve it in some way, it must be acknowledged that different societies, especially developing societies, are facing serious obstacles in this regard. Inequality refers to inequality between individuals or groups in elements such as income, wealth, education, health, nutrition, space, politics and social identity. Citizens' proper access to educational services can play an essential role in the process of sustainable urban development and increasing the quality of life. Despite this attitude, even after years of planning, we can witness the weaknesses in the provision of various services, including educational services. As investment in education is of vital importance for development, and for countless reasons, human capital and specifically education are the most important factors in regional differences in development, undoubtedly, one of the most important issues in urban and regional planning is to determine the degree of development of cities and regions in terms of access to educational services. As development is based on education and its indicators, and educational development indicators provide the basis for achieving sustainable human development, conducting research gains utmost importance. Higher education realizes the basis of achieving better living conditions and brings a more reasonable society and a more balanced atmosphere, and on the other hand, the distribution of optimal educational indicators as the basis of achieving health, comfort and beauty of the city, provides the prerequisites for sustainable urban development. Therefore,

the current research was conducted with the aim of analyzing educational indicators in the provinces of Iran, and to achieve this, 18 educational indicators were used.

Methodology:

The current research is of quantitative-analytical type, and by using VIKOR's multi-indicator decision-making technique and preference selection index, it attempts to analyze educational variables in Iran. The matrix and scope of the research are formed by the provinces of the country in 2021. In this study, 18 variables were selected for the analysis of educational indicators in the provinces of Iran, and these variables form the decision matrix of the research, which is taken from the statistical yearbook of Iran 2021. Using the Shannon entropy model, the weight of each variable was obtained and these weights were used in Vicor technique. The preference selection index has also been used for the analysis of educational indices, and contrary to the Vicor model, this index is considered among the models that have the ability to weight the variables.

Results and discussion:

According to the score of VIKOR technique, the country's provinces have been ranked in terms of access to educational services and indicators. Thirty-one provinces of Iran have been ranked in four levels. Tehran, Razavi Khorasan, Isfahan, Khuzestan, East Azerbaijan and Fars provinces are in the first level, that is, the very privileged level. The provinces of West Azerbaijan, Lorestan, Kerman, Mazandaran, Alborz and Gilan are in the second level. Twelve provinces of the country are in the third level or somewhat privileged level, and these provinces include Kurdistan, Kermanshah, Markazi, Sistan and Baluchistan, Golestan, Hamadan, Qazvin, Bushehr, Ardabil, North Khorasan, Qom and Hormozgan. The provinces of Zanjan, Yazd, Kohgiluyeh and Boyer Ahmad, Chaharmahal and Bakhtiari,

Semnan, Ilam and South Khorasan are underprivileged and need special attention. The results of the research show that by using the average nearest neighbor, the pattern of distribution of educational services in Iran is 1.530966, the Z-Score is 5.655593, and the P-Value is 0.0000. Based on the average nearest neighbor, the pattern of distribution of educational services in Iran has been scattered. According to Moran's coefficient, the pattern of distribution of educational variables in Iran was unpredictable and random. Examining the difference in scores obtained from the Vicor technique and the preference selection index shows the existence of inequality in the field of educational indicators in Iran.

Conclusion:

The educational system in Iran, which is the foundation for scientific prosperity and the economic growth in the society, has been far away from its main mission due to the existence of many challenges, one of which is educational justice. On the one hand, in this field, there are many inequalities between the country's provinces at the macro level, as well as at the regional and urban levels. It is suggested to prepare short-term, medium-term and long-term educational plans to help reduce these

inequalities and to design and implement different plans and projects. It is necessary for policymakers and managers to pay special attention to the provinces of the country such as Qom, Semnan, Kohgiluyeh and Boyer Ahmad, Chaharmahal and Bakhtiari, Ilam, South Khorasan and others, which are at the deprived level. These provinces and other provinces that have been placed at the underprivileged and less privileged levels are considered as the first priority of planning and it is essential to take necessary measures to strengthen the educational indicators in them

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای در ایران بر مبنای نماگرهای آموزشی

محمود اکبری^۱

۱- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>به دلیل توزیع ناعادلانه امکانات و خدمات موضوع نابرابری‌ها در حوزه‌های مختلف به ویژه در بخش آموزش یکی از موضوعاتی هست که نیازمند مطالعات کارشناسی است. در پژوهش حاضر به تحلیل نماگرهای آموزشی در ایران اقدام شده است. رویکرد حاکم بر پژوهش از نوع کمی است و بررسی نهایی ۱۸ متغیر پژوهش با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه مانند تکنیک ویکور و شاخص انتخاب ارجحیت انجام شده است. نتایج تکنیک ویکور نشان می‌دهد که تهران با کسب امتیاز (۰/۰۰۰) بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. خراسان رضوی با کسب امتیاز (۰/۱۸۳۰) پس از تهران در وضعیت مناسبی قرار دارد. در تکنیک ویکور استان ایلام با کسب امتیاز (۰/۹۷۵۹) و استان خراسان جنوبی با کسب امتیاز (۰/۹۷۶۳) کمترین امتیازات را به خود اختصاص داده‌اند و وضعیت نماگرهای آموزشی در آن‌ها ضعیف ارزیابی می‌شود و نیازمند توجه جدی هستند. نتایج شاخص انتخاب ارجحیت نشان می‌دهد که تهران با مجموع امتیاز (۰/۹۵۰۹) و خراسان رضوی با مجموع امتیاز (۰/۸۶۰۵) بیشترین امتیازات را در شاخص انتخاب ارجحیت به دست آورده‌اند. امتیازات به‌دست‌آمده از شاخص انتخاب ارجحیت نشان می‌دهد که استان سمنان با مجموع امتیاز (۰/۲۴۹۳)، استان قم با مجموع امتیاز (۰/۲۶۹۳)، استان ایلام با مجموع امتیاز (۰/۲۷۳۰) و استان خراسان جنوبی با مجموع امتیاز (۰/۲۸۴۲) دارای کمترین امتیازات بوده‌اند. با استفاده از میانگین نزدیک‌ترین همسایگی الگوی پراکنش خدمات آموزشی در ایران ۱/۵۳۰۹۶۶ و میزان Z Score عدد ۵/۶۵۵۵۹۳ و میزان P Value مقدار ۰/۰۰۰ به‌دست آمده است. بر اساس میانگین نزدیک‌ترین همسایگی الگوی پراکنش خدمات آموزشی در ایران به‌صورت پراکنده بوده است. بر اساس ضریب موران الگوی پراکنش متغیرهای آموزشی در ایران به صورت پیش‌بینی نشده و تصادفی بوده است.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۳۰</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۸</p> <p>صص: ۱-۱۷</p> <p>واژگان کلیدی: نابرابری، تکنیک ویکور، شاخص انتخاب ارجحیت، نماگرهای آموزشی.</p>

استناد: اکبری، محمود. (۱۴۰۲). تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای در ایران بر مبنای نماگرهای آموزشی. فصلنامه جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای، (۱)، ۱-۱۷.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121355>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.1.5>

نویسندگان ©

مقدمه

مفهوم توسعه دارای ابعاد متنوعی است (Idar & Hakiminia, 2019: 95) و از طرفی در پژوهش‌های گوناگون اندازه‌گیری نابرابری‌ها بیشتر مربوط به نابرابری‌های درآمدی بوده است و توجه کمتری به سایر استانداردهای زندگی شده است به طوری که اندازه‌گیری استانداردهای زندگی امروزه به‌عنوان موضوعی کلیدی مطرح است. در این راستا یک از حوزه‌های مهم و حساس مربوط به نحوه توزیع آموزش و بهداشت است (Peterson, 2014: 581). آموزش را می‌توان به‌عنوان یک مولفه توسعه و بنیادی برای مفهوم گسترش وسیع‌تر قابلیت‌های انسانی که در قلب معنای توسعه قرار می‌گیرند، مشاهده کرد (Todaro and Smith, 2011: 359). این حوزه یکی از اجزای مهم توسعه انسانی است و این امر به‌طور عینی از طریق بهبود درآمد و استاندارد زندگی و به‌طور ذاتی با بالا بردن قابلیت‌ها و آزادی‌های فردی به رفاه افراد کمک می‌کند و از طرفی از طریق انتقال بین نسلی بر رفاه نسل‌های آینده نیز تأثیر می‌گذارد (Agrawal, 2014: 1). در این راستا یکی از ابعاد توسعه مقوله آموزش است که در این زمینه نابرابری‌هایی بین مناطق مختلف مشاهده می‌شود. مفهوم برابری فرصت‌های آموزشی که با داشتن آموزشی با کیفیت مطلوب و مناسب معادل است، این فرصت را برای همگان فراهم می‌کند تا به دور از هرگونه فشار و محدودیت مالی، اجتماعی، سیاسی یا فرهنگی خود را برای مشارکت فعال و همه‌جانبه آماده سازد (Zarei, 2018: 82). آموزش برای موفقیت یک فرد در زندگی بسیار مهم است و می‌تواند تأثیر زیادی بر فرصت انسان در تداوم کیفیت زندگی خود داشته باشد. آموزش عموماً به‌عنوان بنیان جامعه محسوب می‌شود که ثروت اقتصادی، رفاه اجتماعی و ثبات سیاسی را به همراه دارد و از طرفی وضعیت اقتصادی و اجتماعی، به آموزش کسب شده توسط فرد بستگی دارد؛ زیرا آموزش به توانایی فردی در مدیریت کیفیت زندگی کمک می‌کند و می‌تواند به فرد در جلوگیری از فقر، ایجاد سازگاری و دموکراسی در جامعه کمک کند (Idris et al, 2012: 443). آموزش، رشد اقتصادی را ترویج می‌کند و متعاقباً افراد در توسعه ملی، نقش خود را ایفا می‌کنند (Ahmad et al, 2014: 79). این بخش نقش مهمی در توسعه سرمایه انسانی ایفا می‌کند و همچنین پیامدهای مثبت ثابتی برای کارایی یک کشور دارد که در نهایت بر توسعه اقتصادی تأثیر می‌گذارد. علاوه بر این، تأثیرات قابل توجهی برای انسجام اجتماعی و انسجام ملی کشور اعمال می‌کند و در نتیجه نابرابری‌ها را به حداقل می‌رساند (Kayani et al, 2017: 76).

این در حالی است که خدمات آموزشی در ایران به‌صورت ناعادلانه بین استان‌های کشور توزیع شده است و اختلاف نسبتاً زیادی در این زمینه بین مناطق مختلف دیده می‌شود (Rahnemayi, 2014: 21). هرچند توزیع برابر فرصت‌ها و دسترسی همگانی به نظام آموزشی مطلوب، از ارکان اساسی توسعه پایدار در هزاره سوم محسوب می‌شود و هر یک از کشورها به نوعی درصدد دستیابی به آن هستند؛ اما بایستی اذعان کرد که جوامع مختلف به ویژه جوامع در حال توسعه در این راستا با موانعی جدی روبه‌رو هستند (Zarei, 2018: 80). نابرابری به نابرابری بین افراد یا گروه‌ها در حوزه‌هایی مانند درآمد، ثروت، تحصیلات و آموزش، بهداشت، تغذیه، فضا، سیاست و هویت اجتماعی اشاره دارد (Rohwerder, 2016). دسترسی مناسب شهروندان به خدمات آموزشی می‌تواند نقشی اساسی در روند توسعه پایدار شهری و افزایش کیفیت زندگی داشته باشد. علیرغم این نگرش امروزه پس از گذشت سال‌ها برنامه‌ریزی شاهد ضعف‌هایی در ارائه خدمات مختلف من جمله خدمات آموزشی هستیم (Saraei et al, 2016: 63). از آنجایی که به‌طور گسترده‌ای سرمایه‌گذاری در آموزش از اهمیت حیاتی برای توسعه برخوردار است (Kremer, 2003) و به دلایل بی‌شماری در واقع سرمایه انسانی و به‌طور خاص آموزش مهم‌ترین عامل در تفاوت‌های منطقه‌ای در توسعه هستند (Gennaioli et al, 2011). بدون شک یکی از مهم‌ترین محورهای برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای مشخص نمودن درجه توسعه‌یافتگی شهرها و مناطق از نظر دسترسی به خدمات آموزشی است. ضرورت پژوهش از این حقیقت ناشی می‌شود که مبنای توسعه و توسعه‌یافتگی بر آموزش و نماگرهای آن استوار است و شاخص‌های توسعه آموزشی زمینه‌دستیابی به توسعه پایدار انسانی را فراهم می‌کنند. آموزش بالاتر، زمینه دستیابی به شرایط بهتر زندگی را محقق می‌سازد و اجتماعی معقول‌تر و فضای متعادل‌تر را به ارمغان می‌آورد و از طرفی توزیع بهینه نماگرهای آموزشی زمینه‌دستیابی به سلامت، آسایش و زیبایی شهری که مقدمات توسعه پایدار شهری هستند را فراهم می‌آورد بنابراین پژوهش حاضر با هدف تحلیل نماگرهای آموزشی در استان‌های ایران انجام شده است و برای نیل به این مهم از ۱۸ نماگر آموزشی استفاده شده است.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

آموزش راهکاری برای نیل به توسعه ملی است و احساس مسئولیت در میان مردم را به وجود می‌آورد به طوری که با آموزش، مردم نه تنها وظایف خود را درک می‌کنند، بلکه می‌دانند چگونه به حقوق ملی، اجتماعی و فردی خود دست یابند. یکی از اهداف آموزش این است که مردم را با افزایش آگاهی عمومی خود در مورد موقعیت ملی و بین‌المللی خود به عنوان شهروندان جهانی، قادر سازد. این درک فضایی از اعتماد و همکاری در جامعه ایجاد می‌کند (Ahmad et al, 2014: 79). آموزش نقش عمده‌ای را در شکل‌گیری سرمایه انسانی یک جامعه ایفا می‌کند و از این رو بنیان مستحکمی برای توسعه اجتماعی - اقتصادی کشور با افزایش بهره‌وری و کارایی هر یک از اعضا جامعه و تبدیل آن‌ها به نیروی انسانی ماهر و تضمین یک اقتصاد پایدار را فراهم می‌کند (Kayani et al, 2017: 77). امکانات آموزشی به ساختارهایی اطلاق می‌شود که اهداف آموزشی را محقق می‌کند (Wu and Liu, 2022: 8)؛ و به طور کلی آموزش بهترین راه سرمایه‌گذاری برای مردم است؛ افراد تحصیل کرده می‌توانند با اختراع وسایل و اکتشافات جدید به توسعه کشور و جامعه خود کمک کنند (Idris et al, 2012: 444).

در رابطه با موضوع پژوهش، پژوهش‌های متنوعی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است به طوری که در پژوهش، نتایج تحقیق چان و همکاران^۱ (۲۰۲۳) نتایج تحقیق و بررسی تطبیقی آموزش شهری و برابری جنسیتی در ۱۴ منطقه شهری پنوم پن پایتخت کامبوج نشان داد که همه این مناطق دارای نقاط قوت و ضعف عمده در زمینه دسترسی به شاخص‌های آموزشی و برابری جنسیتی در تصمیم‌گیری هستند. لن و همکاران^۲ (۲۰۱۸) و لی و همکاران^۳ (۲۰۱۵) به این نتیجه رسیدند که در شهرهای بزرگ چین تنوع کمی مدارس بین بافت‌های قدیمی شهر و مناطق جدید توسعه‌یافته مانند حاشیه شهری و حومه بیرونی به طور مستقیم باعث نابرابری فضایی و آموزشی می‌شود. کیانی و همکاران^۴ (۲۰۱۷) به این نتیجه رسیدند که آموزش یک فعالیت هدفمند است و تأثیرات بسیار زیادی هم برای افراد و هم برای جوامع دارد. این پژوهش مزایای اجتماعی و اقتصادی آموزش در کشورهای درحال توسعه به طور کلی و پاکستان به عنوان یک کشور درحال توسعه را مورد بررسی قرار می‌دهد. دولت و جامعه مدنی باید در آموزش و پرورش سرمایه‌گذاری کنند تا از مزایای آموزش بیشتر از نظر اقتصادی بهره‌مند شوند. این تنها راهی است که پاکستان را به جای دیگر تدابیر به مکانی امن و امن‌تر تبدیل می‌کند. اموا و همکاران^۵ (۲۰۱۸) به این نتیجه رسیدند که آموزش می‌تواند یک ابزار سیاست بازخوردی برای کاهش نابرابری اقتصادی در میان گروه‌های قومی و هویتی در کشورهای درحال توسعه باشد. اموا و همکاران^۶ (۲۰۱۸) و اموا و بوکنر^۷ (۲۰۱۵) نشان می‌دهند که نابرابری‌های آموزشی در نیم قرن گذشته بین گروه‌های قومی، درآمدی و جنسی وجود دارند. واضح است که نابرابری در فرصت‌های تحصیلی و رفاه اقتصادی در سراسر جهان درحال توسعه پافشاری می‌کند. اگراول^۸ (۲۰۱۴) در پژوهش نابرابری آموزشی در مناطق شهری و روستایی هند، شاخص جینی آموزش را به طور جداگانه برای بخش‌های روستایی و شهری محاسبه کرده‌اند و تغییرات نابرابری در دو دهه گذشته بررسی شده است. برآوردهای پژوهش میزان بالای نابرابری آموزشی را در ایالات هند نشان می‌دهد. احمد و همکاران^۹ (۲۰۱۴) به این نتیجه رسیدند که آموزش پایه و اساس توسعه اقتصادی و اجتماعی هر کشوری را تشکیل می‌دهد. یک سیستم آموزشی قابل دوام کشور را قادر می‌سازد تا به اهداف ملی خود دست پیدا کند. پاکستان به عنوان یک کشور درحال توسعه از زمان آغاز به کار خود با مشکلات جدی آموزش مواجه شده است و بنابراین، سیستم آموزش با توجه به آرمان‌های ملت شکست خورده است. ایدریس و همکاران^{۱۰} (۲۰۱۲) نشان می‌دهند که آموزش نقطه عطف توسعه ملی است. تحصیلات دانش و مهارت‌های مردم را افزایش می‌دهد و شخصیت جوانان یک ملت را شکل می‌دهد. پاتیل^{۱۱} (۲۰۱۲) به درستی وضعیت آموزش را در جوامع ایستا و پویا تحلیل کرده است. پاتیل به این نتیجه رسید که هدف

¹ Chan et al

² Lan et al

³ Li et al

⁴ Kayani et al

⁵ Omoeva et al

⁶ Omoeva et al

⁷ Omoeva and Buckner

⁸ Agrawal

⁹ Ahmad et al

¹⁰ Idris et al

¹¹ Patil

از آموزش جوامع ایستا تنها انتقال آداب و سنن جامعه به نسل‌های جدید است. برخلاف جوامع پویا، کارکرد آموزش گسترده‌تر شده و محدود به انتقال سنت‌ها و سنن به نسل جدید نمی‌شود، بلکه آن‌ها را برای تعدیل شرایط جدید هر زمان که در آینده اتفاق می‌افتد، آماده می‌کند. جاود و همکاران^۱ (۲۰۰۸) به این نتیجه رسیدند که آموزش یکی از مهم‌ترین متغیرهایی است که نقشی کلیدی در پیشرفت‌های انسانی در سراسر جهان ایفا می‌کند. تحقیقاتی بی‌شماری به این موضوع می‌پردازند که سرعت رشد اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته را نمی‌توان بدون سهم سرمایه انسانی به دست آورد.

مواد و روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کمی - تحلیلی بوده است و با استفاده از تکنیک تصمیم‌گیری چندشاخصه ویکور و شاخص انتخاب ارجحیت به تحلیل متغیرهای آموزشی در ایران مبادرت شده است. ماتریس و محدوده پژوهش را استان‌های کشور در سال ۱۴۰۰ تشکیل می‌دهند. در این پژوهش برای تحلیل نماگرهای آموزشی در استان‌های ایران تعداد ۱۸ متغیر انتخاب شدند و این متغیرها ماتریس تصمیم پژوهش را تشکیل می‌دهند که از سالنامه آماری ایران ۱۴۰۰ گرفته شده است. با استفاده از مدل آنتروپی شانون وزن هر متغیر به دست آمده است و این وزن‌ها در تکنیک ویکور به کار گرفته شده‌اند. در این پژوهش برای تحلیل نماگرهای آموزشی از شاخص انتخاب ارجحیت نیز بهره برده شده است و برعکس مدل ویکور این شاخص جزو مدل‌هایی محسوب می‌شود که قابلیت وزن دار کردن متغیرها را دارد. جدول (۱) نماگرهای مورد استفاده و وزن آن‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۱- متغیرهای مورد مطالعه و محاسبه وزن آن‌ها با استفاده از مدل آنتروپی شانون

شاخص	نرخ باسوادی در نقاط شهری	نرخ باسوادی در نقاط روستایی	تعداد آموزشگاه پیش‌دبستانی	تعداد معلمان ابتدایی	تعداد آموزشگاه ابتدایی	تعداد کلاس ابتدایی
ej	۰/۹۹۹۹	۰/۹۹۹۶	۰/۹۴۵۹	۰/۹۳۴	۰/۹۴۸۹	۰/۹۲۹۹
dj	۰/۰۰۰۱۲	۰/۰۰۰۴۳	۰/۰۵۴۱۰	۰/۰۶۶۰	۰/۰۵۱۱۴	۰/۰۷۰۰۸
Wj	۰/۰۰۰۱۱	۰/۰۰۰۳۹	۰/۰۴۸۹۷	۰/۰۵۹۷۵	۰/۰۴۶۳	۰/۰۶۳۴۴

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ادامه جدول ۱- متغیرهای مورد مطالعه و محاسبه وزن آن‌ها با استفاده از مدل آنتروپی شانون

شاخص	تعداد معلمان دوره اول متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه	تعداد کلاس دوره اول متوسطه	تعداد معلمان دوره دوم متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی
ej	۰/۹۴۰۵	۰/۹۳۱۶	۰/۹۴۳۹	۰/۹۲۷۵	۰/۹۳۱	۰/۹۱۸۳
dj	۰/۰۵۹۵۰	۰/۰۶۸۳۸	۰/۰۵۶۰۵	۰/۰۷۲۵۰	۰/۰۶۹۰۳	۰/۰۸۱۶۷
Wj	۰/۰۵۳۸۶	۰/۰۶۱۹	۰/۰۵۰۷۴	۰/۰۶۵۶۳	۰/۰۶۲۴۹	۰/۰۷۳۹۳

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ادامه جدول ۱- متغیرهای مورد مطالعه و محاسبه وزن آن‌ها با استفاده از مدل آنتروپی شانون

شاخص	تعداد آموزشگاه دوره دوم متوسطه	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه بزرگسالان	تعداد کلاس دوره اول متوسطه بزرگسالان	تعداد آموزشگاه دوره دوم متوسطه بزرگسالان	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه بزرگسالان
ej	۰/۹۳۸۲	۰/۹۱۵۵	۰/۹۲۶۷	۰/۸۹۱۷	۰/۹۳۸۹	۰/۹۳۳۳
dj	۰/۰۶۱۸۴	۰/۰۸۴۴۹	۰/۰۷۳۳۰	۰/۱۰۸۲۷	۰/۰۶۱۱۲	۰/۰۶۶۶۸
Wj	۰/۰۵۵۹۸	۰/۰۷۶۴۸	۰/۰۶۶۳۵	۰/۰۹۸	۰/۰۵۵۳۲	۰/۰۶۰۳۶

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

برای نمونه وزن نرخ باسوادی در نقاط شهری (۰/۰۰۰۱۱) و وزن تعداد کلاس دوره دوم متوسطه بزرگسالان (۰/۰۶۰۳۶) به دست آمده است و در نهایت وزن این متغیرها در تکنیک ویکور به کار گرفته شده‌اند.

^۱ Javed et al

بحث و ارائه یافته‌ها

تکنیک چند شاخصه ویکور ابزاری مؤثر در تصمیم‌گیری است و در شرایطی به کار می‌رود که تصمیم‌گیرنده به راه‌حلی نیاز دارد که نزدیک‌ترین راه‌حل به راه‌حل ایده‌آل باشد. داده‌ها و اطلاعات مربوط به ماتریس تصمیم پژوهش از سالنامه آماری ایران در سال ۱۴۰۰ گرفته شده است. در ماتریس تصمیم سطرها به استان‌های کشور و ستون‌ها به ۱۸ نماگر آموزشی اختصاص پیدا کرده است. پس از تشکیل ماتریس تصمیم و نرمال کردن ماتریس تصمیم‌گیری در جدول (۲) در گام سوم به وزن دار کردن ماتریس استاندارد اقدام شده است و وزن‌های هر متغیر از مدل آنتروپی شانون به دست آمده‌اند.

جدول ۲- ماتریس نرمال نماگرهای آموزشی در ایران

شاخص	نرخ باسوادی در نقاط شهری	نرخ باسوادی در نقاط روستایی	تعداد آموزشگاه پیش‌دبستانی	تعداد معلمین ابتدایی	تعداد آموزشگاه ابتدایی	تعداد کلاس ابتدایی	تعداد معلمان دوره اول متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه	استان
آذربایجان شرقی	۰/۱۷۵۹	۰/۱۷۲۷	۰/۴۰۳۵	۰/۲۲۳۲	۰/۲۷۲۶	۰/۲۲۸۴	۰/۲۴۱۴	۰/۲۱۱۸	۰/۲۷۲۷	
آذربایجان غربی	۰/۱۷۲۱	۰/۱۶۸۶	۰/۱۲۲۵	۰/۱۹۳۹	۰/۲۳۵۱	۰/۱۸۶۹	۰/۱۷۷۵	۰/۱۵۹۹	۰/۱۸۴۶	
اردبیل	۰/۱۷۴۳	۰/۱۶۸۸	۰/۱۲۸۲	۰/۰۸۹۴	۰/۱۱۰۲	۰/۰۷۸۰	۰/۱۱۰۵	۰/۰۸۸۱	۰/۱۰۶۵	
اصفهان	۰/۱۸۱۷	۰/۱۸۷۱	۰/۲۳۴۰	۰/۲۲۸۳	۰/۲۰۶۵	۰/۲۴۹۷	۰/۲۴۸۱	۰/۲۸۴۷	۰/۲۴۴۰	
البرز	۰/۱۸۵۳	۰/۱۹۳۷	۰/۰۹۶۶	۰/۰۸۸۶	۰/۰۶۹۴	۰/۱۱۷۷	۰/۱۰۵۶	۰/۱۰۲۱	۰/۰۸۶۲	
.....	
مازندران	۰/۱۸۳۹	۰/۱۹۱۴	۰/۰۷۰۳	۰/۱۷۰۶	۰/۱۵۶۵	۰/۱۵۶۴	۰/۲۲۳۳	۰/۱۷۰۶	۰/۲۰۲۹	
مرکزی	۰/۱۸۱۳	۰/۱۶۹۵	۰/۰۹۰۱	۰/۰۵۸۱	۰/۰۸۶۰	۰/۰۷۳۴	۰/۰۶۳۷	۰/۰۷۹۵	۰/۰۷۸۸	
هرمزگان	۰/۱۸۴۵	۰/۱۸۷۵	۰/۱۵۸۱	۰/۱۲۷۸	۰/۱۵۱۸	۰/۱۱۸۶	۰/۱۰۶۷	۰/۱۱۹۴	۰/۱۵۲۵	
همدان	۰/۱۷۷۹	۰/۱۷۷۵	۰/۱۰۹۵	۰/۱۰۹۲	۰/۱۱۳۹	۰/۰۹۵۱	۰/۱۱۸۰	۰/۱۰۹۲	۰/۱۱۲۷	
یزد	۰/۱۸۳۷	۰/۱۹۱۶	۰/۰۶۵۵	۰/۰۵۳۸	۰/۰۵۶۹	۰/۰۶۶۸	۰/۰۵۷۰	۰/۰۶۷۸	۰/۰۶۲۷	
وزن نماگر	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۴	۰/۰۴۹۰	۰/۰۵۹۷	۰/۰۴۶۳	۰/۰۶۳۴	۰/۰۵۳۹	۰/۰۶۱۹	۰/۰۵۰۷	

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ادامه جدول ۲- ماتریس نرمال نماگرهای آموزشی در ایران

شاخص	تعداد کلاس دوره اول متوسطه	تعداد معلمان دوره دوم متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره دوم متوسطه	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه بزرگسالان	تعداد کلاس دوره اول متوسطه بزرگسالان	تعداد آموزشگاه دوره دوم متوسطه بزرگسالان	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه بزرگسالان	استان
آذربایجان شرقی	۰/۲۳۱۰	۰/۱۹۹۵	۰/۲۰۲۷	۰/۲۴۱۶	۰/۲۰۶۴	۰/۲۲۹۲	۰/۳۲۸۱	۰/۲۰۷۰	۰/۲۰۸۹	
آذربایجان غربی	۰/۱۷۷۲	۰/۱۵۱۶	۰/۱۳۵۷	۰/۱۶۲۴	۰/۱۵۳۱	۰/۱۷۳۱	۰/۱۵۶۸	۰/۱۸۷۸	۰/۱۹۳۱	
اردبیل	۰/۰۸۵۰	۰/۰۸۲۶	۰/۰۸۳۸	۰/۰۹۶۲	۰/۰۶۸۸	۰/۰۷۱۳	۰/۰۶۷۶	۰/۱۰۲۶	۰/۰۹۶۵	
اصفهان	۰/۲۵۶۰	۰/۲۸۱۵	۰/۲۷۸۷	۰/۲۶۲۰	۰/۲۸۷۵	۰/۲۸۵۲	۰/۲۸۹۵	۰/۲۳۹۵	۰/۲۴۰۹	
البرز	۰/۱۲۰۱	۰/۱۱۹۷	۰/۱۰۵۶	۰/۰۹۷۷	۰/۱۳۲۲	۰/۰۸۱۵	۰/۱۶۱۷	۰/۱۱۶۰	۰/۱۵۲۰	
.....	
مازندران	۰/۱۷۴۲	۰/۲۱۸۶	۰/۲۰۵۵	۰/۱۹۵۱	۰/۱۸۳۳	۰/۱۸۸۴	۰/۱۰۶۲	۰/۲۲۸۷	۰/۱۷۲۱	
مرکزی	۰/۰۷۲۸	۰/۰۶۳۵	۰/۰۷۸۰	۰/۰۸۴۰	۰/۰۷۰۸	۰/۱۲۲۲	۰/۱۰۸۶	۰/۰۸۴۳	۰/۰۸۳۸	
هرمزگان	۰/۱۱۲۵	۰/۰۹۴۱	۰/۱۳۰۵	۰/۱۴۱۰	۰/۰۹۶۲	۰/۰۹۱۷	۰/۰۲۶۵	۰/۱۳۹۴	۰/۱۰۲۵	
همدان	۰/۰۹۷۳	۰/۱۰۱۲	۰/۱۰۱۸	۰/۰۹۳۱	۰/۰۸۵۶	۰/۰۸۶۶	۰/۰۶۵۱	۰/۱۰۶۰	۰/۱۲۰۵	
یزد	۰/۰۶۱۹	۰/۰۶۶۲	۰/۰۷۸۱	۰/۰۶۷۱	۰/۰۶۳۶	۰/۰۷۶۴	۰/۰۴۳۴	۰/۰۶۰۹	۰/۰۵۹۹	
وزن نماگر	۰/۰۶۵۶	۰/۰۶۲۵	۰/۰۷۳۹	۰/۰۵۶۰	۰/۰۷۶۵	۰/۰۶۶۴	۰/۰۹۸۰	۰/۰۵۵۳	۰/۰۶۰۴	

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

وزن هر متغیر در ماتریس نرمال ضرب شده است و ماتریس نرمال وزنی به دست آمده است. در مرحله چهارم تعیین مقادیر بالاترین و پایین‌ترین ارزش ماتریس نرمال وزنی به دست آمده است. این مقادیر در جدول (۳) ارائه شده‌اند.

جدول ۳- مقادیر بالاترین و پایین‌ترین ارزش ماتریس نرمال وزنی نماگرهای آموزشی

شاخص	نرخ باسوادی در نقاط شهری	نرخ باسوادی در نقاط روستایی	تعداد آموزشگاه پیش‌دبستانی	تعداد آموزشگاه ابتدایی	تعداد معلمان ابتدایی	تعداد آموزشگاه ابتدایی	تعداد کلاس ابتدایی	تعداد معلمان دوره اول متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه
f max	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۱	۰/۰۱۹۸	۰/۰۲۸۱	۰/۰۱۷۲	۰/۰۳۲۱	۰/۰۲۵۱	۰/۰۳۱۶	۰/۰۲۰۸	
f min	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۱۸	۰/۰۰۲۰	۰/۰۰۱۵	۰/۰۰۲۲	۰/۰۰۲۱	۰/۰۰۲۵	۰/۰۰۲۲	
f+ - F-	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰	۰/۰۱۸۰	۰/۰۲۶۰	۰/۰۱۵۸	۰/۰۳۰۰	۰/۰۲۳۰	۰/۰۲۹۱	۰/۰۱۸۶	

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ادامه جدول ۳- مقادیر بالاترین و پایین‌ترین ارزش ماتریس نرمال وزنی نماگرهای آموزشی

شاخص	تعداد کلاس دوره اول متوسطه	تعداد معلمان دوره دوم متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره دوم متوسطه	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه بزرگسالان	تعداد کلاس دوره اول متوسطه بزرگسالان	آموزشگاه دوره دوم متوسطه بزرگسالان	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه بزرگسالان
f max	۰/۰۳۶۳	۰/۰۳۴۲	۰/۰۳۵۹	۰/۰۲۶۸	۰/۰۴۷۲	۰/۰۳۵۱	۰/۰۵۳۷	۰/۰۲۰۶	۰/۰۲۷۹
f min	۰/۰۰۲۴	۰/۰۰۲۷	۰/۰۰۳۲	۰/۰۰۲۷	۰/۰۰۳۰	۰/۰۰۱۷	۰/۰۰۱۹	۰/۰۰۲۰	۰/۰۰۲۱
f+ - F-	۰/۰۳۳۹	۰/۰۳۱۶	۰/۰۳۲۷	۰/۰۲۴۱	۰/۰۴۴۲	۰/۰۳۳۵	۰/۰۵۱۸	۰/۰۱۸۶	۰/۰۲۵۸

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

مرحله پنجم به تعیین شاخص مطلوبیت (S) و شاخص نارضایتی (R) اختصاص دارد که در جدول (۴) ارائه شده‌اند.

جدول ۴- تعیین شاخص مطلوبیت (S) و شاخص نارضایتی (R)

شاخص	نرخ باسوادی در نقاط شهری	نرخ باسوادی در نقاط روستایی	تعداد آموزشگاه پیش‌دبستانی	تعداد آموزشگاه ابتدایی	تعداد معلمان ابتدایی	تعداد آموزشگاه ابتدایی	تعداد کلاس ابتدایی	تعداد معلمان دوره اول متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه	استان
آذربایجان شرقی	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۲	۰/۰۰۰۰	۰/۰۳۳۸	۰/۰۱۳۶	۰/۰۳۷۳	۰/۰۲۸۳	۰/۰۳۹۳	۰/۰۱۸۹		
آذربایجان غربی	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۳	۰/۰۳۷۵	۰/۰۳۷۸	۰/۰۱۸۷	۰/۰۴۲۹	۰/۰۲۶۳	۰/۰۴۶۲	۰/۰۳۱۱		
اردبیل	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۳	۰/۰۳۶۷	۰/۰۵۲۱	۰/۰۳۵۶	۰/۰۵۷۵	۰/۰۴۴۷	۰/۰۵۵۶	۰/۰۴۱۹		
اصفهان	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۱	۰/۰۲۲۶	۰/۰۳۳۱	۰/۰۲۲۵	۰/۰۳۴۵	۰/۰۲۷۴	۰/۰۲۹۷	۰/۰۲۲۹		
البرز	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰	۰/۰۴۰۹	۰/۰۵۲۲	۰/۰۴۱۲	۰/۰۵۲۲	۰/۰۴۵۴	۰/۰۵۳۸	۰/۰۴۴۷		
.....		
مازندران	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰	۰/۰۴۴۴	۰/۰۴۱۰	۰/۰۲۹۳	۰/۰۴۷۰	۰/۰۳۰۵	۰/۰۴۴۸	۰/۰۲۸۶		
مرکزی	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۳	۰/۰۴۱۸	۰/۰۵۶۴	۰/۰۳۸۹	۰/۰۵۸۲	۰/۰۵۰۶	۰/۰۵۶۸	۰/۰۴۵۸		
هرمزگان	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۱	۰/۰۳۲۷	۰/۰۴۶۹	۰/۰۳۰۰	۰/۰۵۲۱	۰/۰۴۵۲	۰/۰۵۱۵	۰/۰۳۵۶		
همدان	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۲	۰/۰۳۹۲	۰/۰۴۹۴	۰/۰۳۵۱	۰/۰۵۵۲	۰/۰۴۳۸	۰/۰۵۲۹	۰/۰۴۱۱		
یزد	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰	۰/۰۴۵۱	۰/۰۵۷۰	۰/۰۴۲۹	۰/۰۵۹۰	۰/۰۵۱۵	۰/۰۵۸۳	۰/۰۴۸۰		

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ادامه جدول ۴- تعیین شاخص مطلوبیت (S) و شاخص نارضایتی (R)

شاخص / استان	تعداد کلاس دوره اول متوسطه	تعداد معلمان دوره دوم متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره دوم متوسطه	تعداد کلاس آموزشگاه دوره دوم متوسطه	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه	تعداد کلاس دوره اول متوسطه	آموزشگاه دوره دوم متوسطه	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه
آذربایجان شرقی	۰/۰۴۱۰	۰/۰۴۳۱	۰/۰۴۷۲	۰/۰۳۰۸	۰/۰۵۴۴	۰/۰۳۹۵	۰/۰۴۰۷	۰/۰۲۷۳	۰/۰۳۵۷
آذربایجان غربی	۰/۰۴۷۸	۰/۰۴۹۰	۰/۰۵۸۴	۰/۰۴۱۱	۰/۰۶۱۴	۰/۰۴۶۹	۰/۰۷۲۵	۰/۰۳۰۵	۰/۰۳۷۹
اردبیل	۰/۰۵۹۵	۰/۰۵۷۵	۰/۰۶۷۱	۰/۰۴۹۷	۰/۰۷۲۶	۰/۰۶۰۳	۰/۰۸۹۱	۰/۰۴۴۵	۰/۰۵۱۶
اصفهان	۰/۰۳۷۸	۰/۰۳۲۹	۰/۰۳۴۵	۰/۰۲۸۲	۰/۰۴۳۶	۰/۰۳۲۲	۰/۰۴۷۹	۰/۰۲۲۰	۰/۰۳۱۲
البرز	۰/۰۵۵۱	۰/۰۵۲۹	۰/۰۶۳۵	۰/۰۴۹۵	۰/۰۶۴۲	۰/۰۵۹۰	۰/۰۷۱۶	۰/۰۴۲۳	۰/۰۴۳۷
.....
مازندران	۰/۰۴۸۲	۰/۰۴۰۷	۰/۰۴۶۷	۰/۰۳۶۹	۰/۰۵۷۴	۰/۰۴۴۹	۰/۰۸۱۹	۰/۰۲۳۷	۰/۰۴۰۹
مرکزی	۰/۰۶۱۱	۰/۰۵۹۹	۰/۰۶۸۱	۰/۰۵۱۳	۰/۰۷۲۳	۰/۰۵۳۶	۰/۰۸۱۴	۰/۰۴۷۵	۰/۰۵۳۴
هرمزگان	۰/۰۵۶۱	۰/۰۵۶۱	۰/۰۵۹۳	۰/۰۴۳۹	۰/۰۶۸۹	۰/۰۵۷۶	۰/۰۹۶۷	۰/۰۳۸۴	۰/۰۵۰۷
همدان	۰/۰۵۸۰	۰/۰۵۵۲	۰/۰۶۴۱	۰/۰۵۰۱	۰/۰۷۰۳	۰/۰۵۸۳	۰/۰۸۹۵	۰/۰۴۳۹	۰/۰۴۸۲
یزد	۰/۰۶۲۵	۰/۰۵۹۶	۰/۰۶۸۱	۰/۰۵۳۵	۰/۰۷۳۳	۰/۰۵۹۷	۰/۰۹۳۵	۰/۰۵۱۳	۰/۰۵۶۷

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

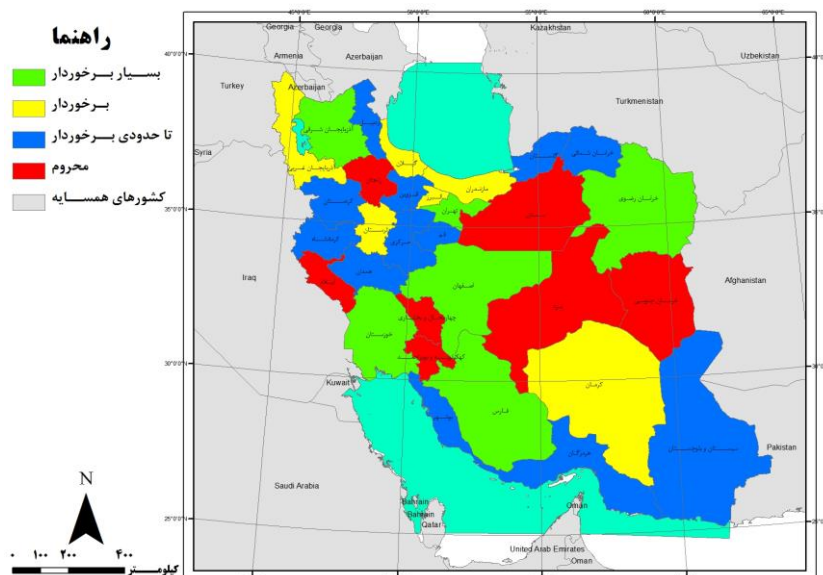
در تکنیک چند شاخصه ویکور در مرحله ششم به محاسبه مقدار (Q) و رتبه‌بندی نهایی هر گزینه مبادرت شده است و میزان امتیازات به‌دست‌آمده و مقادیر شاخص مطلوبیت (S) و شاخص نارضایتی (R) در جدول (۵) ارائه شده‌اند.

جدول ۵- امتیاز متغیرهای آموزشی استان‌های ایران با استفاده از تکنیک ویکور

استان	مطلوبیت (S)	نارضایتی (R)	امتیاز ویکور	سطح توسعه	استان	مطلوبیت (S)	نارضایتی (R)	امتیاز ویکور	سطح توسعه
تهران	۰/۰۴۷	۰/۰۲۳	۰/۰۰۰۰	بسیار برخوردار	گلستان	۰/۰۸۵۳	۰/۰۸۸	۰/۰۸۶۱	تا حدودی برخوردار
خراسان رضوی	۰/۰۲۱۹	۰/۰۳۷	۰/۰۱۸۳۰		همدان	۰/۰۸۵۵	۰/۰۹۰	۰/۰۸۷۰۸	
اصفهان	۰/۰۵۰۳	۰/۰۴۸	۰/۰۴۰۵۵		قزوین	۰/۰۹۲۴	۰/۰۸۵	۰/۰۸۷۴۴	
خوزستان	۰/۰۴۲۱	۰/۰۶۱	۰/۰۴۵۲۳		بوشهر	۰/۰۹۰۸	۰/۰۸۶	۰/۰۸۷۴۹	
آذربایجان شرقی	۰/۰۵۳۱	۰/۰۵۴	۰/۰۴۶۳۸		اردبیل	۰/۰۸۷۶	۰/۰۸۹	۰/۰۸۷۹۴	
فارس	۰/۰۴۲۵	۰/۰۶۵	۰/۰۴۷۸۱		خراسان شمالی	۰/۰۹۱۰	۰/۰۸۷	۰/۰۸۸۲۳	
آذربایجان غربی	۰/۰۶۹۶	۰/۰۷۲	۰/۰۶۷۳۰		قم	۰/۰۹۴۵	۰/۰۸۵	۰/۰۸۸۸۷	
لرستان	۰/۰۷۳۵	۰/۰۷۳	۰/۰۶۹۶۳		هرمزگان	۰/۰۸۲۲	۰/۰۹۷	۰/۰۹۰۱۵	
کرمان	۰/۰۶۲۱	۰/۰۸۴	۰/۰۷۰۸۰	زنجان	۰/۰۹۳۸	۰/۰۹۲	۰/۰۹۳۲۸	محروم	
مازندران	۰/۰۶۸۷	۰/۰۸۲	۰/۰۷۳۱۱	یزد	۰/۰۹۴۰	۰/۰۹۴	۰/۰۹۴۳۰		
البرز	۰/۰۸۳۲	۰/۰۷۲	۰/۰۷۳۸۹	کهگیلویه و بویراحمد	۰/۰۹۲۶	۰/۰۹۶	۰/۰۹۵۳۸		
گیلان	۰/۰۷۵۱	۰/۰۸۵	۰/۰۷۸۵۷	چهارمحال و بختیاری	۰/۰۹۲۹	۰/۰۹۸	۰/۰۹۶۷۲		
کردستان	۰/۰۸۳۹	۰/۰۸۱	۰/۰۸۰۲۵	سمنان	۰/۰۹۹۱	۰/۰۹۴	۰/۰۹۷۳۰		
کرمانشاه	۰/۰۸۳۵	۰/۰۸۵	۰/۰۸۳۳۵	ایلام	۰/۰۹۶۲	۰/۰۹۷	۰/۰۹۷۵۹		
مرکزی	۰/۰۸۹۷	۰/۰۸۱	۰/۰۸۳۹۴	خراسان جنوبی	۰/۰۹۵۲	۰/۰۹۸	۰/۰۹۷۶۳		
سیستان و بلوچستان	۰/۰۷۲۶	۰/۰۹۶	۰/۰۸۴۴۹						

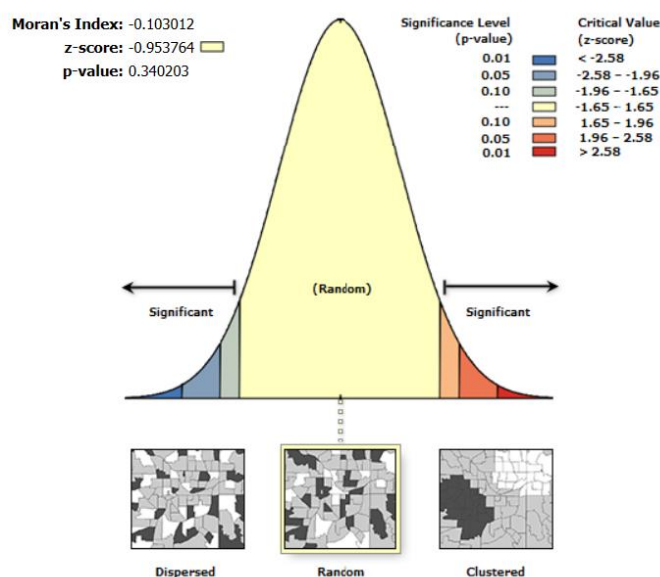
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

با توجه به امتیاز مدل ویکور به بررسی وضعیت استان‌های ایران در زمینه دسترسی به خدمات و شاخص‌های آموزشی پرداخته شده است. تهران با کسب امتیاز (۰/۰۰۰۰) بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. پس از تهران، استان خراسان رضوی با کسب امتیاز (۰/۱۸۳۰) در وضعیت مناسبی قرار دارد.

شکل ۱- وضعیت استان‌های ایران در دسترسی به نماگرهای آموزشی با استفاده از تکنیک ویکور (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

بعد از تهران و خراسان رضوی، استان اصفهان با کسب امتیاز (۰/۴۰۵۵) بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. استان خوزستان با کسب امتیاز (۰/۴۵۲۳)، استان آذربایجان شرقی با کسب امتیاز (۰/۴۶۳۸) و استان فارس با کسب امتیاز (۰/۴۷۸۱) در رتبه‌های چهارم تا ششم قرار دارند. در مجموع این شش استان کشور در سطح بسیار برخوردار قرار دارند و وضعیت متغیرهای آموزشی در آن‌ها خوب ارزیابی می‌شود.

شکل ۲- الگوی پراکنش خدمات آموزشی ایران با استفاده از ضریب موران (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

الگوی پراکنش خدمات آموزشی در ایران با استفاده از ضریب موران در شکل (۳) مشخص شده است. مطابق با شکل ضریب موران متغیرهای آموزشی در ایران $-0/103012$ و میزان Z-Score عدد $-0/953764$ و میزان P-Value مقدار $0/340203$ به دست آمده است. بر اساس ضریب موران الگوی پراکنش متغیرهای آموزشی در ایران به صورت پیش‌بینی نشده بوده است. در این پژوهش از شاخص انتخاب ارجحیت برای تحلیل وضعیت متغیرهای آموزشی استفاده شده است. بعد از تشکیل ماتریس تصمیم به نرمال‌سازی داده‌های پژوهش اقدام شده است. در گام چهارم به محاسبه مقدار تفاوت هر معیار و در گام پنجم محاسبه انحراف هر معیار انجام شده است. محاسبه مقدار ارجحیت کل در گام ششم انجام شده است و نهایتاً در گام هفتم به محاسبه میزان شاخص انتخاب ارجحیت گزینه‌ها اقدام شده است. با استفاده از شاخص انتخاب ارجحیت به محاسبه وزن متغیرهای آموزشی پرداخته شده است.

جدول ۶- مقدار وزن متغیرهای آموزشی در ایران با استفاده از شاخص انتخاب ارجحیت

شاخص	نرخ باسوادی در نقاط شهری	نرخ باسوادی در نقاط روستایی	تعداد آموزشگاه پیش‌دبستانی	تعداد معلمان ابتدایی	تعداد آموزشگاه ابتدایی	تعداد کلاس ابتدایی	تعداد معلمان دوره اول متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه
وزن	۰/۰۹۲	۰/۰۸۶	۰/۰۷۷	۰/۰۵۴	۰/۰۸۶	۰/۰۴۰	۰/۰۴۶	۰/۰۳۷	۰/۰۷۳

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ادامه جدول ۶- مقدار وزن متغیرهای آموزشی در ایران با استفاده از شاخص انتخاب ارجحیت

شاخص	تعداد کلاس دوره اول متوسطه	تعداد معلمان دوره دوم متوسطه	کارکنان مدیریت و کیفیت‌بخشی	تعداد آموزشگاه دوره دوم متوسطه	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه	تعداد کلاس دوره اول متوسطه	تعداد آموزشگاه دوره اول متوسطه	تعداد کلاس دوره دوم متوسطه
وزن	۰/۰۲۴	۰/۰۲۲	۰/۰۴۳	۰/۰۴۰	۰/۰۱۳	۰/۰۳۳	۰/۰۵۹	۰/۱۱۳	۰/۰۵۷

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

شکل ۳- مقدار وزن متغیرهای آموزشی در ایران با استفاده از شاخص انتخاب ارجحیت

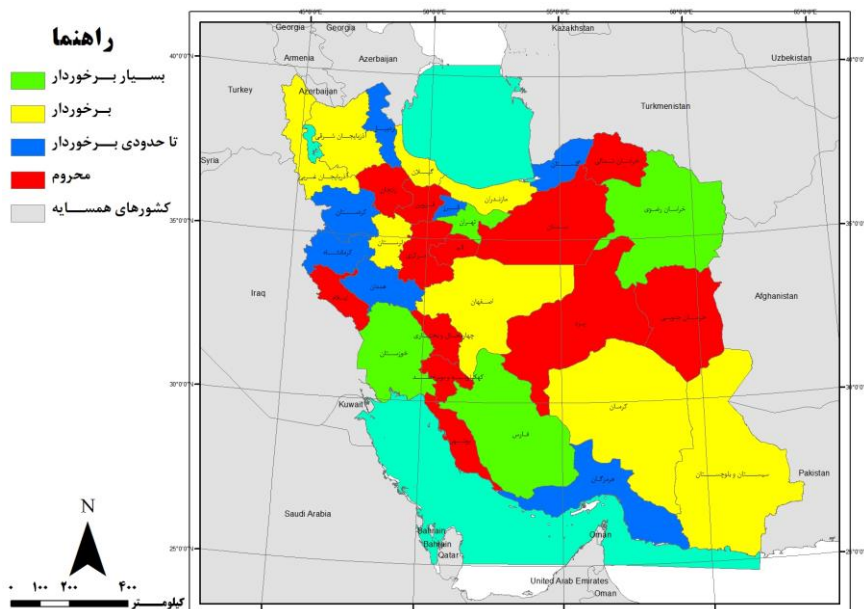
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

شاخص انتخاب ارجحیت برعکس تکنیک ویکور جزو مدل‌هایی محسوب می‌شود که قابلیت وزن‌دار کردن متغیرها را دارد. با استفاده از شاخص انتخاب ارجحیت مقدار وزن هر یک از معیارهای پژوهش در جدول (۶) محاسبه شده است. این وزن‌ها در ماتریس نرمال ضرب شده است و ماتریس نرمال وزنی به دست آمده است. با استفاده از ماتریس نرمال وزنی میزان امتیاز شاخص انتخاب ارجحیت به شرح جدول (۷) به دست آمده است.

جدول ۷- محاسبه امتیاز نهایی شاخص انتخاب ارجحیت متغیرهای آموزشی در ایران

ردیف	استان	امتیاز	سطح توسعه	ردیف	استان	امتیاز
۱	تهران	۰/۹۵۰۹	بسیار برخوردار	۱۷	کردستان	۰/۳۶۲۶
	خراسان رضوی	۰/۸۶۰۵			همدان	۰/۳۶۰۶
	خوزستان	۰/۷۳۳۲			اردبیل	۰/۳۴۲۹
۲	فارس	۰/۷۳۲۱	برخوردار	۲۰	بوشهر	۰/۳۲۸۲
	آذربایجان شرقی	۰/۶۳۵۶			مرکزی	۰/۳۱۷۱
	اصفهان	۰/۶۲۸۴			خراسان شمالی	۰/۳۱۳۶
	کرمان	۰/۵۷۲۹			کهگیلویه و بویراحمد	۰/۳۰۷۹
	مازندران	۰/۴۹۸۰			چهارمحال و بختیاری	۰/۳۰۱۱
	آذربایجان غربی	۰/۴۸۸۹			قزوین	۰/۲۹۹۲
	گیلان	۰/۴۷۲۵			یزد	۰/۲۸۹۳
	سیستان و بلوچستان	۰/۴۶۹۹			زنجان	۰/۲۸۴۹
	لرستان	۰/۴۶۹۶			خراسان جنوبی	۰/۲۸۴۲
	هرمزگان	۰/۴۰۸۴			ایلام	۰/۲۷۳۰
	۳	البرز			۰/۳۷۲۱	تا حدودی برخوردار
گلستان		۰/۳۶۷۱	سمنان	۰/۲۴۹۳		
کرمانشاه		۰/۳۶۶۹				

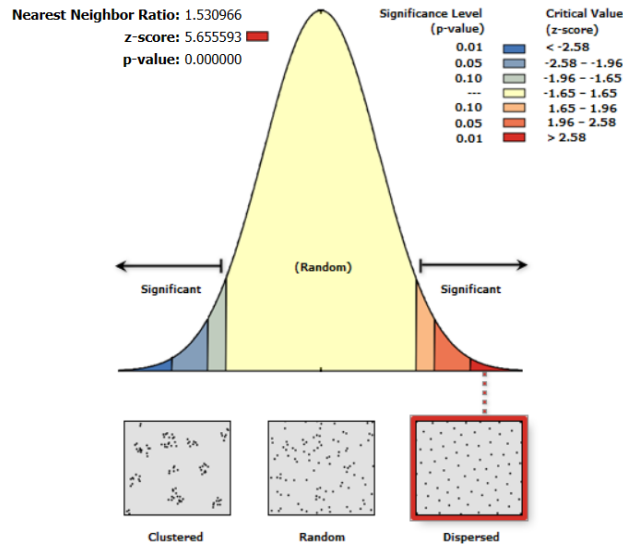
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

شکل ۴- امتیاز متغیرهای آموزشی استان‌های ایران با استفاده از شاخص انتخاب ارجحیت

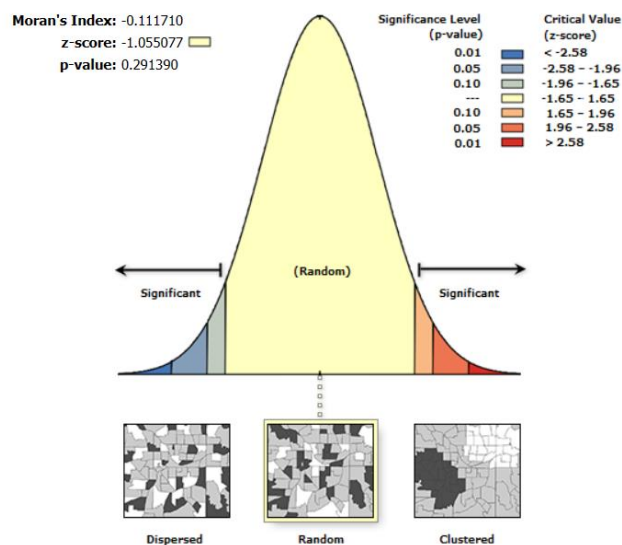
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

امتیاز به دست آمده با استفاده از شاخص انتخاب ارجحیت نشان می‌دهد که استان تهران با مجموع امتیاز (۰/۹۵۰۹) و استان خراسان رضوی با مجموع امتیاز (۰/۸۶۰۵) و استان خوزستان با مجموع امتیاز (۰/۷۳۳۲) بیشترین امتیازات را به خود اختصاص داده‌اند. امتیازات به دست آمده نشان می‌دهد که در شاخص‌های آموزشی استان سمنان با مجموع امتیاز (۰/۲۴۹۳)، استان قم با مجموع امتیاز (۰/۲۶۹۳)، استان ایلام با مجموع امتیاز (۰/۲۷۳۰) و استان خراسان جنوبی با مجموع امتیاز (۰/۲۸۴۲) دارای کمترین امتیازات بوده‌اند.

شکل ۵- الگوی پراکنش خدمات آموزشی ایران با استفاده از میانگین نزدیک‌ترین همسایگی (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

الگوی پراکنش خدمات آموزشی در ایران با استفاده از میانگین نزدیک‌ترین همسایگی ۱/۵۳۰۹۶۶ و میزان Z-Score عدد ۵/۶۵۵۵۹۳ و میزان P-Value مقدار ۰/۰۰۰۰۰۰ به دست آمده است. بر اساس میانگین نزدیک‌ترین همسایگی الگوی پراکنش خدمات آموزشی در ایران به صورت پراکنده بوده است.

شکل ۶- الگوی پراکنش خدمات آموزشی ایران با استفاده از ضریب موران (منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

ضریب موران قادر خواهد بود الگوی پراکنش خدمات را بررسی نماید. بر این اساس الگوی پراکنش خدمات آموزشی در ایران با استفاده از ضریب موران در شکل (۶) مشخص شده است. مطابق با شکل ضریب موران متغیرهای آموزشی در ایران $0/111710$ - و میزان Z-Score عدد $1/055077$ - و میزان P-Value مقدار $0/291390$ به دست آمده است. بر اساس ضریب موران الگوی پراکنش متغیرهای آموزشی در ایران به صورت پیش‌بینی نشده و تصادفی بوده است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

در این پژوهش برای تحلیل شاخص‌های آموزشی در استان‌های کشور تعداد ۱۸ متغیر انتخاب شدند و با استفاده از تکنیک ویکور و شاخص انتخاب ارجحیت به تحلیل متغیرهای آموزشی اقدام شده است. برای به کارگیری تکنیک ویکور در ابتدا با استفاده از مدل آنتروپی شانون وزن هر متغیر به دست آمده است؛ در نهایت این وزن‌ها در مدل ویکور به کار گرفته شده‌اند. در این پژوهش برای تحلیل شاخص‌های آموزشی از شاخص انتخاب ارجحیت نیز استفاده شده است و برعکس تکنیک ویکور این شاخص جزو مدل‌هایی محسوب می‌شود که قابلیت وزن‌دار کردن متغیرهای مختلف را دارد.

نتایج تکنیک ویکور نشان می‌دهد که تهران با کسب امتیاز $(0/0000)$ بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. پس از تهران، استان خراسان رضوی با کسب امتیاز $(0/1830)$ در وضعیت مناسبی قرار دارد. بعد از تهران و خراسان رضوی، استان اصفهان با کسب امتیاز $(0/4055)$ بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. استان خوزستان با کسب امتیاز $(0/4523)$ ، استان آذربایجان شرقی با کسب امتیاز $(0/4638)$ و استان فارس با کسب امتیاز $(0/4781)$ بیشترین امتیازات را کسب کردند. استان کهگیلویه و بویراحمد با کسب امتیاز $(0/9538)$ ، استان چهارمحال و بختیاری با کسب امتیاز $(0/9672)$ ، استان سمنان با کسب امتیاز $(0/9730)$ ، استان ایلام با کسب امتیاز $(0/9759)$ و استان خراسان جنوبی با کسب امتیاز $(0/9763)$ کمترین امتیازات را به خود اختصاص داده‌اند. این استان‌ها در سطح محروم قرار دارند و وضعیت متغیرها و نماگرهای آموزشی در آن‌ها ضعیف ارزیابی می‌شود و نیازمند توجه جدی مدیران و برنامه ریزان هستند.

با توجه به امتیاز تکنیک ویکور به رتبه‌بندی استان‌های کشور در دسترسی به خدمات و شاخص‌های آموزشی پرداخته شده است و ۳۱ استان کشور در چهار سطح رتبه‌بندی شده‌اند. در سطح اول یعنی سطح بسیار برخوردار استان‌های تهران، خراسان رضوی، اصفهان، خوزستان، آذربایجان شرقی و فارس قرار گرفته‌اند. در سطح دوم یعنی سطح برخوردار استان‌های آذربایجان غربی، لرستان، کرمان، مازندران، البرز و گیلان قرار گرفته‌اند. در سطح سوم یا سطح تا حدودی برخوردار ۱۲ استان کشور قرار گرفته‌اند و این استان‌ها کردستان، کرمانشاه، مرکزی، سیستان و بلوچستان، گلستان، همدان، قزوین، بوشهر، اردبیل، خراسان شمالی، قم و هرمزگان را شامل می‌شوند. استان‌های زنجان، یزد، کهگیلویه و بویراحمد، چهارمحال و بختیاری، سمنان، ایلام و خراسان جنوبی در سطح محروم قرار دارند و نیازمند توجه ویژه هستند.

نتایج به کارگیری شاخص انتخاب ارجحیت نشان می‌دهد که تهران با مجموع امتیاز $(0/9509)$ و خراسان رضوی با مجموع امتیاز $(0/8605)$ و استان خوزستان با مجموع امتیاز $(0/7332)$ بیشترین امتیازات را در شاخص انتخاب ارجحیت به خود اختصاص داده‌اند. امتیازات به دست آمده از شاخص انتخاب ارجحیت نشان می‌دهد که استان سمنان با مجموع امتیاز $(0/2493)$ ، استان قم با مجموع امتیاز $(0/2693)$ ، استان ایلام با مجموع امتیاز $(0/2730)$ و استان خراسان جنوبی با مجموع امتیاز $(0/2842)$ دارای کمترین امتیازات بوده‌اند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که با استفاده از میانگین نزدیک‌ترین همسایگی الگوی پراکنش خدمات آموزشی در ایران $1/530966$ و میزان Z-Score عدد $5/655593$ و میزان P-Value مقدار $0/0000$ به دست آمده است. بر اساس میانگین نزدیک‌ترین همسایگی الگوی پراکنش خدمات آموزشی در ایران به صورت پراکنده بوده است. بر اساس ضریب موران الگوی پراکنش متغیرهای آموزشی در ایران به صورت پیش‌بینی نشده و تصادفی بوده است. بررسی میزان اختلاف امتیازات به دست آمده از تکنیک ویکور و شاخص انتخاب ارجحیت نشان‌دهنده وجود نابرابری در زمینه نماگرهای آموزشی در ایران بوده است.

نظام آموزشی در ایران که زمینه‌ساز شکوفایی علمی و به حرکت درآمدن چرخ‌های اقتصادی در جامعه است، به دلیل وجود چالش‌های متعدد از رسالت اصلی خود که یکی از آن‌ها عدالت آموزشی است، دور مانده است و از سویی در این زمینه چه در سطح کلان و میان استان‌های کشور و چه در سطوح منطقه‌ای و شهری نابرابری‌های متعددی وجود دارد. پیشنهاد می‌شود برای کمک به کم شدن این نابرابری‌ها برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت آموزشی تهیه شود و از درون این برنامه‌ها طرح‌ها و پروژه‌های مختلف طراحی و عملیاتی شود. لازم است سیاست‌گذاران و مدیران توجه ویژه‌ای به استان‌های کشور مانند قم، سمنان، کهگیلویه و بویراحمد، چهارمحال و بختیاری، ایلام، خراسان جنوبی و غیره که در سطح محروم قرار گرفته‌اند، داشته باشند. این استان‌ها و سایر استان‌هایی که در سطح محروم و کمتر برخوردار قرار گرفته‌اند به عنوان اولویت اول برنامه‌ریزی مطرح هستند و لازم است نسبت به تقویت نماگرهای آموزشی در آن‌ها اقدامات لازم را به عمل آورد.

References:

- Agrawal, T. (2014). Educational inequality in rural and urban India. *International Journal of Educational Development*, 34, 11–19. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2013.05.002>
- Ahmad, I., Rehman, K., Ali, A., Khan, I., & Khan, F. (2014). Critical Analysis of the Problems of Education in Pakistan: Possible Solutions. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 3(2), 79-84. <http://dx.doi.org/10.11591/ijere.v3i2.1805>
- Chan, P., Kulakhmetova Gulbaram, & Schuetze, T. (2023). Assessing Urban Sustainability and the Potential to Improve the Quality of Education and Gender Equality in Phnom Penh, Cambodia. *Sustainability*, 15(11), 8828–8828. <https://doi.org/10.3390/su15118828>
- Gennaioli, N., la porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2011). Human Capital and Regional Development. *Quarterly Journal of Economics*, 128(1), 1-74. <http://dx.doi.org/10.1093/qje/qjs050>.
- Idar, N., & Hakiminya, B. (2019). Investigation of Socio-Cultural Factors Affecting Urban Sustainable Development in Ahvaz City. *Journal of Iranian Social Development Studies*, 11(43), 89-105. https://jidsd.srbiau.ac.ir/article_14967.html?lang=en . [In Persian]
- Idris, F., Hassan, Z., Ya'acob, A., Gill, S. K., & Awal, N. A. M. (2012). The Role of Education in Shaping Youth's National Identity. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 59(59), 443–450. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.299>
- Javed, Z., Khilji, B., & Mujahid, Muhammad. (2008). Impact of Education on Socio-Economic Status of Villagers Life: A Case Study of Shrienwala Village of Faisalabad District. *Pakistan Economic and Social Review*, 46(2), 133-146. <https://www.jstor.org/stable/25825332>
- Kayani, M.M., Akbar, R.A., Faisal, S., Kayani, A., & Ghuman, M.A. (2017). Analysis of Socio-Economic Benefits of Education in Developing Countries: A Example of Pakistan. *Bulletin of Education and Research*, 39(3): 75-92. http://pu.edu.pk/images/journal/ier/PDF-FILES/5_39_3_17.pdf
- Kremer, M. (2003). Randomized Evaluations of Educational Programs in Developing Countries: Some Lessons. *The American Economic Review*, 93(2), 102–106. <https://doi.org/10.1257/000282803321946886>
- Lan, F., Wu, Q., Zhou, T., & Da, H. (2018). Spatial Effects of Public Service Facilities Accessibility on Housing Prices: A Case Study of Xi'an, China. *Sustainability*, 10(12), 4503–4503. <https://doi.org/10.3390/su10124503>
- Li, H., Wang, Q., Shi, W., Deng, Z., & Wang, H. (2015). Residential Clustering and Sspatial Access to Public Services in Shanghai. *Habitat International*, 46, 119-129. <http://dx.doi.org/10.1016/j.habitatint.2014.11.003> .
- Omoeva, C. & Buckner, E. (2015). Does horizontal education inequality lead to violent conflict? *Education Policy and Data Center Working Paper*. <https://www.epdc.org/node/5987.html>
- Omoeva, Carina & Moussa, Wael & Gale, Charles. (2018). The Economic Costs of Educational Inequality in Developing Countries. *Education Finance, Equality, and Equity*, 5, 181-217. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-90388-0_10
- Patil, N. P. (2012). Role of Education in Social Change, *International Educational E-Journal*, 1(2): 205-210. <https://www.oiiij.org/ejournal/Jan-Feb-Mar2012IEEJ/38.pdf>
- Peterson, L. (2014). The measurement of non-economic inequality in well-being indeces, *Social Indicators Research*, 119(2): 581-598. <https://www.jstor.org/stable/24721444>
- Rahnamayi, M. (2014). *Optimal Distribution of Universities and Scientific Centers with a Look at the Geography of Culture in Iran*. Office of Social Planning and Cultural Studies of the Ministry of Science, Research and Technology, Tehran. <https://lib.modares.ac.ir/dL/search/default.aspx?Term=27480&Field=0&DTC=1> . [In Persian]

-
- Rohwerder, B. (2016). *Poverty and Inequality: Topic guide*. University of Birmingham, Birmingham. Available at: <https://gsdrc.org/topic-guides/poverty-and-inequality/>
 - Saraei, M. H., Dasta, F., & Hazeri, M. (2016). Analysis of Spatial Distribution of Educational Services in the City of Yazd. *Geographical Researches*, 31(2), 62-75. URL: <http://georesearch.ir/article-1-55-fa.html> [In Persian]
 - Todaro, M. P. & Smith, S. C. (2011). *Economic Development*. (11th ed.), Harlow: Addison-Wesley, Pearson. <https://shahroodut.ac.ir/fa/download.php?id=1111128678>
 - Wu, P., Liu, M. (2022). A Framework for the Spatial Inequality in Urban Public Facility for Urban Planning, Design and Management. *Land*, 11(9): 1-20. <https://doi.org/10.3390/land11091429>
 - Zarei, Y. (2018). Analysis of Educational Inequalities in Regional Dimension (Case Study: Counties of Hormozgan Province). *Journal of Hormozgan Cultural Research Review*, 9(14): 79- 99. <http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-273-fa.pdf> [In Persian]

Investigating tourism development services and providing optimal strategies in rural areas (Case study: Dezpart County- Shayvand village)

Ali Shamsodini¹, Hojat ullah Sadeghi², Hossein Koravand³, Morteza Sharifi⁴

1- Associate Professor, Department of Urban Planning, Islamic Azad University, Shiraz Branch, Shiraz, Iran.

2- Assistant Professor, Department of Geography and Rural Planning, Faculty of Geographical Sciences And Planning, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

3- Ph.D. Student of Sociology, Social-Rural development, Tehran University, Tehran, Iran.

4- Member of the Faculty of Civil Engineering Department, Technical and Vocational University, Tehran, Iran.

Article info

Article type:

Research Article

Received:

2023/07/03

Accepted:

2023/08/19

pp:

18- 32

Keywords:

Services,
Tourism
Development,
Tourism Target
Villages,
Shayvand village.

Abstract

The development of tourism in rural areas depends on various indicators including services. In fact, services are one of the most important needs to attract tourism and continue its sustainability in rural areas. Therefore, it is undeniable that villages have various services for the development of tourism. In this research, the aim is to investigate the state of tourism development services in the target rural areas and then formulate the optimal strategies in this field. In this study, Shayvand village in Dezpart county of Khuzestan province has been selected as a target village for tourism. The research method is descriptive-analytical and based on survey data. The statistical population of the research is made up of tourists, 160 of whom were randomly questioned. The validity of the questionnaire was confirmed through elites and the reliability was also confirmed with Cronbach's coefficient equal to 0.802. The result showed that the types of tourism services were quantitatively and qualitatively significant at the level of less than 0.05. Quantitatively, the average of the test was equal to 3.128, and as a result, the quantitative status of the service was evaluated as average. In this field, the services related to visiting attractions have the best status with an average of 4.437. In terms of service quality, the average equal to 2.245 confirms that the quality of tourism services is evaluated poorly. In order to improve the quality and quantity of tourism services, 4 strategies are presented, including expanding the quality of services (37.059), improving social capital (25.374), protecting and improving the quality of the environment (9.524) and emphasizing local capacity (7.959) has been.

Citation: Shamsodini, A., Sadeghi, H.O., Koravand, H., Sharifi, M. (2023). Investigating tourism development services and providing optimal strategies in rural areas (Case study: Dezpart County- Shayvand village). *Journal of Geography and Regional Future Studies*, 1(1),

© The Author(s).

Publisher: Urmia University.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121356>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.2.6>

Extended Abstract

Introduction:

Among the most important services in the rural tourism sector, we can refer to tourist accommodations, including hotels and ecotourism, agricultural and rural life experiences, education, handicrafts, health services, nature tourism services, hospitality services, etc. Each village can provide unique tourism services based on its characteristics and resources. These services can help the economic development of villages and preserve the culture and their nature; Therefore, services are an integral part and one of the important indicators of tourism development in rural areas, which can have positive effects in the long run. Shayvand village, which is located in Dezpart city of Khuzestan province, is one of the most important villages of the province and the country. Due to its geographical location and diverse tourism resources, including the old caravanserai, the presence of a mill, the cemetery, Imamzadeh Muhammad, the old dungeon, slavery inscriptions, embossed works around the village, Shivand waterfall, various handicrafts (jajim, rugs, carpets) and agricultural products (pomegranate, walnut), it welcomes many tourists from all over the country throughout the year. Due to this diversity of resources, tourism plays an important role in the economy of this village. One of the debatable and important topics in tourism target villages, including Shivand village, is relevant to the services provided to tourists. Because the quality and quantity of the services, play an important role in the sustainability of the tourist population in the villages and also have an undeniable effect in attracting more tourists. Shivand village is not an exception to this issue. What is noteworthy, is the situation of this village in terms of tourism development services and how all types of services can be effective in its tourism development. Therefore, the purpose of this research is to firstly know the status of various development services

in the target villages and then to provide optimal strategies in this field.

Methodology:

According to its nature, the research method is descriptive-analytical and practical in terms of purpose. Also, a survey is used for data collection. The statistical population of the research are the tourists of the village during the period from the first of Mehr 1401 (20 September 2022) to the end of Farvardin 1402 (20 April 2023), who were randomly questioned. Based on this, the sample consisted of 160 tourists. Among the reasons for choosing this village as a study example, the important role of tourism in the economy of this village, the existence of ecotourism attractions, the annual and continuous visit of tourists to this village on a personal and tour basis, and being in the list of the country's target villages for tourism are highlighted. The data collection tool was a questionnaire, the validity of which was confirmed through 10 experts, and the reliability was confirmed through Cronbach's alpha with a coefficient of 0.802. Random sampling was done at the village level. To carry out this research, the status of tourism services as well as appropriate strategies were identified and analyzed using a questionnaire. SPSS software was used for data analysis.

Results and discussion:

The results show that overall, the quality of tourism services is average. This type of situation can be clearly seen in the examination of all types of services, including ecotourism accommodation, catering services, health-therapeutic services, cultural-social services (participation, security, etc.). In addition, from the point of view of tourists, accommodation services, commercial-market services and services related to visiting attractions have been in a favorable condition. Another dimension of tourism services is their quality. The results, however, show that the quality of tourism services is poor. This weakness can be clearly seen in most

services, including accommodation services, travel services (offices), ecotourism accommodation, advertising and information services, catering services, and electronic services (technology, internet). All in all, it can be concluded that although in some cases there are good conditions for tourism services, their quality is not satisfactory and the poor quality of services is a very important factor in the lack of sustainable tourism development. The results of this part of the research are in line with those of Khosrobeigi et al. (2012), Yousefi (2017), Bahari et al. (2018), Hollebeek and Rather (2019), and Park and Jeong (2019), as the weakness of the existing tourism services as well as their influence on the development and promotion of tourism have been pointed out in all these studies. The result of the current study showed that there are four basic strategies in order to improve all types of tourism services. These strategies include expanding the quality of services, improving social capital, protecting and improving the quality of the environment, and emphasizing local capacity. Research in these strategies shows that the promotion of native and local capacities is the major element in these strategies. Promotion of participation, trust, use of local capacities, participation of women, education and raising awareness are examples of factors that can be emphasized in many of these strategies. Therefore, emphasis on improving social capital can be the first step in improving the quality of tourism services in rural areas. In addition, paying attention to the environment and changing some services in accordance with the developments of the day, especially the emphasis on the development of technology, can also help this issue. Liu and Wu (2019), Ghermandi et al. (2020) and Preko et al. (2023) have also emphasized the importance of local capacities, culture, technological growth in the service sector, improving the quality of the environment from various aspects. Therefore, the results of this part of the research based on the presented strategies are consistent with the mentioned studies.

Conclusion:

Tourism can be examined from different economic, social and environmental aspects. One of the important sectors of tourism development is the service sector; As the services are not only effective in attracting tourists, but can also promote tourism and increase the time tourists stay in tourist areas. Tourist services can promote the development and progress of tourist areas. With the arrival of tourists and the demand for services, conditions for investment, infrastructure development and improvement of facilities are created in tourism areas. This leads to the creation of jobs, the improvement of the lives of local people and the economic development of the region. Accordingly, tourism services are very important in the tourism industry and play a vital role in meeting the needs of tourists and providing them with premium experiences. All in all, it can be concluded that all types of tourism services in the target villages need to be upgraded and paid attention to. What is needed more than anything else is to increase the quantity of tourism services and improve the quality of services in rural areas. Cultivation, education, technology expansion and use of local capacities can be effective in this regard.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

بررسی خدمات توسعه گردشگری و ارائه راهبردهای مطلوب در مناطق روستایی (مورد مطالعه: شهرستان دزپارت-روستای شیوند)

علی شمس‌الدینی^۱، حجت‌الله صادقی^۲، حسین کوراوند^۳، مرتضی شریفی^۴

۱- دانشیار گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شیراز، شیراز، ایران

۲- استادیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه‌ریزی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

۳- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی گرایش توسعه اجتماعی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

۴- عضو هیئت علمی گروه مهندسی عمران، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
توسعه گردشگری در مناطق روستایی، منوط به شاخص‌های مختلف از جمله خدمات است. در واقع خدمات از مهم‌ترین نیازهای ضروری جهت جذب گردشگری و در ادامه ماندگاری آن در مناطق روستایی است؛ بنابراین برخورداری روستاها از خدمات مختلف برای توسعه گردشگری غیرقابل‌انکار است. در این پژوهش هدف بررسی وضعیت خدمات توسعه گردشگری در مناطق روستایی هدف و سپس تدوین راهبردهای مطلوب در این زمینه است. در این مطالعه، روستای شیوند در شهرستان دزپارت استان خوزستان به عنوان یک روستای هدف گردشگری انتخاب شده است. روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر داده‌های پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق را گردشگران تشکیل داده‌اند که تعداد ۱۶۰ نفر به صورت تصادفی پرسشگری شدند. روایی پرسش‌نامه از طریق نخبگان تأیید و پایایی نیز با ضریب کرونباخ برابر با ۰/۸۰۲ تأیید شد. نتیجه نشان داد که انواع خدمات گردشگری از لحاظ کمی و کیفی در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار بوده‌اند. از لحاظ کمی، میانگین آزمون برابر با ۳/۱۲۸ بوده که در نتیجه، وضعیت کمی خدمات متوسط ارزیابی شده است. در این زمینه خدمات مربوط به بازدید از جاذبه‌ها با میانگین ۴/۴۳۷ از بهترین وضعیت برخوردار است. از لحاظ کیفیت خدمات نیز، میانگین برابر با ۲/۲۴۵ تأیید می‌نماید که کیفیت خدمات گردشگری، ضعیف ارزیابی شده است. در راستای بهبود کمی و کیفی خدمات گردشگری ۴ راهبرد شامل گسترش کیفی خدمات (۳۷/۰۵۹)، بهبود سرمایه اجتماعی (۲۵/۳۷۴)، حفاظت و بهبود کیفیت محیط (۹/۵۲۴) و تأکید بر ظرفیت بومی (۷/۹۵۹) ارائه شده است.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۲ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۸ صص: ۱۸-۳۲ واژگان کلیدی: خدمات، توسعه گردشگری، روستاهای هدف گردشگری، روستای شیوند.

استناد: شمس‌الدینی، علی؛ صادقی، حجت‌الله؛ کوراوند، حسین، و شریفی، مرتضی. (۱۴۰۲). بررسی خدمات توسعه گردشگری و ارائه راهبردهای مطلوب در مناطق روستایی (مورد مطالعه: شهرستان دزپارت-روستای شیوند). فصلنامه جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای، (۱)، ۱۸-۳۲.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

نویسندگان

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121356>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.2.6>

مقدمه

امروزه توسعه به بخش‌های مختلف اقتصادی وابسته است و در این راستا گردشگری نقش مهمی دارد. گردشگری یکی از رویکردهای مهم محسوب می‌شود که می‌تواند به توسعه اقتصادی و توزیع عادلانه درآمد کمک نماید (Richards, 2020: 4). بدون شک، گردشگری و توسعه آن می‌تواند به بروز اثرات مختلف منجر شود که همیشه منفی نیستند. توسعه زیرساخت‌های گردشگری، تسهیلات و جاذبه‌ها، محیط طبیعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد که حضور گردشگران و فعالیت‌های آن‌ها در مقصد، اثرات مثبت و مستمری را هم در محیط طبیعی و هم در محیط انسانی ایجاد می‌کند (Belotti, 2019: 84) لذا در نظر داشتن توسعه پایدار و مسئولانه در زمینه گردشگری و توسعه آن امری حیاتی است (Eichelberger et al, 2021: 38). این توسعه باید به گونه‌ای باشد که به پایداری محیط طبیعی و حفظ تنوع زیستی کمک کند. همچنین، باید این نکته را در نظر داشت که توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات گردشگری باید با رعایت محدودیت‌های محیطی و اجتماعی انجام شود (Xu et al, 2021: 324)؛ بنابراین می‌توان گفت که توسعه گردشگری به شکلی پایدار و مسئولانه، می‌تواند به ارتقای کیفیت زندگی مردم مناطق مختلف جهان، حفظ محیط‌زیست و توسعه اقتصادی کمک کند (Chang et al, 2020: 6). این مسئله نیازمند همکاری بین حوزه‌های مختلف از جمله دولت، بخش خصوصی و جامعه محلی است تا با هم گردشگری را به یک عامل مؤثر در توسعه پایدار تبدیل کنند (Musavengane, 2019: 789) و شرایط مطلوبی را فراهم نمایند.

یکی از بخش‌های مهم گردشگری، بخش خدمات است. خدمات گردشگری شامل تمام فعالیت‌ها، امکانات و خدماتی است که به توریست‌ها و مسافران در هنگام سفر و اقامت در یک مقصد گردشگری ارائه می‌شود (Neal et al, 2007: 156). این خدمات می‌توانند در سطوح مختلف ارائه شوند، از خدمات پایه مانند اقامتگاه‌ها و رستوران‌ها تا خدمات تفریحی مانند تورها و فعالیت‌های تفریحی (Santos et al, 2016: 656). امروزه تولید خدمات با کیفیت نقش مهمی در اقتصاد دارد. گردشگری به عنوان یک صنعت خدماتی در صورت ارائه خدمات با کیفیت می‌تواند اثر قابل ملاحظه‌ای در اقتصاد یک منطقه داشته باشد؛ بنابراین ضروری است میزان رضایت گردشگران از خدمات ارزیابی شود. یکی از راه‌ها برای این مهم سنجش شکاف‌های موجود میان انتظارات و ادراکات گردشگران از خدمات است. برای افزایش رضایت گردشگران در مقصدهای گردشگری باید کیفیت خدمات گردشگری مطلوب باشد (Yousefi, 2018: 38). جایگاه خدمات در بخش گردشگری بر کسی پوشیده نیست. به گونه‌ای که سالانه میلیون‌ها انسان از سرتاسر جهان برای دریافت خدمات گردشگری به مکان‌های گوناگون سفر می‌کنند (Streimikiene et al, 2021: 261). مطابق با آمار جهانی سازمان گردشگری در حدود ۴۰۰ میلیون نفر در زیرساخت‌های گردشگری به بیش از یک و نیم میلیارد گردشگر در سراسر جهان خدمات‌رسانی می‌کنند (Park & Jeong, 2019: 5)؛ بنابراین جایگاه خدمات در بحث گردشگری بسیار مهم است و اگر خدمات را اصلی‌ترین خروجی گردشگری از لحاظ اقتصادی بشمار آوریم، بایستی از لحاظ کمی و کیفی همواره مورد تأکید باشد. مناطق روستایی از نمونه مکان‌های جغرافیایی محسوب می‌شوند که گردشگری خاص خود را با توجه به فرهنگ و محیط منحصر به فرد خود دارند (Zielinski et al, 2020: 3). گردشگری در مناطق روستایی شامل سفر و بازدید از مناطق روستایی و تجربه زندگی روستایی است. این نوع گردشگری به توریست‌ها فرصت می‌دهد تا با فرهنگ، زندگی و طبیعت روستاها آشنا شوند (Gao & Cheng, 2020: 6). از بخش‌های مهم برای توسعه این نوع گردشگری، بخش خدمات است. خدمات گردشگری روستایی شامل مجموعه‌ای از خدمات و فعالیت‌هایی است که به توریست‌ها در حین بازدید از مناطق روستایی ارائه می‌شود (Randelli & Martellozzo, 2019: 391). از مهم‌ترین خدمات در بخش گردشگری روستایی می‌توان به اقامتگاه‌های گردشگری اعم از هتل و بوم گردی، تجربیات زندگی کشاورزی و روستایی، آموزش، صنایع دستی، خدمات بهداشتی، خدمات طبیعت گردی، خدمات پذیرایی و... اشاره نمود. هر روستا می‌تواند بر اساس ویژگی‌ها و منابع خود، خدمات گردشگری منحصر به فردی را ارائه کند. این خدمات می‌توانند به توسعه اقتصادی روستاها و حفظ فرهنگ و طبیعت محیط آن‌ها کمک کنند (Barnet et al, 2021: 6)؛ بنابراین خدمات بخش جدایی‌ناپذیر و یکی از شاخص‌های مهم توسعه گردشگری در مناطق روستایی است که می‌تواند به در بلندمدت اثرات مطلوبی داشته باشد.

روستای شیوند که در شهرستان دزپارت استان خوزستان قرار گرفته است، از مهم‌ترین روستاهای هدف گردشگری استان و کشور است. این روستا به واسطه موقعیت جغرافیایی و منابع متنوع گردشگری از جمله کاروانسرای قدیمی، وجود آسیاب، گورستان، امامزاده محمد، سیاه چال قدیمی، کتیبه‌های بردگاری، آثار نقش برجسته در پیرامون روستا، آبشار شیوند، صنایع دستی متنوع (جاجیم، گلیم، فرش) و محصولات باغی (انار، گردو)، در طول سال پذیرای گردشگران زیادی از سرتاسر کشور است. با توجه به همین تنوع منابع گردشگری نقش مهمی در اقتصاد این روستا ایفا می‌نماید. یکی از موضوعات قابل بحث و مهم در روستاهای هدف گردشگری از جمله روستای شیوند، بحث خدمات ارائه شده به گردشگران و کیفیت آن‌ها است؛ چرا که خدمات هم از لحاظ کمی و هم کیفی نقش مهمی در ماندگاری جمعیت گردشگر در روستاها و هم تأثیر غیرقابل انکاری در جذب گردشگر بیشتر است. روستای شیوند نیز این موضوع مستثنا نیست. اینکه این روستا از لحاظ خدمات توسعه گردشگری در چه وضعیتی قرار دارد و چگونه انواع خدمات می‌تواند در توسعه گردشگری آن مؤثر باشند، جای بحث و بررسی دارد؛ بنابراین هدف این پژوهش در ابتدا شناخت وضعیت خدمات مختلف توسعه در روستاهای هدف و سپس ارائه راهبردهای مطلوب در این زمینه است. در راستای هدف مطرح شده، دو سؤال اصلی قابل طرح است:

۱- وضعیت خدمات توسعه گردشگری در روستاهای هدف گردشگری از جمله روستای شیوند چگونه است؟

۲- چه راهبردهایی می‌توان در راستای بهبود خدمات گردشگری در مناطق روستایی تدوین و اتخاذ نمود؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

بخش گردشگری روستایی به فعالیت‌ها و خدمات مربوط به جذب گردشگران در مناطق روستایی اختصاص دارد. این بخش در توسعه اقتصادی روستاها، حفظ فرهنگ و طبیعت محلی و ایجاد فرصت‌های شغلی برای جوانان و مردم محلی نقش مهمی ایفا می‌کند. حفظ فرهنگ و هویت محلی، توسعه اقتصادی، ایجاد فرصت‌های شغلی، توسعه زیرساخت‌های و خدمات، حفظ محیط‌زیست، افزایش تعاملات جوامع محلی و غیر (Ameraldo et al, 2019). از این رو، در ارائه تعریف مناسبی از این مقوله، باید گفت این نوع گردشگری معرف زندگی، فرهنگ، هنر و میراث مناطق روستایی است و جامعه محلی را از لحاظ اجتماعی و اقتصادی بهره‌مند می‌سازد؛ ضمن اینکه، ارتباط بین گردشگران و جوامع محلی را برای غنی‌سازی تجربه گردشگران فراهم می‌کند (Dasic et al, 2020: 722).

گردشگری روستایی شکل دیگری از سفر بوم گردی است. به این دلیل که می‌تواند به تعامل بین گردشگران و افراد محلی به منظور کسب تجربه غنی‌تر کمک کند. ممکن است اصطلاحات گوناگونی برای توصیف فعالیت‌های گردشگری در مناطق روستایی به کار می‌رود: گردشگری مزرعه، گردشگری نرم، سفر بوم گردی و چند مورد دیگر که ممکن است در هر کشور به نام مختلفی خوانده شود، با این حال اصول آن یکسان است (Liu et al, 2020). در برخی از مواقع هدف از این نوع سفر، ارتباط با محیط کشاورزی، شناخت محصولات کشاورزی و مواردی از این دست است. اقامت در نزدیک مزرعه در استراحتگاه‌های بوم گردی، آموزش، بازدید، فعالیت‌های تفریحی و خرید محصولات ارگانیک کشاورزی و یا صنایع دستی از مردم محلی از دیگر کارهایی است که گردشگران در این نوع سفر انجام می‌دهند (Roman et al, 2020: 4-5).

همان‌گونه که بیان شد خدمات گردشگری شامل تمام فعالیت‌ها، امکانات و خدماتی است که به توریست‌ها و مسافران در هنگام سفر و اقامت در یک مقصد گردشگری ارائه می‌شود (Neal et al, 2007: 156). این نوع خدمات نیز در مناطق روستایی دارای اهمیت هستند. خدمات در مناطق روستایی در بخش گردشگری شامل جنبه‌های مختلف مرتبط با جامعه میزبان و گردشگر است. از مهم‌ترین این خدمات می‌توان به خدمات پذیرایی، خدمات اقامتی، خدمات بهداشتی، آموزشی، مسافرتی، حمل‌ونقل، خدمات فناوری محور، تبلیغات و اطلاع‌رسانی، دسترسی به رسانه‌ها، خدمات تجاری، خدمات مربوط به جاذبه‌های گردشگری و... اشاره نمود (Apostolopoulos et al, 2020).

خدمات گردشگری در مناطق روستایی اهمیت بسیاری دارند و می‌توانند در توسعه و پیشرفت این مناطق نقش کلیدی ایفا کنند. اهمیت خدمات گردشگری در مناطق روستایی از جنبه توسعه اقتصادی، حفظ فرهنگ و هویت محلی، حفظ طبیعت، توسعه زیرساخت‌ها، افزایش درآمد، ایجاد فرصت‌های شغلی، رضایت‌مندی گردشگران و... قابل تأمل است (Cunha et al, 2020: 217). خدمات گردشگری در مناطق روستایی می‌توانند به توازن منطقه‌ای کمک کنند. اکثر گردشگران به سمت شهرها و مراکز بزرگ جذب می‌شوند، اما با جذب گردشگران به روستاها، می‌توان توازن بین مناطق شهری و روستایی را ایجاد کرد. این موضوع موجب کاهش فشار و تراکم در شهرها، توزیع عادلانه منابع و تسهیلات و توسعه یکنواخت مناطق مختلف یک کشور می‌شود (Fang, 2020). با توجه به اهمیت‌های فوق، توسعه خدمات گردشگری در مناطق روستایی می‌تواند به عنوان یک راهبرد مؤثر برای توسعه پایدار و ارتقای کیفیت زندگی در این مناطق عمل کند.

تحقیقات متنوعی در حوزه خدمات گردشگری در داخل و خارج از کشور انجام شده است به طوری که در تحقیقات خارج از کشور، پریکو و همکاران (۲۰۲۳) اشاره کرده‌اند که تجربیات خدمات بر بستر فناوری، توانسته تأثیرات مطلوبی از جمله جذب گردشگر و تبلیغات مناسب را به دنبال داشته باشد. آن‌ها تأکید می‌نمایند که تا قبل از این رویکرد (فناوری محور)، کیفیت خدمات پایین بوده و گردشگران نیز استقبال چندانی با وجود متنوع بودن جاذبه‌ها نشان نداده‌اند. قرمندی و همکاران (۲۰۲۰) نشان داده‌اند که در ارائه خدمات به گردشگران، تنوع و استفاده از ظرفیت‌های بومی-محلی بسیار تأثیرگذار است. هولیک و راسر^۳ (۲۰۱۹) نتیجه گرفته‌اند که خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی می‌تواند به رونق بخش خدمات در گردشگری منجر شود. در این زمینه شاخص‌های مهم نیروی انسانی خلاق، منابع محیطی، سرمایه‌گذاری و فناوری می‌توانند کمک‌کننده باشند. پارک و جیونگ^۴ (۲۰۱۹) نتیجه گرفته‌اند که کیفیت خدمات در بخش گردشگری، بسیار مهم است؛ به گونه‌ای که خدمات به عنوان یک عامل کلیدی در ماندگاری گردشگران و افزایش آن نقش بازی می‌نماید. لیو و وو^۵ (۲۰۱۹) نتیجه گرفته‌اند که رشد اقتصاد گردشگری منوط به رشد بخش خدمات است. در این زمینه آن‌ها تأکید می‌نمایند که تولیدات گردشگری و همچنین نوع ارائه خدمات به گردشگران بسیار مهم است. در این زمینه استفاده از فناوری، فرهنگ‌سازی و توجه به ظرفیت‌های محیطی را مهم برمی‌شمارند.

همچنین در تحقیقات داخل کشور نیز پژوهش‌های متنوعی در این راستا انجام شده است به طوری که قاسملو و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش خود اشاره کرده‌اند که توسعه گردشگری در حدود ۶۹ درصد دارای اثرات مثبتی بر روی زیست‌پذیری این مناطق دارد. موحدی و همکاران (۱۴۰۰) اشاره کرده‌اند که استفاده از امکانات بالقوه سنتی روستاها، برنامه‌های آموزشی و مشارکت مردم محلی، مدیریت و برنامه‌ریزی، قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری، حمایت از صنایع‌دستی و نیز توجه به تبلیغات می‌تواند در راستای توسعه گردشگری روستایی شهرستان خرم‌آباد مؤثر واقع گردد. بهاری و همکاران (۱۳۹۸) نتیجه گرفته‌اند که کیفیت خدمات گردشگری بر تصویر برند و وفاداری گردشگران تأثیر مثبت و معناداری دارد. یوسفی (۱۳۹۷) نشان داد که مقصدهای مورد مطالعه از نظر امکانات و تسهیلات رفاهی با توجه به اهمیت بالای آن از نظر گردشگران وضعیت مناسب و رضایت بخشی ندارند. بیشترین رضایت در بین شاخص‌های خدمات گردشگری مربوط به عوامل فرهنگی و سپس حمل‌ونقل و شرایط جغرافیایی است. دشتبان فروجی و همکاران (۱۳۹۶) نشان داده‌اند که در بلندمدت ورود گردشگران و کیفیت اقامت‌گاه‌های گردشگری اثر مثبتی بر تولید ناخالص داخلی ایران دارد. پناهی و همکاران (۱۳۹۴) اشاره کرده‌اند که تسهیلات، دسترسی، جذابیت و تصویر ذهنی از مقصد همبستگی مثبت و معنی‌داری با رضایت گردشگر دارند. نتایج نشان می‌دهد که متغیرهای تسهیلات، دسترسی و تصویر ذهنی از مقصد، به ترتیب بیش‌ترین تأثیر را بر رضایت گردشگران داشته‌اند. خسرو بیگی و همکاران (۱۳۹۲) نتیجه گرفته‌اند که سطح کیفی خدمات در سکونتگاه‌های هدف گردشگری مطلوب است. علاوه بر این بین سطح کیفی خدمات و میزان جذب گردشگر رابطه معناداری و مستقیمی وجود دارد. در این زمینه نتیجه نشان داد خدماتی مانند روابط متقابل جامعه میزبان و میهمان، کیفیت مواد غذایی و آشامیدنی، ویژگی‌های طبیعی و کیفیت حمل‌ونقل بیشترین تأثیر را بر میزان جذب گردشگر در روستاهای هدف داشته است.

¹ Preko et al

² Ghermandi et al

³ Hollebeek & Rafter

⁴ Park & Jeong

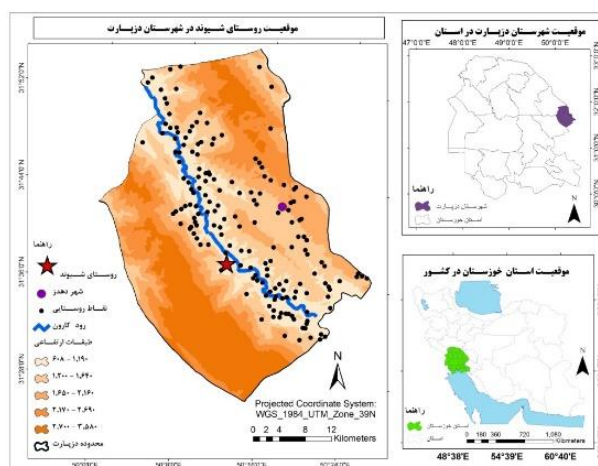
⁵ Liu & Wu

مواد و روش پژوهش

روش تحقیق با توجه به ماهیت آن توصیفی-تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. همچنین روش گردآوری داده‌ها، پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق را گردشگران روستا در طی دوره زمانی اول مهر ۱۴۰۱ تا آخر فروردین ۱۴۰۲ تشکیل داده‌اند که به صورت تصادفی مورد پرسشگری قرار گرفتند. بر این اساس، تعداد ۱۶۰ گردشگر مورد مطالعه قرار گرفتند و به عنوان حجم نمونه شناخته شدند. از دلایل انتخاب این روستا به عنوان نمونه مطالعه، نقش مهم گردشگری در اقتصاد این روستا، وجود جاذبه‌های اکوتوریسمی، بازدید سالانه و مداوم گردشگران از این روستا به صورت شخصی و تور، قرار داشتن در لیست روستاهای هدف گردشگری کشور، ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه بوده که روایی آن از طریق ۱۰ نفر از جامعه نخبگان تأیید و پایایی نیز از طریق آلفای کرونباخ با ضریب ۰/۸۰۲ تأیید شد. نمونه‌گیری به صورت تصادفی (اتفاقی) در سطح روستا انجام شد. برای انجام این تحقیق، با استفاده از پرسش‌نامه، وضعیت خدمات گردشگری و همچنین راهبردهای مناسب شناخته و تحلیل شد. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه

روستای شیوند در جنوب شهرستان دزپارت و در ۲۰ کیلومتری مرکز آن (شهر دهدز) در استان خوزستان واقع شده است. این روستا از یک سو با رشته کوه‌های زاگرس و از سوی دیگر با سد و رودخانه کارون محاصره شده است. روستای شیوند به دلیل هم‌جواری با دریاچه سد و رودخانه کارون از یک سو و رشته کوه‌های زاگرس با جنگل‌های بلوط، رودخانه‌ها، آبراهه‌ها، آبشارها، صخره‌ها و نیز برخورداری از طبیعت مطلوب از سوی دیگر از جذابیت‌های بی‌نظیری برای گردشگری برخوردار است. این منطقه در دامنه کوه‌های زاگرس با ارتفاع ۱۶۴۱ متری از سطح دریا قرار دارد. میزان باران سالانه منطقه به طور متوسط ۶۵۶ میلی‌متر است که در فصل زمستان گاهی در ارتفاعات به صورت برف نازل می‌شود. با توجه به آمار سازمان هواشناسی در سال ۱۴۰۰، متوسط درجه حرارت نیز ۲۴ درجه سانتی‌گراد است. جمعیت روستای شیوند بر اساس آمار مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵، بالغ بر ۵۰۸ نفر بوده است. از جمله آثار گردشگری روستا می‌توان به کاروانسرای قدیمی از دوره صفوی، دو آسیاب، گورستان، قلعه‌ای مخروبه متعلق به هزاره‌های سوم و چهارم قبل از میلاد، کاروانسرای عباسی، امامزاده محمد، سیاه‌چال قدیمی که زمانی به عنوان زندان از آن استفاده می‌شده و ۲۵ متر عمق دارد، کتیبه‌های بردگاری و آثار نقش برجسته در پیرامون روستا اشاره کرد. از جمله جاذبه‌های دیگر این روستا آبشار شیوند (بلندترین آبشار خوزستان) می‌باشد ارتفاع این آبشار حدوداً ۹۰ متر است که از دل کوه‌های منگشت سرازیر می‌شود. دوخت و تولید جاجیم‌بافی، نمدمالی، شال‌گردن، خورجین، گلیم‌بافی و فرش‌های دستباف از رایج‌ترین صنایع دستی روستای شیوند به حساب می‌آیند. همچنین مهم‌ترین محصولات و تولیدات روستای شیوند شامل انار، گردو، بادام، گیلاس و فرآورده‌های لبنی است.

شکل ۱- نقشه موقعیت جغرافیایی منطقه و روستای شیوند

(ترسیم: نگارنگان، ۱۴۰۲)

بحث و ارائه یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

در ابتدا به بررسی ویژگی‌های دموگرافیکی پرسشنامه‌های پر شده از محدوده مورد مطالعه پرداخته شده است که نتایج این ارزیابی در جدول شماره ۱ نشان داده شده است:

جدول ۱- وضعیت دموگرافیک پرسشنامه‌های پژوهش

جنس		سن						تحصیلات			
مرد	زن	بین ۲۵ تا ۳۵ سال	بین ۳۶ تا ۴۵ سال	بین ۴۶ تا ۵۵ سال	بین ۵۶ تا ۶۵ سال	بین ۶۶ تا ۶۹ سال	زیر دیپلم	دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس	دکتری
۶۱٪	۳۸٪	۱۶٪	۱۷٪	۴۴٪	۱۷٪	۴٪	۱۲٪	۴۱٪	۲۲٪	۱۶٪	۶٪

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

مطابق جدول شماره ۱، بر اساس متغیر جنس، ۶۱٪ درصد را مردان و ۳۸٪ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. از لحاظ متغیر سن، حداقل سن برابر با ۲۵ و حداکثر سن برابر با ۶۹ سال بوده است که در این زمینه ۱۶٪ درصد بین ۲۵ تا ۳۵ سال، ۱۷٪ درصد بین ۳۶ تا ۴۵ سال، ۴۴٪ درصد بین ۴۶ تا ۵۵ سال و ۱۷٪ درصد بین ۵۶ تا ۶۵ سال و ۴٪ درصد نیز بین ۶۶ تا ۶۹ سال قرار داشته‌اند که بیشترین حجم نمونه نیز در رده سنی ۴۶ تا ۵۵ شناخته شده است. همچنین از لحاظ تحصیلات نیز ۲۲٪ درصد لیسانس، ۱۶٪ درصد به عنوان فوق لیسانس و ۶٪ درصد نیز دکتری داشته‌اند. علاوه بر این ۱۲٪ درصد زیر دیپلم و ۴۱٪ درصد دیپلم داشته‌اند؛ بنابراین در مجموع وضعیت متغیرهای جنس، سن و تحصیلات، مطلوب ارزیابی شده و از توزیع فراوانی مناسبی برخوردار است.

یافته‌های تحلیلی

یکی از عوامل یا شاخص‌های مهم در راستای گردشگری، بحث خدمات است. متنوع بودن خدمات خود می‌تواند عامل بسیار مهم در ترغیب گردشگران جهت بازدید از جاذبه‌های گردشگری و ماندگاری آن‌ها باشد. در این بخش به بررسی کمی خدمات گردشگری در روستای هدف پرداخته شده است. در ابتدا به بررسی ارزیابی کمیت خدمات توسعه گردشگری در روستاهای هدف؛ مورد روستای شیوند پرداخته شد که نتیجه این ارزیابی در جدول شماره ۲ نشان داده شده است:

جدول ۲- ارزیابی کمیت خدمات توسعه گردشگری در روستاهای هدف؛ مورد روستای شیوند (مبنای آزمون = ۳)

خدمات	t	سطح معنی داری	میانگین	وضعیت
خدمات اقامتی	۲۱/۹۳	۰/۰۰۰	۴/۰۷۵	خوب
خدمات مسافرتی (دفاتر)	-۶/۳۸۷	۰/۰۰۰	۲/۳۸۷	ضعیف
اقامتگاه بوم گردی	۱۴/۶۴	۰/۰۰۰	۳/۷۶۲	متوسط
خدمات تبلیغات و اطلاع‌رسانی	-۸/۰۶۶	۰/۰۰۰	۲/۱۱۲	ضعیف
خدمات پذیرایی	۳/۶۰۴	۰/۰۰۰	۳/۲۶۲	متوسط
خدمات حمل‌ونقل	-۴/۸۸۸	۰/۰۰۰	۲/۵۳۷	ضعیف
خدمات الکترونیکی (فناوری، اینترنت)	-۸/۳۵۷	۰/۰۰۰	۲/۱۳۷	ضعیف
خدمات آموزشی و مشاوره	-۹/۶۹۸	۰/۰۰۰	۱/۹۳۷	ضعیف
خدمات بهداشتی-درمانی	۱۲/۴۰	۰/۰۰۰	۳/۸۶۲	متوسط
خدمات تجاری-بازار (غذیه‌فروشی و...)	۲۸/۵۶	۰/۰۰۰	۴/۳۳۷	خوب
خدمات مربوط به عرضه صنایع‌دستی	-۸/۷۳۰	۰/۰۰۰	۲/۱۸۷	ضعیف
خدمات مربوط به بازدید از جاذبه‌ها	۲۹/۷۵	۰/۰۰۰	۴/۴۳۷	خوب
خدمات فرهنگی-اجتماعی (مشارکت، امنیت و...)	۵/۰۵۳	۰/۰۰۰	۳/۶۳۷	متوسط
مجموع خدمات (کمیت)	۲/۱۶۶	۰/۰۲۲	۳/۱۲۸	متوسط

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

نتیجه بررسی میزان برخورداری روستاهای هدف گردشگری از خدمات مختلف توسعه با آزمون تی تک نمونه‌ای نشانگر آن است که همه خدمات ذکر شده در جدول شماره ۲ در سطح کمتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۰۰۰ معنادار بوده‌اند. بررسی جهت معناداری با استفاده از میانگین نشان می‌دهد که خدمات اقامتی با میانگین ۴/۰۷۵، خدمات تجاری-بازار با میانگین ۴/۳۳۷ و خدمات مربوط به بازدید از جاذبه‌ها با میانگین ۴/۴۳۷ از وضعیت خوبی برخوردار بوده‌اند. میانگین بیشتر از حد متوسط آزمون (۳)، این موضوع را تأیید می‌نماید. همچنین از دیدگاه گردشگران، اقامتگاه بوم گردی، خدمات پذیرایی، خدمات بهداشتی-درمانی، خدمات فرهنگی-اجتماعی (مشارکت، امنیت و...)، دارای میانگین نزدیک به حد متوسط آزمون (۳) بوده‌اند و لذا می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت این نوع خدمات، متوسط ارزیابی شده است. همچنین نتیجه آزمون نشان می‌دهد که خدمات مسافرتی (دفاتر) با میانگین ۲/۳۸۷، خدمات تبلیغات و اطلاع‌رسانی با میانگین ۲/۱۱۲، خدمات حمل‌ونقل با میانگین ۲/۵۳۷، خدمات آموزشی و مشاوره با میانگین ۱/۹۳۷ و خدمات مربوط به عرضه صنایع‌دستی با میانگین ۲/۱۸۷ در وضعیت ضعیفی شناخته شده‌اند. در مجموع بررسی کمیت خدمات نشان می‌دهد که کمیت خدمات در سطح کمتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۰۳۲ معنادار بوده است. میانگین برابر با ۳/۱۲۸ نیز به خوبی نیز تأیید می‌نماید که از دیدگاه گردشگران، کمیت خدمات متوسط ارزیابی شده است. جدول زیر وضعیت خدمات توسعه گردشگری را از لحاظ کمیت نشان می‌دهد.

پس از ارزیابی کمیت خدمات توسعه گردشگری در روستاهای هدف به بررسی تحلیل کیفیت خدمات توسعه گردشگری پرداخته شده است که نتایج این ارزیابی در جدول شماره ۳ نشان داده شده است:

جدول ۳- ارزیابی کیفیت خدمات توسعه گردشگری در روستای گردشگری شیوند (مبنای آزمون=۳)

وضعیت	میانگین	سطح معنی‌داری	t	خدمات
ضعیف	۲/۱۳۶	۰/۰۰۰	-۸/۳۵۷	خدمات اقامتی
ضعیف	۲/۲۳۵	۰/۰۰۰	-۷/۲۵۵	خدمات مسافرتی (دفاتر)
ضعیف	۲/۴۱۲	۰/۰۰۰	-۶/۱۱۶	اقامتگاه بوم گردی
ضعیف	۱/۷۳۷	۰/۰۰۰	-۱۳/۲۵	خدمات تبلیغات و اطلاع‌رسانی
ضعیف	۲/۸۶۲	۰/۱۸۵	-۱/۳۳۲	خدمات پذیرایی
ضعیف	۲/۲۰۰	۰/۰۰۰	-۷/۵۷۷	خدمات حمل‌ونقل
ضعیف	۱/۶۳۷	۰/۰۰۰	-۲۳/۰۳	خدمات الکترونیکی (فناوری، اینترنت)
ضعیف	۱/۹۱۲	۰/۰۰۰	-۹/۸۷۱	خدمات آموزشی و مشاوره
ضعیف	۱/۹۱۰	۰/۰۰۰	-۱۱/۸۹	خدمات بهداشتی-درمانی
ضعیف	۲/۶۳۷	۰/۰۰۱	-۳/۵۲۵	خدمات تجاری-بازار (اغذیه‌فروشی و...)
ضعیف	۱/۹۳۷	۰/۰۰۰	-۱۱/۷۱	خدمات مربوط به عرضه صنایع‌دستی
متوسط	۳/۷۸۷	۰/۰۰۰	۸/۴۱۵	خدمات مربوط به بازدید از جاذبه‌ها
ضعیف	۱/۷۷۵	۰/۰۰۰	-۲۱/۰۸	خدمات فرهنگی-اجتماعی (مشارکت، امنیت و...)
ضعیف	۲/۲۴۵	۰/۰۰۰	-۱۲/۲۰	مجموع خدمات (کیفیت)

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

با توجه به جدول شماره ۳، تحلیل کیفیت انواع خدمات توسعه گردشگری نشان می‌دهد که به جز خدمات پذیرایی با مقدار ۰/۱۸۵، دیگر انواع خدمات در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار بوده‌اند؛ بنابراین کیفیت خدمات توسعه گردشگری، وضعیت معناداری را نشان می‌دهد. جهت معناداری با استفاده از میانگین نشان می‌دهد که خدمات مربوط به بازدید از جاذبه‌ها با میانگین ۳/۷۸۷ در وضعیت متوسطی شناخته شده و دیگر انواع خدمات دارای میانگین پایین‌تر از حد متوسط آزمون (۳) بوده و لذا می‌توان این گونه بیان کرد که کیفیت خدمات گردشگری از دیدگاه گردشگران، رضایت‌بخش نبوده است. بررسی میانگین‌ها به خوبی این مطلب را تأیید می‌نماید. از جمله انواع خدمات که کیفیت مطلوبی ندارند می‌توان به خدمات اقامتی، خدمات مسافرتی (دفاتر)، اقامتگاه بوم گردی، خدمات تبلیغات و اطلاع‌رسانی، خدمات پذیرایی، خدمات الکترونیکی (فناوری، اینترنت) و... اشاره نمود. همچنین نتیجه آزمون در زمینه

مجموع کیفیت خدمات گردشگری نشان می‌دهد که کیفیت خدمات در سطح کمتر از ۰/۰۵ و برابر با ۰/۰۰۰ معنادار بوده است. بررسی جهت معناداری با استفاده از میانگین که برابر با ۲/۲۴۵ بوده است، تأیید می‌نماید وضعیت کیفیت خدمات گردشگری، ضعیف ارزیابی شده است. جدول زیر ارزیابی کیفیت خدمات توسعه گردشگری در روستای گردشگری شیوند را نشان می‌دهد. در این بخش به تدوین عوامل و راهبردهای توسعه خدمات گردشگری روستایی پرداخته شده است. برای بررسی همبستگی درونی و دسته‌بندی کردن عوامل توسعه خدمات گردشگری روستایی در قالب چند راهبرد محدود و تعیین مقدار واریانس تبیین شده توسط هر کدام از عوامل، از روش تحلیل عاملی استفاده شد که نتایج این ارزیابی در جدول شماره ۴ نشان داده شده است:

جدول ۴- مقدار KMO و بارتلت راهبردهای توسعه خدمات گردشگری روستایی

۰/۸۵۲	KMO
۴۸۵۶/۱۵۵	بارتلت (Bartlett Test)
۲۵۳	DF
۰/۰۰۰	Sig

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

با توجه به نتایج جدول شماره ۴، در مطالعه حاضر برای بررسی راهبردهای توسعه خدمات گردشگری روستایی مقدار KMO برابر با (۰/۸۵۲) به دست آمده که نشان‌دهنده وضعیت مناسب داده‌ها برای تحلیل عاملی است. این مقدار باید بیشتر از ۰/۵۰ باشد. مقدار بارتلت نیز برابر با ۴۸۵۶/۱۵۵ به دست آمده و در سطح ۹۹ اطمینان معنادار (۰/۰۰۰) است. در ادامه به ارزیابی مقادیر ویژه راهبردهای توسعه خدمات گردشگری روستایی پرداخته شده است. مقدار ویژه بیانگر سهم هر عامل از کل واریانس متغیرها است و هر چه مقدار آن بزرگ‌تر باشد، نشان‌دهنده اهمیت و تأثیر بیشتر آن عامل است. نتایج این ارزیابی در جدول شماره ۵ نشان داده شده است:

جدول ۵- مقادیر ویژه راهبردهای توسعه خدمات گردشگری روستایی

راهبرد	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد تجمعی واریانس
اول	۸/۵۲۴	۳۷/۰۵۹	۳۷/۰۵۹
دوم	۵/۸۳۶	۲۵/۳۷۴	۶۲/۴۳۳
سوم	۲/۱۹۰	۹/۵۲۴	۷۱/۹۵۷
چهارم	۱/۸۳۰	۷/۹۵۹	۷۹/۹۱۵

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که راهبرد اول بیشترین سهم (۳۷/۰۵۹ درصد) را در تبیین واریانس راهبردهای توسعه خدمات گردشگری روستایی داشته است. همچنین راهبرد دوم ۲۵/۳۷۴، راهبرد سوم ۹/۵۲۴ و راهبرد چهارم ۷/۹۵۹ درصد از متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. در ادامه به اولویت‌بندی و دسته‌بندی راهبردهای توسعه خدمات گردشگری روستایی پرداخته شده است که نتایج این بررسی در جدول شماره ۶ نشان داده شده است:

جدول ۶- اولویت‌بندی و دسته‌بندی راهبردهای توسعه خدمات گردشگری روستایی

راهبرد	مقدار ویژه	عامل	بار عاملی
اول: گسترش کیفی خدمات	۳۷/۰۵۹	در دسترس بودن خدمات	۰/۹۱۴
		گسترش امکانات رفاهی	۰/۹۳۳
		بهبود خدمات اقامتی	۰/۷۶۰
		رشد و گسترش فناوری در ارائه خدمات	۰/۹۲۳
		جذب اعتبارات و سرمایه‌گذاری در بخش خدمات	۰/۶۲۷
		کاهش هزینه‌های مربوط به خدمات	۰/۶۷۷
		خدمات بازاریابی مطلوب	۰/۸۸۲
		ارتقاء مهارت‌های کارآفرینی	۰/۹۲۶

بار عاملی	عامل	مقدار ویژه	راهبرد
۰/۸۰۵	آموزش و آگاهی بخشی به جامعه میزبان	۲۵/۳۷۴	دوم: بهبود سرمایه اجتماعی
۰/۶۵۴	ایجاد اعتماد و اطمینان در گردشگران		
۰/۸۶۸	مدیریت مشارکتی و گروهی		
۰/۷۷۹	مشارکت زنان در گردشگری		
۰/۷۵۳	بهبود همبستگی و تعامل میان ساکنان		
۰/۸۰۷	ایجاد انجمن محلی گردشگری	۹/۵۲۴	سوم: حفاظت و بهبود کیفیت محیط
۰/۸۵۷	زیباسازی فضاهای عمومی		
۰/۸۷۳	حفاظت از جاذبه‌ها و چشم‌اندازها		
۰/۷۷۶	بهبود وضعیت معابر و دسترسی‌ها		
۰/۸۱۹	ساماندهی جمع‌آوری زباله		
۰/۵۸۶	حفاظت از باغات و مزارع روستا	۷/۹۵۹	چهارم: تأکید بر ظرفیت بومی
۰/۶۵۱	حمایت از تولید صنایع دستی		
۰/۷۹۷	تقویت روحیه مهمان‌نوازی مردم		
۰/۶۲۵	تقویت آداب‌ورسوم در گردشگری		
۰/۶۱۳	استفاده از روش‌های بومی-محلی در ارائه خدمات		

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

با توجه به نتایج جدول شماره ۶، در راهبرد اول نتایج نشان می‌دهد که ۸ متغیر یا عامل توسعه خدمات گردشگری روستایی در راهبرد اول بارگذاری شده‌اند. این متغیرها ۳۷/۰۵۹ درصد از واریانس کل راهبرد اول را تبیین کرده‌اند. به‌طور کلی با توجه به عوامل بارگذاری شده در این دسته، راهبرد اول در زمینه توسعه خدمات گردشگری روستایی «گسترش کیفی خدمات» نام‌گذاری شد. در راهبرد دوم نتایج نشان می‌دهد که ۶ متغیر یا عامل توسعه خدمات گردشگری روستایی در راهبرد دوم بارگذاری شده‌اند. این متغیرها ۲۵/۳۷۴ درصد از واریانس کل راهبرد دوم را تبیین کرده‌اند. به‌طور کلی با توجه به عوامل بارگذاری شده در این دسته، راهبرد دوم در زمینه توسعه خدمات گردشگری روستایی «بهبود سرمایه اجتماعی» نام‌گذاری شد. در راهبرد سوم نتایج نشان می‌دهد که ۶ متغیر یا عامل توسعه خدمات گردشگری روستایی در راهبرد سوم بارگذاری شده‌اند. این متغیرها ۹/۵۲۴ درصد از واریانس کل راهبرد سوم را تبیین کرده‌اند. به‌طور کلی با توجه به عوامل بارگذاری شده در این دسته، راهبرد سوم در زمینه توسعه خدمات گردشگری روستایی «حفاظت و بهبود کیفیت محیط» نام‌گذاری شد. در راهبرد چهارم نتایج نشان می‌دهد که ۳ متغیر یا عامل توسعه خدمات گردشگری روستایی در راهبرد چهارم بارگذاری شده‌اند. این متغیرها ۷/۹۵۹ درصد از واریانس کل راهبرد چهارم را تبیین کرده‌اند. به‌طور کلی با توجه به عوامل بارگذاری شده در این دسته، راهبرد چهارم در زمینه توسعه خدمات گردشگری روستایی «تأکید بر ظرفیت بومی» نام‌گذاری شد. در سطح عوامل نیز بیشترین وزن یا بار عاملی مربوط به گسترش امکانات رفاهی با وزن ۰/۹۳۳ بوده است. همچنین دو عامل ارتقاء مهارت‌های کارآفرینی با وزن ۰/۹۲۶ و رشد و گسترش فناوری در ارائه خدمات با ۰/۹۲۳ در رتبه‌های دوم و سوم شناخته شده‌اند. علاوه بر این کمترین بار عاملی نیز مربوط به دو عامل حفاظت از باغات و مزارع روستا با امتیاز ۰/۵۸۶ و جذب اعتبارات و سرمایه‌گذاری در بخش خدمات با امتیاز ۰/۶۲۷ بوده است.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

گردشگری از جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی قابل‌بررسی است. یکی از بخش‌های مهم توسعه گردشگری، بخش خدمات است؛ چرا که خدمات علاوه بر اینکه خود می‌تواند در جذب گردشگر مؤثر باشد، در رونق گردشگری و همچنین ماندگاری گردشگر در مناطق گردشگر پذیر نیز تأثیرگذار است. خدمات گردشگری می‌توانند به توسعه و پیشرفت مناطق گردشگری کمک کنند. با ورود توریست‌ها و جذب تقاضا برای خدمات، شرایط سرمایه‌گذاری، توسعه زیرساخت‌ها و بهبود امکانات در مناطق

گردشگری ایجاد می‌شود. این منجر به ایجاد شغل‌ها، ارتقاء زندگی مردم محلی و توسعه اقتصادی منطقه می‌شود. بر همین اساس خدمات گردشگری اهمیت بسیار زیادی در صنعت گردشگری دارند و نقش حیاتی در تأمین نیازهای توریست‌ها و ارائه تجربه‌های ممتاز برای آن‌ها دارند. در این پژوهش سعی شده که انواع خدمات گردشگری اعم از اقامتگاه، خدمات بوم‌گردی، خدمات بهداشتی، خدمات پذیرایی و ... به گردشگران در محیط‌های روستایی مورد هدف گردشگری از لحاظ کمی و کیفی بررسی شود. در حقیقت نوعی ارزیابی بر اساس دیدگاه جامعه گردشگر صورت گرفته است. همچنین با توجه به وضعیت موجود، راهبردها و عوامل مؤثر در ارتقای خدمات گردشگری نیز تدوین شده است.

بررسی نتایج نشان می‌دهد که در مجموع وضعیت کمیت خدمات گردشگری، متوسط است. این نوع وضعیت را می‌توان در بررسی انواع خدمات اعم از اقامتگاه بوم‌گردی، خدمات پذیرایی، خدمات بهداشتی-درمانی، خدمات فرهنگی-اجتماعی (مشارکت، امنیت و...) به خوبی مشاهده نمود. علاوه بر این از دیدگاه گردشگران، خدمات اقامتی، خدمات تجاری-بازار و خدمات مربوط به بازدید از جاذبه‌ها از وضعیت مطلوبی برخوردار بوده‌اند. بعد دیگر بررسی خدمات گردشگری، کیفیت آن‌ها است. بررسی نتایج نشان می‌دهد که کیفیت خدمات گردشگری ضعیف ارزیابی شده است. این ضعف در اکثر خدمات اعم از خدمات اقامتی، خدمات مسافرتی (دفاتر)، اقامتگاه بوم‌گردی، خدمات تبلیغات و اطلاع‌رسانی، خدمات پذیرایی، خدمات الکترونیکی (فناوری، اینترنت) به خوبی قابل مشاهده است. در مجموع می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که انواع خدمات گردشگری هر چند در برخی موارد از لحاظ کمی، شرایط خوبی وجود دارد، اما کیفیت آن‌ها رضایت‌بخش نبوده و ضعف کیفی خدمات، عامل بسیار مهمی در عدم توسعه گردشگری پایدار است. نتیجه این بخش از تحقیق با نتایج تحقیقات خسرو بیگی و همکاران (۱۳۹۲)، یوسفی (۱۳۹۷)، بهاری و همکاران (۱۳۹۸)، هولیک و راسر (۲۰۱۹)، پارک و جیونک (۲۰۱۹) همپوشانی دارد؛ چرا که در این تحقیقات نیز بر ضعف خدمات گردشگری موجود همچنین تأثیرگذاری آن‌ها در توسعه و پیشبرد گردشگری اشاره شده است. علاوه بر اهمیت کیفی خدمات در رشد و گسترش گردشگری نیز تأکید شده است.

نتیجه این پژوهش نشان داد که در راستای ارتقای انواع خدمات گردشگری چهار راهبرد اساسی وجود دارد. این راهبردها شامل گسترش کیفی خدمات، بهبود سرمایه اجتماعی، حفاظت و بهبود کیفیت محیط و تأکید بر ظرفیت بومی. کنکاش در این راهبردها مشخص می‌نماید که ارتقای ظرفیت‌های بومی و محلی به عنوان مرکز اصلی این راهبردها شناخته می‌شود. ارتقای مشارکت، اعتماد، استفاده از ظرفیت‌های بومی، مشارکت زنان، آموزش و آگاهی از نمونه عواملی هستند که در بسیاری از این راهبردها قابل تأکید هستند؛ بنابراین تأکید بر ارتقای سرمایه اجتماعی می‌تواند گام اول در راستای بهبود کیفی خدمات گردشگری در مناطق روستایی باشد. علاوه بر این توجه به محیط و تغییر در برخی خدمات متناسب با تحولات روز به‌ویژه تأکید بر گسترش فناوری نیز می‌تواند به این موضوع کمک نماید. لیو و وو (۲۰۱۹)، قرمندی و همکاران (۲۰۲۰) و همچنین پریکو و همکاران (۲۰۲۳) نیز بر اهمیت ظرفیت‌های بومی، فرهنگ، رشد فناوری در بخش خدمات، بهبود کیفیت محیط از جنبه‌های مختلف تأکید نموده‌اند؛ بنابراین نتایج این بخش از تحقیق مبنی بر راهبردهای ارائه شده با تحقیقات ذکر شده همخوانی دارد.

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که انواع خدمات گردشگری، در روستاهای هدف نیاز به ارتقاء و توجه اساسی دارند و آنچه بیش از هر چیزی لازم است ابتدا بهبود کمی این نوع خدمات و در گام دوم، ارتقای کیفیت خدمات گردشگری در مناطق روستایی است. فرهنگ‌سازی، آموزش، گسترش فناوری و استفاده از ظرفیت‌های بومی می‌تواند در این راستا مؤثر واقع شود. با توجه به آنچه بیان شد، چند پیشنهاد ارائه می‌شود:

- جهت بهبود کیفی خدمات گردشگری، تأکید بر پتانسیل‌های بومی و محلی مورد تأکید باشد.
- پیشنهاد می‌شود که خدمات در بستر فناوری و روش‌های الکترونیکی بهبود و ارتقاء یابند.
- پیشنهاد می‌شود با جذب اعتبار و سرمایه‌گذاری دولت، بخش اقامتی و پذیرایی روستاهای هدف گردشگری ارتقاء یابند.
- پیشنهاد می‌شود که از بخش صنایع‌دستی در راستای ارتقای خدمات اقتصادی در روستاها استفاده شود.
- پیشنهاد می‌شود که خدمات آموزش و مشاوره‌ای که برای جامعه میزبان و چه گردشگر در مناطق روستایی مورد تأکید و برنامه‌ریزی باشد.

References:

- Ameraldo, F., Saiful, S., & Husaini, H. (2019). Islamic Banking Strategies In Rural Area: Developing Halal Tourism and Enhancing The Local Welfare. *Ikonomika*, 4(1), 109-136. <https://doi.org/10.24042/febi.v4i1.4211>
- Apostolopoulos, N., Liargovas, P., Stavroyiannis, S., Makris, I., Apostolopoulos, S., Petropoulos, D., & Anastasopoulou, E. (2020). Sustaining rural areas, rural tourism enterprises and EU development policies: A multi-layer conceptualisation of the obstacles in Greece. *Sustainability*, 12(18), 7687. <https://doi.org/10.3390/su12187687>
- Bahari, J., Karoubi, M., Jahanian, M., & Ghaderi, E. (2019). The Impact of Tourism Services Quality on Brand Image and Loyalty of Tourists (Case Study: North area of Alborz province). *Iranian journal of management sciences*, 14(55), 131-154. http://journal.iams.ir/article_318.html?lang=en [In Persian]
- Barnet, A. F., Ciurana, A. B., Pozo, J. X. O., Russo, A., Coscarelli, R., Antronico, L., ... & Aguilar, E. (2021). Climate services for tourism: An applied methodology for user engagement and co-creation in European destinations. *Climate Services*, 23(1), 1-15. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cliser.2021.100249>
- Belotti, S. (2019). "Sharing" tourism as an opportunity for territorial regeneration: the case of Iseo Lake, Italy. *Hungarian Geographical Bulletin*, 68(1), 79-91. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.68.1.6>
- Chang, S. H., Hernández-Díaz, R. J., & Lo, W. S. (2020). The impact of low-carbon service operations on responsible tourist behavior: The psychological processes of sustainable cultural tourism. *Sustainability*, 12(12), 1-21. <https://doi.org/10.3390/su12124943>
- Cunha, C., Kastenholz, E., & Carneiro, M. J. (2020). Entrepreneurs in rural tourism: Do lifestyle motivations contribute to management practices that enhance sustainable entrepreneurial ecosystems?. *Journal of hospitality and tourism management*, 44, 215-226. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.06.007>
- Dashtban Farooji, M., Khoshnudi, A., & Dashtban Faroji, S. (2018). The Relationship between the Quality of Tourism Services and Economic Growth: An Endogenous Growth Model. *Journal of Economics and Modeling*, 8(32), 125-150. <https://dori.net/dor/20.1001.1.24765775.1396.8.32.5.5> [In Persian]
- Dašić, D., Živković, D., & Vujić, T. (2020). Rural tourism in development function of rural areas in Serbia. *Ekonomika poljoprivrede*, 67(3), 719-733. <http://dx.doi.org/10.5937/ekoPolj2003719D>
- Eichelberger, S., Heigl, M., Peters, M., & Pikkemaat, B. (2021). Exploring the role of tourists: Responsible behavior triggered by the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, 13(11), 31-49. <https://doi.org/10.3390/su13115774>
- Fang, W. T. (2020). *Tourism in Emerging Economies: The Way We Green, Sustainable, and Healthy*, Springer Singapore. <https://doi.org/10.1007/978-981-15-2463-9>
- Gao, C., & Cheng, L. (2020). Tourism-driven rural spatial restructuring in the metropolitan fringe: An empirical observation. *Land Use Policy*, 95(2), 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104609>
- Ghasemloo, H., Hossienzadeh, A., & Roumiani, A. (2022). Analysis of the Effects of Tourism Development on the Livability of Rural Areas Case Study: Tourism Villages of Tarom County. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 12(44), 81-116. <https://doi.org/10.22111/gajj.2022.41778.3005> [In Persian]
- Ghermandi, A., Camacho-Valdez, V., & Trejo-Espinosa, H. (2020). Social media-based analysis of cultural ecosystem services and heritage tourism in a coastal region of Mexico. *Tourism Management*, 77(2), 1-16. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2019.104002>
- Hollebeek, L., & Rather, R. A. (2019). Service innovativeness and tourism customer outcomes. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(11), 4227-4246. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2018-0256>
- Khosrobeigi, R., Taghiloo, A., Shayan, H., & Darvishi, H. (2013). Evaluating Service Quality of Tourism and Its Effects on Tourist Attraction in Rural Areas. *Geographical Planning of Space*, 3(7), 1-23. https://gps.gu.ac.ir/article_5381.html?lang=en [In Persian]
- Liu, A., & Wu, D. C. (2019). Tourism productivity and economic growth. *Annals of Tourism Research*, 76(1), 253-265. <http://dx.doi.org/10.1016/j.annals.2019.04.005>
- Liu, C., Dou, X., Li, J., & Cai, L. A. (2020). Analyzing government role in rural tourism development: An empirical investigation from China. *Journal of Rural Studies*, 79, 177-188. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.08.046>
- Movahedi, R., sepahvand, F., & rahimian, M. (2021). Identifying Development Strategies for Sustainable Rural Tourism Capabilities (Case Studied: rural of Khorramabad town). *Tourism Management Studies*, 16(55), 233-256. <https://doi.org/10.22054/tms.2021.28262.1809> [In Persian]
- Musavengane, R. (2019). Small hotels and responsible tourism practice: Hoteliers' perspectives. *Journal of cleaner production*, 220(1), 786-799. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.02.143>

- Neal, J. D., Uysal, M., & Sirgy, M. J. (2007). The effect of tourism services on travelers' quality of life. *Journal of travel research*, 46(2), 154-163. <http://dx.doi.org/10.1177/0047287507303977>
- Panahi, D. H., Behboodi, D. D., Zolghadr, H., & olghadr, A. (2015). The Effect Quality of Tourism Product on Tourists' Satisfaction (Case Study Soltanieh Dome). *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 5(15), 101-116. <https://doi.org/10.22111/gaj.2015.2074> [In Persian]
- Park, J., & Jeong, E. (2019). Service quality in tourism: A systematic literature review and keyword network analysis. *Sustainability*, 11(13), 1-18. <https://doi.org/10.3390/su11133665>
- Preko, A., Amoako, G. K., Dzogbenuku, R. K., & Kosiba, J. (2023). Digital tourism experience for tourist site revisit: an empirical view from Ghana. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(2), 779-796. <https://doi.org/10.1108/JHTI-10-2021-0294>
- Randelli, F., & Martellozzo, F. (2019). Is rural tourism-induced built-up growth a threat for the sustainability of rural areas? The case study of Tuscany. *Land Use Policy*, 86, 387-398. <http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.05.018>
- Richards, G. (2020). Designing creative places: The role of creative tourism. *Annals of tourism research*, 85(1), 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102922>
- Roman, M., Roman, M., Prus, P., & Szczepanek, M. (2020). Tourism competitiveness of rural areas: Evidence from a region in Poland. *Agriculture*, 10(11), 1-21. <https://doi.org/10.3390/agriculture10110569>
- Santos, M. C., Veiga, C., & Águas, P. (2016). Tourism services: facing the challenge of new tourist profiles. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 8(6), 654-669. <https://doi.org/10.1108/WHATT-09-2016-0048>
- Streimikiene, D., Svagzdiene, B., Jasinskas, E., & Simanavicius, A. (2021). Sustainable tourism development and competitiveness: The systematic literature review. *Sustainable development*, 29(1), 259-271. <https://doi.org/10.1002/sd.2133>
- Xu, J., Yang, M., Hou, C., Lu, Z., & Liu, D. (2021). Distribution of rural tourism development in geographical space: a case study of 323 traditional villages in Shaanxi, China. *European Journal of Remote Sensing*, 54(sup2), 318-333. <https://doi.org/10.1080/22797254.2020.1788993>
- Yousefi, J. (2018). Importance-Performance Analysis of Religious Tourism Services (The Case of the City of Birjand). *Journal of Tourism Planning and Development*, 7(24), 38-58. <https://doi.org/10.22080/jtpd.2018.1823> [In Persian]
- Zielinski, S., Jeong, Y., Kim, S. I., & B. Milanés, C. (2020). Why community-based tourism and rural tourism in developing and developed nations are treated differently? A review. *Sustainability*, 12(15), 1-17. <https://doi.org/10.3390/su12155938>

Urmia University

Journal of Geography and Regional Future Studies

Vol 1, No 1, Summer 2023

Online ISSN: 2981-118X

<https://grfs.urmia.ac.ir/>

Correlation of effective indicators in creative City Architecture with Sustainable Urban and Regional Development (Case study: Kerman City)

Afshin Ghorbani Param¹

1- Assistant Professor, Department of Architecture, Damavand Branch, Islamic Azad University, Damavand, Iran.

Article info

Article type:
Research Article

Received:
2023/06/12

Accepted:
2023/08/19

pp:
33- 46

Keywords:

Communication measurement, Sustainable urban and regional development, Creative city, Kerman.

Abstract

One of the indicators and variables that have an effect on urban development or sustainable urban development, especially in the dimensions of social development and cultural development, is urban creativity with its components. Creative cities can be considered innovative and creative centers that can turn ideas into wealth. The purpose of this research is to measure the relationship between the effective indicators in the creative city architecture with sustainable urban and regional development in Kerman city. In terms of its purpose, this research is a correlational research and a survey research method. The statistical population of 28,534 people over 18 years of age in Kerman was selected using Morgan's table, a sample of 384 people. The data collection tool was a questionnaire whose face validity and content were confirmed by experts and its reliability was estimated with Cronbach's alpha of 0.880. The method of data analysis is correlation and regression matrix which was calculated with spss software version 22. The findings of the research showed that the technology component had the greatest role in predicting the criterion variable and the organizational environment component had the least role. By gaining the trust of citizens for all-round activity and participation in the fields of urban management and planning through the decentralization of programs and their efficiency and effectiveness, as well as by attracting and cultivating new talents and ideas and paying attention to human capital as one of the indicators of a creative city, it is possible to develop Urban sustainability helped.

Citation: Ghorbani Param, A. (2023). Correlation of effective indicators in creative City Architecture with sustainable Urban and regional Development (Case study: Kerman City). *Journal of Geography and Regional Future Studies*, 1(1), 33-46.

© The Author(s).

Publisher: Urmia University.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121357>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.3.7>

Extended Abstract

Introduction

The positive results of creative development in different cities of the world represent the appropriate efficiency of this new development approach. Due to the fact that the indigenization of the achievements of other regions of the world is one of the priorities of programming in various documents of the development of our country, this issue should be in the focus of specialists and programmers. Therefore, conducting current research in Kerman city gains prominence. In other words, it should be said that one of the newest theories that has been proposed within the culture-oriented approach in the field of urban development is the theory of creative development, which originates from the theory of the creative class and the creative city. The concept of sustainable urban development has gained utmost importance for the inhabitants of the planet, especially the city dwellers, in the last two decades. It can even be said that the only way to achieve the goal of a healthy society is the sustainable development of cities in human societies. The sustainable development of a city is one of the current and new topics in the field of urban planning that attempts to achieve sustainability in cities. In recent years, the topic of sustainability in cities has been given attention and discussions on this topic have been presented at micro and macro levels. The quality of human life has a direct relationship with the quality of the environment in which they live, and due to the fact that many people live in a place called a city, they are influenced by and influence many people, and are involved with issues such as inflation, unemployment, divorce, addiction, environmental crisis, energy, noise pollution and traffic and these are some of the factors that can influence the quality of human life. In this situation and to improve the quality of human life, attention should be paid to the concept of sustainability

in the city and sustainable development. Hence, it can be said that sustainable development and as a conclusion, sustainable urban development, play a vital role in the lives of human beings. Moreover, it should also be noted that issues such as the rapid growth of urbanization, the increase in the level of cities, the various social, economic, and environmental crises, are features of today's cities. The modern reflection of sustainable development is based on the idea that according to systematic thinking, everything should be considered in connection with each other. Considering the critical environmental conditions of Kerman city, especially in recent decades, neglecting the environmental effects of various industrial, service and production activities are the most important threatening factors of urban development and also human and natural environment. According to report of official institutions, the excessive use of old personal cars with regard to its environmental consequences, excessive consumption of water, electricity and gas during peak hours, etc., as well as issues such as inflation, unemployment, divorce, addiction, environmental crisis, noise pollution, and traffic are the other bio-environmental problems of the society to be studied, and on the one hand, the lack of systematic data in this regard, highlights necessity of research in this field. Therefore, this research can provide solutions and platforms to solve the problems of urban development. Hence, considering that such research has not been done in Kerman city to date, it is necessary to study the sustainable development of Kerman and the role of the creative city and its influential elements.

Methodology

This research is applied in terms of purpose and descriptive-analytical in terms of method. The statistical population of this research is

28,534 people over 18 years of age in Kerman, of which 384 people were selected as a sample according to Morgan's table. In order to collect information, the researcher-designed questionnaire based on the indicators (technology, organizational environment, openness, human capital and social environment network) was used. Face and content validity were confirmed by experts and its reliability was estimated to be 0.880 (Cronbach's alpha). All the analysis were calculated with SPSS Software version 22, and correlation and regression matrix were performed to analyze the collected data.

Results and discussion

The results of this research show that, based on the Pearson correlation test, there is a significant relationship between the technology index and sustainable urban development in Kerman. That is, the correlation coefficient of 0.821 indicates the existence of a direct and strong relationship. There is also a significant relationship between the index of the organizational environment and sustainable urban development in Kerman, and the correlation coefficient of 0.536 indicates the existence of a direct relationship. Moreover, there is a significant relationship between the openness index (diversity) and sustainable urban development in Kerman city, and the Pearson correlation coefficient is 0.789, that indicates a direct and strong relationship. Furthermore, a significant relationship between the human capital index and sustainable urban development is seen in Kerman, and the Pearson correlation coefficient of 0.665 refers to a direct relationship. Finally, there is a significant relationship between the social environment network index and sustainable urban development in Kerman, and the Spearman correlation coefficient of 0.542 manifests a direct relationship between them. According to the results of the regression model, the biggest role in predicting the criterion variable is related to the technology index. However, the organizational

environment index has the least role. The findings of the present research are in line with those of Bagheri et al (2019), Darvishi et al. (2019), Francois (2002), Scott (2006), O'Connor et al. (2017), and Trudeau (2018). Therefore, the city is a place for the growth of creativity, knowledge, and creative and innovative industries, all of which are considered in a combined approach.

Conclusion

The creative and innovative city is one of the current debates in the field of urban studies, which has been emphasized by geographers, economists and sociologists in reaching knowledge community and knowledge-based development. The findings of the present research also showed that technology and its use in Kerman will play a greater role in sustainable development. According to the above information, by gaining the trust of citizens for all-round activity and participation in the fields of urban management and planning through the decentralization of programs and their efficiency and effectiveness, as well as by attracting and nurturing talents and new ideas and paying attention to human capital as one of the indicators of a creative city, we can help develop urban sustainability.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

ارتباط سنجی شاخص‌های مؤثر در معماری شهر خلاق با توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای (مورد مطالعه: شهر کرمان)

افشین قربانی پارام^۱

۱- استادیار گروه معماری، واحد دماوند، دانشگاه آزاد اسلامی، دماوند، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	توسعه سریع شهری، در سال‌های اخیر ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده است. یکی از شاخص‌ها و متغیرهایی که بر توسعه شهری و یا توسعه پایدار شهری و خصوصاً در ابعاد توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی اثرگذار است، شهر خلاق با مؤلفه‌های آن است. شهرهای خلاق را می‌توان مراکزی نوآور و خلاق دانست که می‌توانند ایده را به ثروت تبدیل کنند. هدف از تحقیق حاضر ارتباط سنجی بین شاخص‌های مؤثر در معماری شهر خلاق با توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای در شهر کرمان است. این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی از نوع تحقیقات همبستگی و روش تحقیق پیمایشی است. جامعه آماری ۲۸۵۳۴ نفر از افراد بالای ۱۸ سال شهر کرمان با جدول مورگان نمونه ۳۸۴ نفری انتخاب شد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه که روایی صوری و محتوای آن توسط خبرگان تأیید شد و پایایی آن با آلفا کرونباخ ۰/۸۸۰ برآورد شد. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها ماتریس همبستگی و رگرسیون که با نرم‌افزار SPSS ورژن ۲۲ محاسبه شد. یافته‌های تحقیق نشان داد که بیشترین نقش در پیش‌بینی متغیر ملاک مؤلفه تکنولوژی داشته است و مؤلفه محیط سازمانی کمترین نقش را دارد. با جلب اعتماد شهروندان برای فعالیت و مشارکت همه‌جانبه در عرصه‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری از طریق تمرکززدایی از برنامه‌ها و کارایی و اثربخشی آن‌ها همچنین با جذب و پرورش استعدادها و ایده‌های جدید و توجه به سرمایه‌های انسانی به‌عنوان یکی از شاخص‌های شهر خلاق می‌توان به توسعه پایداری شهری کمک نمود.
دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۲	
پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۸	
صص: ۳۳-۴۶	
واژگان کلیدی: ارتباط سنجی، توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای، شهر خلاق، کرمان.	

استناد: قربانی پارام، افشین. (۱۴۰۲). ارتباط سنجی شاخص‌های مؤثر در معماری شهر خلاق با توسعه پایدار شهری و منطقه‌ای (مورد مطالعه: شهر کرمان). *فصلنامه جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای*، (۱)، ۳۳-۴۶.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

©نویسندگان

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121357>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.3.7>

مقدمه

توسعه سریع شهری، در سال‌های اخیر ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده است؛ ویژگی‌های جوامع شهری امروز سبب ناپایداری انسان‌ها و محیط‌زیست محیط طبیعی گردیده است. توسعه پایدار شهری طی دهه‌های اخیر به تدریج به پارادایم نوین و مسلطی در ادبیات نظری و تجربی رایج در باب توسعه و برنامه‌ریزی شهری تبدیل شده است. این پارادایم اگرچه ناظر به برداشت‌ها و تفسیرهای گوناگون می‌باشد، اما در مجموع بر پایداری و استمرار توسعه برای همگان و نسل‌های آینده طی زمان و بر همه‌جانبه نگرایی ابعاد پیچیده اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، کالبدی و نهادی فرآیند توسعه در سطح یک شهر تأکید دارد (Rahnamaei, 1998: 178).

یکی از شاخص‌ها و متغیرهایی که بر توسعه شهری و یا توسعه پایدار شهری و خصوصاً در ابعاد توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی اثرگذار است، شهر خلاق با مؤلفه‌های آن است. شهرهای خلاق را می‌توان مراکزی نوآور و خلاق دانست که می‌توانند ایده را به ثروت تبدیل کنند. شهر خلاق، شهری است که دارای اهمیت زیبایی‌شناختی است و دارای این توانایی است که بتواند قوه ادراک و ارتباطات را رشد دهد. جوامع خلاق پرتکاپو و دارای اماکن انسانی، رشد دهنده استعدادهای فردی، استعدادهای درخشان این چنین جوامعی پیشرفت‌های فرهنگی و تکنولوژیکی دارند و تولیدکننده مشاغل، ثروت و پذیرای تنوع سبک زندگی و فرهنگ هستند به طوری که مردم می‌توانند در زندگی روزمره خود از فعالیت‌های خلاقانه لذت ببرند. این چنین شهرهایی بر پایه یک زیرساخت فرهنگی و اجتماعی محکم ساخته می‌شوند و به واسطه تسهیلات و امکانات فرهنگی ارزنده‌شان، مرکز ثقل اشتغال‌های خلاقانه و سرمایه‌گذاری‌های متعدد را به سمت خود جلب می‌کنند (Shahabian & Rahgozar, 2012: 67).

شهر خلاق، دیدگاهی فرهنگی نسبت به توسعه شهرها دارد. در این رویکرد شهر باید بتواند محیطی جذاب برای جذب استعدادها و نوآوری‌ها داشته باشد و بتواند از نقطه نظرات افراد چه افراد خاص و چه از شهروندان عادی در جهت حل مسائل اساسی و نیز در جهت پایه‌ریزی رشد و توسعه‌ای خلاق بهره‌مند شود. در این دیدگاه، فرهنگ پایه اصلی توسعه محسوب می‌شود و سایر بخش‌ها از آن تأثیر می‌پذیرند. به طوری که اساس اقتصادی این شهرها نیز بر پایه فرهنگ و منابع فرهنگی است و از مفهومی همچون صنایع فرهنگی، صنایع خلاق و اقتصاد خلاق سخن می‌گویند.

یک شهر خلاق باید این توان را داشته باشد که گروه‌های مختلف اجتماعی با فرهنگ‌های مختلف را در خود بپذیرد زیرا جذب استعدادها و پرورش ایده‌ها نیازمند محیطی تنوع‌پذیر و باز است به نحوی که افراد خلاق بتوانند به آسانی در آن فعالیت و کار انجام دهند. چراکه وجود یک جمعیت گوناگون با ایده‌های متفاوت شانس ظهور خلاقیت را افزایش می‌دهد. لازمه این کار نیز تنوع بخشیدن به فرصت‌های اشتغال، کار و تفریح است. اگر شهری موفق به جذب افراد خلاق شود و بتواند آن‌ها را در مدیریت، اقتصاد و صنایع فرهنگی به کار گیرد می‌تواند در صحنه رقابت و توسعه اقتصادی نیز موفق ظاهر شود.

در نهایت می‌توان گفت نگاه شهر خلاق با رویکردی خلاقانه به امکانات و مسائل موجود است به طوری که یک شهر خلاق محیط مساعدی برای تربیت خلاقیت انسانی است و زمینه پرورش خلاقیت ساکنین خود را نیز فراهم می‌آورد. این شهرها فضای پویا و سالمی دارند و به سرعت خود را با ایده‌های جدید سازگار می‌کند. همچنین گروه‌های جدید مهاجر را به راحتی در خود جای‌داده و به همسازي و همزیستی خلاقانه آن‌ها کمک می‌نماید. ایده شهر خلاق بر این باور است که باید بر عنصر مکان، خارج از صنعت و به‌عنوان محیطی که کیفیت زندگی انسان را بالا می‌برد، نگاه کرد. ساکنان شهر در طبقات زمان‌های قدیم به دو طبقه کارگر و سرمایه‌دار تقسیم می‌شدند، اما اگر بخواهیم در قالب مفهوم شهر خلاق تقسیم‌بندی داشته باشیم می‌توان ساکنان را این چنین تقسیم‌بندی کرد طبقات خلاق و غیرخلاق به طوری که طبقه خلاق دارای دانش و تخصص کافی هستند.

ادبیات توسعه شهری مملو از مفاهیمی هستند که هر کدام در زمان خودشان پاسخگوی نیازهای مرتبط با شهر بودند؛ اما هریک از این مفاهیم پس از گذشت مدتی کارایی خود را از دست می‌دادند و حتی گاهی خود مبدل به موانعی برای توسعه می‌شدند. در این زمینه می‌توان به توسعه کالبد محور و توسعه اقتصادمحور اشاره کرد که جزء اولین رویکردهای توسعه شهری بودند ولی امروزه کارایی لازم برای استفاده در زمینه‌های توسعه شهرها را ندارند. این رویکردها با خالی کردن شهرها از وجهه انسانی و فرهنگی آن‌ها صرفاً سبب‌ساز غلبه نگاه تکنوکراتیک به شهرها بودند و بدون توجه به نیازهای ساکنان شهرها، مدیریت و برنامه‌ریزی و

توسعه شهری را حرفه متخصصانی می‌دانستند که قادر هستند در هر مکان و زمانی با اتکای صرف بر تعدادی از اصول محدود و مجرد ریاضی به برنامه‌ریزی برای توسعه شهرها بپردازند. در روند توسعه شهری کرمان هم می‌توان شاهد چنین مساله‌ای بود. در زمینه اهمیت و ضرورت تحقیق حاضر باید اشاره نمود که مفاهیم شهر خلاق و توسعه پایدار شهری از مفاهیم جدیدی هستند که بایستی به صورت علمی و آکادمیک درباره آن‌ها تحقیق نمود و در شهری مانند کرمان به بررسی دقیق آن‌ها و اثرات متقابل آن بر همدیگر پرداخت. نتایج مثبت توسعه خلاق در شهرهای مختلف جهان نمایانگر کارایی مناسب این رویکرد جدید توسعه‌ای در این شهرها بوده است. با توجه به اینکه بومی‌سازی دستاوردهای دیگر مناطق جهان از اولویت‌های برنامه‌ریزی در اسناد مختلف توسعه‌ای کشورمان قلمداد شده است این امر باید در کانون نگاه متخصصان و برنامه‌ریزان قرار گیرد. در نتیجه این امر یکی از ضروریات انجام تحقیق حاضر در شهر کرمان است. به عبارت دیگر باید گفت که یکی از جدیدترین نظریاتی که با رویکرد فرهنگ محور در زمینه توسعه شهری مطرح شده است نظریه توسعه خلاق است که از دل نظریه طبقه خلاق و شهر خلاق بیرون آمده است. از طرفی دیگر مفهوم توسعه پایدار شهری در دو دهه اخیر اهمیتی ویژه‌ای برای ساکنان کره زمین به ویژه شهرنشینان داشته است. حتی می‌توان گفت که تنها راه رسیدن به آرمان جامعه سالم، توسعه پایدار شهری در جوامع بشری است. توسعه پایدار شهری از موضوعات بروز و جدید در زمینه برنامه‌ریزی شهری است که سعی می‌کند به پایداری در شهرها دست یابد. در سال‌های اخیر مقوله پایداری در شهرها مورد دقت و توجه است و مباحث در این زمینه در سطح خرد و کلان مطرح شده است. کیفیت زندگی انسان ارتباطی مستقیمی با کیفیت محیطی که در آن زندگی می‌کند دارد و با توجه به این مسئله که بسیاری از انسان‌ها در مکانی به نام شهر زندگی می‌کنند از افراد زیادی تأثیر می‌پذیرند و بر افراد زیادی تأثیر می‌گذارند و با مسائلی از جمله تورم، بیکاری، طلاق، اعتیاد، بحران محیط‌زیست، انرژی، آلودگی صوتی و ترافیک درگیر هستند و این موارد بخشی از عواملی هستند که می‌توانند کیفیت زندگی انسان را دستخوش تغییر و دگرگونی قرار دهند. در این اوضاع و در راستای افزایش و بهبود کیفیت زندگی انسان، توجه به مفهوم پایداری در شهر و توسعه پایدار احساس می‌شود. پس بر این اساس می‌توان گفت توسعه پایدار و پیرو آن توسعه پایدار شهری نقشی مهم و حیاتی را در زندگی انسان امروزی ایفا می‌کند، همچنین باید به این نکته توجه داشت که مسائلی مانند رشد سریع شهرنشینی، افزایش سطح شهرها، بحران‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی از ویژگی‌های شهرهای امروز است. اندیشه جدید توسعه پایدار مبنی بر آن است که بر پایه تفکر سیستماتیک و نظام‌یافته همه چیز در پیوند با یکدیگر در نظر گرفته شود. با توجه به شرایط بحرانی محیط‌زیستی شهر کرمان، به ویژه در دهه‌های اخیر، عدم توجه به اثرات زیست‌محیطی فعالیت‌های مختلف صنعتی، خدماتی و تولیدی مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده‌های توسعه شهری پایدار و همچنین محیط‌زیست انسانی و طبیعی می‌باشد. گزارش نهادهای رسمی استفاده بی‌رویه از خودروهای فرسوده و شخصی با توجه به پیامدهای زیست‌محیطی آن، مصرف بیش‌ازحد آب، برق و گاز در ساعات اوج مصرف و غیره و همچنین مسائلی مانند تورم، بیکاری، طلاق، اعتیاد، بحران محیط‌زیست، آلودگی صوتی و ترافیک از دیگر معضلات زیست‌محیطی جامعه مورد مطالعه می‌باشد و از طرفی فقدان داده‌های سیستماتیک در این خصوص، ضرورت پژوهش در این زمینه را فراهم کرده است. بنابراین انجام این تحقیق می‌تواند در ارائه راهکارها و بسترهای مساعدی برای حل مشکلات توسعه شهری فراهم آورد. با این توضیحات و با توجه به این که چنین تحقیقی در شهر کرمان صورت نگرفته، لذا ضرورت دارد تا به بررسی توسعه پایدار شهری کرمان و نقش شهر خلاق و مؤلفه‌های اثرگذار آن پرداخته شود.

هدف اصلی این پژوهش، ارتباط سنجی بین شاخص‌های مؤثر در معماری شهر خلاق با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان می‌باشد که دارای هدف جزئی، شناخت ارتباط بین شاخص تکنولوژی، محیط سازمانی، گشودگی و تنوع، سرمایه انسانی و شبکه محیط اجتماعی با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان می‌باشد. این پژوهش به دنبال یافتن پاسخ به این سؤال «بین شاخص تکنولوژی، محیط سازمانی، گشودگی و تنوع، سرمایه انسانی و شبکه محیط اجتماعی با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان ارتباط معنادار وجود دارد؟» می‌باشد. فرضیه اصلی این پژوهش تحت عنوان «به نظر می‌رسد بین شاخص تکنولوژی، محیط سازمانی، گشودگی و تنوع، سرمایه انسانی و شبکه محیط اجتماعی با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان ارتباط معنادار وجود دارد» تدوین شده است.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

با گسترش انقلاب صنعتی و ماشینی شدن زندگی انسان و عدم توجه به محیط طبیعی و استفاده بی‌رویه از آن به‌خصوص پس از جنگ جهانی دوم و تغییر نظام اقتصادی و اجتماعی به نفع شهرها و افزایش مهاجرت به شهرها و تمرکز بیش‌ازحد جمعیت و امکانات در نقاط شهری فشار به منابع و تخریب محیط‌زیست بیشتر گردید (Maleki & Hoseinzadeh dalir, 2009: 46). این امر در شهرها با معضلاتی نظیر آلودگی هوا، آب، خاک و فقر شهری و افزایش زاغه‌های شهری و حاشیه‌نشینی همراه شد. مشکلات یاد شده منجر به بحث‌هایی جهت حل مشکل و یافتن راه‌هایی برای جلوگیری از تخریب محیط‌زیست شد که نتیجه آن رهیافتی تحت عنوان توسعه پایدار شکل گرفت. به‌طوری‌که مقوله توسعه پایدار شهری به‌عنوان یک موضوع علمی در کلیه جوامع مطرح بوده و بخش وسیعی از ادبیات توسعه شهری را به خود اختصاص داده است و از جنبه‌های بسیار گسترده مطالعات در امر توسعه است. از آغاز دهه ۱۹۹۰، اندیشه توسعه پایدار شهری در بین تصمیم‌گیران و متفکران یک موضوع ریشه‌ای و بسیار مهم بوده است. ریشه‌ای به این دلیل که مفهوم تاریخی توسعه را در برمی‌گیرد و درعین‌حال در تعیین خط‌مشی‌های بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای حال حاضر نیز اهمیت بسیاری یافته است. از نظر کالبدی، توسعه پایدار شهری؛ یعنی تغییراتی که در کاربری زمین و سطوح تراکم جهت رفع نیازهای ساکنان شهر در زمینه مسکن، حمل‌ونقل، اوقات فراغت و... به وجود می‌آید تا در طول زمان شهر را از نظر زیست‌محیطی قابل سکونت و از نظر اقتصادی با دوام (اقتصاد شهری هماهنگ با تغییرات فنی و صنعتی جهت حفظ مشاغل پایه‌ای و تأمین مسکن مناسب و در حد استطاعت ساکنان) و از نظر اجتماعی همبسته (الگوهای کاربری اراضی همبستگی اجتماعی و احساس تعلق شهروندان به میراث‌های شهر را ارتقا خواهد داد) نگه دارد (Kazemi Mohammadi, 2001: 105). در این راستا پیتر هال اشاره می‌کند که توسعه پایدار شهری شکلی از توسعه امروزی است که توان توسعه مداوم شهرها و جوامع شهری نسل‌های آینده را تضمین کند (Kazemi Mohammadi, 2001: 104). یکی از اهداف اساسی توسعه پایدار شهری دستیابی به وضعیت پایداری جوامع شهری است. با این هدف که ایجاد یا تقویت ویژگی‌های پایداری در زندگی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و زیست‌محیطی می‌تواند در جهت بالا بردن کیفیت زندگی افراد کمک نماید. هدف توسعه پایدار شهری باید ایجاد یک شهر سالم و توجه به نیازهای کاربران آن باشد؛ یعنی اینکه نه‌تنها از لحاظ بهره‌وری در انرژی بلکه از لحاظ نقش و کارکرد به‌عنوان مکانی مناسب برای زندگی افراد محسوب شود. در این راستا توسعه پایدار فرآیندی است که اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی جوامع را از طریق وضع سیاست‌ها، انجام اقدامات لازم و عملیات حمایتی باهم تلفیق نماید و درجایی که امکان تلفیق مقدور نباشد به ایجاد رابطه و مبادله بین آن‌ها و بررسی و هماهنگی این مبادله‌ها بپردازد (Dabiri et al, 2018: 65).

در نظریه‌های جدید توسعه شهری و منطقه‌ای، نظریه‌های خلاقانه و عامل به وجود آورنده آن که سرمایه انسانی خلاق نام دارد بسیار مورد توجه است. در همین زمینه نظریه‌های بسیاری مطرح شده است در این مورد که مکان‌ها و شهرها چگونه می‌توانند خلاقیت و سرمایه انسانی خلاق را پرورش دهند و به حفظ و جذب آن‌ها کنند. شهرهایی که در راستای ایده‌ها و خلاقیت حرکت می‌کنند و به پرورش، حفظ و جذب شهروندان خلاق و طبقه خلاق کمک می‌کنند. در ادامه به بررسی نظریه‌های نظریه‌پردازان متعددی در راستای شهر خلاق پرداخته شده است:

ریچارد فلوریدا: از نظر وی نقطه‌جوش خلاقیت در شهرها است. شهرها دیرزمانی است که وسیله‌ای برای تحرک، تمرکز و هدایت انرژی انسانی در مسیر خلاق بوده‌اند. از نظر او شهری عنوان شهر خلاق را به خود می‌گیرد که بالاترین ظرفیت جذب طبقه خلاق را دارا باشد. وی در پایان‌نامه خود به ظهور طبقه خلاق در شهر پرداخت و در جهت پاسخگویی به این سؤال که چرا بعضی نقاط، رشد و رفاه بالایی دارند، درحالی‌که دیگران با تلاشی که می‌کنند چنین رفاهی را ندارند به مطالعاتی گسترده پرداخت (Zimmerman, 2008: 232). فرضیه او چنین است که موفقیت اقتصادی یک شهر بر استراژی‌های توسعه اقتصادی سنتی (مثل استخدام صنعتی، توسعه صادرات، یا توسعه نیروی کار) استوار نیست؛ بلکه افزون‌تر در گرو جذب استعداد خلاقانه است. از نظر او در اقتصاد جدید، خلاقیت انسانی یک سرمایه بسیار ارزشمند هست و همیشه گروهی از افراد با خلاقیت خود شکل، جهت و جغرافیای توسعه اقتصادی جدید را مشخص می‌کنند. فلوریدا نام این گروه را طبقه خلاق می‌گذارد و عقیده دارد که سیاست‌های شهرها باید مبتنی بر جذب نوع ویژه‌ای از افراد باشد تحت عنوان طبقه خلاق. او بین هسته خلاق برتر که آن‌ها را شامل طبقه‌ای

از افراد (استادان دانشگاه، شاعران، رمان نویسان، هنرمندان، طراحان، معماران و اندیشمندان) می‌دانست و گروهی که کمتر شناخته شده بودند و آن‌ها را متخصصان خلاق می‌دانست (شامل طیف گسترده متخصصینی که در صنایع دانش‌بنیان فعالیت می‌کنند) تفاوت قائل بود. فلوریدا ابداع‌کننده نظریه طبقه و شهر خلاق است از نظر او شهر خلاق برای رشد و توسعه به سه نوع سرمایه‌گذاری نیازمند است:

۱. سرمایه‌گذاری عقلانی: این سرمایه‌گذاری فردی و پس‌انداز نیست و نه بر اساس عقل و منطق صورت می‌گیرد.
 ۲. سرمایه‌گذاری خلاق: سرمایه‌گذاری خلاق به این دلیل دارای اهمیت است که باعث روشن شدن بارقه‌های علم‌جویی و بالا رفتن قدرت تصویرسازی ذهنی برای آینده می‌شود و با توجه به نظر ریچارد فلوریدا، هیچ فرد و سازمانی قادر به مجبور کردن مردم برای اینکه خلاق و نوآور باشند نیست.

۳. سرمایه‌گذاری اجتماعی: دارای سه شاخص اصلی می‌باشد اعتماد، مشارکت و همدلی و این سه نوع سرمایه‌گذاری هم‌راستای چهار نوع سرمایه اقتصادی، انسانی، اجتماعی و نمادین می‌باشد.

فلوریدا شهر خلاق را بر اساس سه متغیر عمده فن‌آوری، استعداد و سازگاری پایه‌گذاری کرده است. بر مبنای نظریه شهر خلاق، نخبگان یا طبقه خلاق گرایش دارند در شهرهایی سکونت داشته باشند که از تنوع، تساهل و تسامح چشمگیری برخوردار باشند و از نظر کیفیت محیط شهری و استانداردهای طراحی در سطح بالایی قرار گیرند. جذب افراد خلاق بر اساس این نظریه باعث قدرتمند شدن شهرها و بهبود وضعیت اقتصادی آن‌ها می‌شود (Florida, 2011: 13).

چالز لندری: به عقیده وی در شهرهای مدرن باید خلاقیت را جایگزینی برای منابع طبیعی بومی بدانیم همچنین بسیاری از شهرهای جهان با دوره‌های گذاری روبرو هستند که عمدتاً ناشی از نیروهای جهانی شدن هستند و این گذارها از منطقه‌ای به منطقه دیگر متفاوت می‌باشند. در کتاب شهر خلاق از مراحل شکل‌گیری شهرهای معاصر سخن می‌گوید و معتقد است درباره شهرهای آینده به‌گونه‌ای متفاوت از شهرهای گذشته بیندیشیم و توجه همه نقاط شهری را به این نکته معطوف می‌سازد تا نقش و موقعیتشان را از منظر منطق‌های ملی و جهانی از اول موردبررسی قرار دهند. به نظر ایشان امروزه می‌توانیم از جنبش شهر خلاق نام ببریم؛ موازنه‌ای پویا و گهگاه پرتنش که در اجماع کهنه و نو بر آن است تا با حرکت از مهندسی شهری به سوی شهرسازی خلاق، شرایطی را مهیا سازد که در آن به‌جای دریافت‌کنندگان منفعل و یا قربانیان تغییر، به عاملان تغییر تبدیل شوند (Landry, 2014: 65).

در راستای تبدیل شدن به شهری خلاق، لندری و فرانکو بیانچینی برنامه‌ای به شرح ذیل را پیشنهاد می‌دهند.

۱. از بین رفتن موانع خلاقیت، موانعی که به دلیل سیستم پیچیده اداری (بوروکراسی) بدتر نیز شده‌اند،

۲. بازنگری عمیق موفقیت‌ها یا شکست‌های سازمانی،

۳. تشخیص کاتالیزورها مانند توانایی‌های خلاق افراد،

۴. ایجاد تعادل بین جهانی شدن و محلی‌گرایی،

۵. تولید، ارتقا و توسعه فضا برای مردم و پروژه‌های خلاق،

۶. تفکر مجدد درباره مدیریت شهری.

جین جاکوبز: از نظر او شهرهای خلاق شهرهایی هستند که در نوآوری و ابتکار صنعتی موفق هستند. به نظر او محیطی که انسان می‌سازد می‌تواند شانس‌های خلاقیت شهری را افزایش دهد برای او، کلید محیط‌های شهری خلاق در گرو تنوع در همه زمینه‌هاست فضایی، اجتماعی و اقتصادی. به عقیده او محلات باید عملکردهای چندگانه‌ای داشته باشند، به صورتی که خیابان‌های آن‌ها از فعالیت و جنب‌وجوش در ساعات مختلف روز سرشار باشد. همچنین محلات از ترکیب ساختمان‌های مختلف از نظر قدمت و شرایط نگهداری تشکیل شده باشد. ساختمان‌ها چه قدیمی و چه نوساز از نظر اقتصادی برای کارآفرین دارای ارزش اقتصادی باشند و در آخر بر تراکم‌های بالای مسکونی در یک مقیاس کوچک تأکید می‌کند، به‌طوری‌که در یک محله فشرده افراد مختلف از خانواده‌ها و کارآفرینان گرفته تا دانشجویان و هنرمندان کار و زندگی می‌کنند.

در این راستا شاخص خلاقیت اروپا نخستین بار توسط گروه مشاوره صنایع خلاق مصالح اروپا در سال ۲۰۰۹ به عنوان بخشی از مطالعه درباره سهم فرهنگ در خلاقیت تولید شد این شاخص با تأکید بر روی ابعاد فرهنگی خلاقیت، مجموعه‌ای از عوامل شامل:

آموزش در مدارس هنری، اشتغال فرهنگی، ارائه فرهنگی، مشارکت فرهنگی، نفوذ فرهنگی، پشتیبانی و حمایت از ابداع و سهم اقتصادی صنایع فرهنگی را به‌عنوان متغیرهای کلیدی در نظر گرفت و این معیارها را در پنج رکن خلاقیت (سرمایه انسانی، تکنولوژی، محیط سازمانی، محیط اجتماعی و گشودگی و تنوع) تقسیم‌بندی کردند.

در نهایت عناصر ضروری برای ظهور شهر خلاق را در شش دسته کلی قابل طبقه‌بندی هستند:

۱. درگیری تمامی ساکنین شهر چه دانشمندان، هنرمندان و چه شهروندان عادی در امور و فعالیت‌های خلاقانه،
 ۲. هنرمندان بودن زندگی شهروندان که لازمه این کار دسترسی به درآمد، اوقات فراغت کافی، قیمت معقول کالا و خدمات باکیفیت است،

۳. حمایت فعالیت‌های خلاق هنری و علمی شهر توسط دانشگاه‌ها، مدارس فنی، مؤسسات تحقیقاتی، تئاترها، کتابخانه‌ها و مؤسسات فرهنگی،

۴. داشتن یک سیاست محیطی جهت حفظ میراث تاریخی و زیست‌محیطی،

۵. وجود پایه اقتصادی متوازن در شهر به‌منظور حمایت از منطقه خلاق و پایدار،

۶. در مدیریت‌های عمومی، شهر خلاق متشکل از سیاست‌های شهری یکپارچه خلاق، سیاست فرهنگی یکپارچه با سیاست صنعتی و سیاست محیطی تحت مدیریت دموکراتیک مالی عمومی است (Sasaki, 2008: 18). در ادامه به بررسی پیشینه پژوهش در جدول شماره ۱ پرداخته شده است:

جدول ۱- پیشینه‌های تحقیق

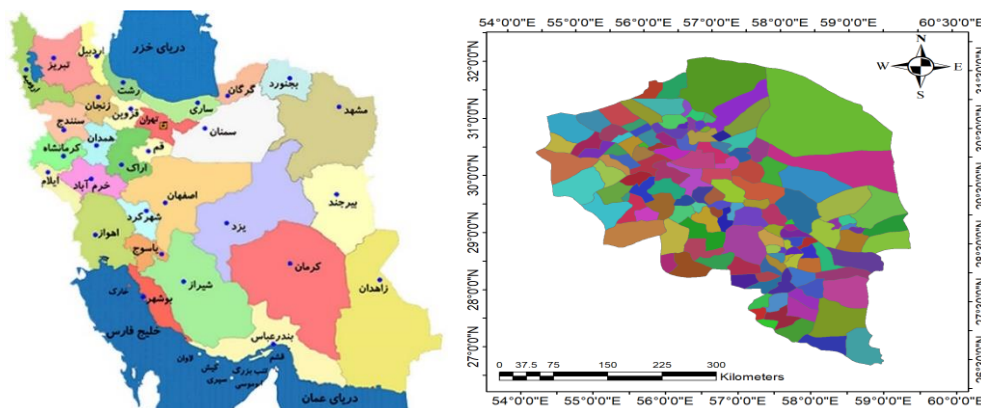
نویسندگان	سال	موضوع	نتیجه اصلی
باقری کشکولی و همکاران	۱۳۹۹	تحلیل فضایی شاخص‌های توسعه پایدار به‌منظور تحقق‌پذیری شهرهای خلاق (مطالعه موردی: شهرهای استان یزد)	یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد عدم به‌کارگیری مؤلفه‌های نوآوری‌های شهری به عدم خلاقیت و پایین آمدن کیفیت زندگی در فضاهای عمومی شهرهای استان منجر شده است.
مهکویی و شیرانی	۱۳۹۹	تحلیل شاخص‌های شهر خلاق و ارتباط آن با مدیریت توسعه شهری سالم مطالعه موردی: کلان‌شهر اصفهان	نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که ضریب بتا برابر با ۰/۶۱۴ است که می‌توان گفت ۶۰٪ تغییرات در زمینه توسعه شهر خلاق را می‌توان با شاخص‌های شهر سالم پیش‌بینی کرد.
درویشی و همکاران	۱۳۹۹	تحلیلی بر توسعه پایدار شهری با تکیه بر شاخصه‌های سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی (نمونه موردی: منطقه ۲ شهر تهران)	طبق نتایج حاصل از پژوهش، سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی بر توسعه پایدار شهری تأثیر دارد. شاخص‌های سرمایه اجتماعی بر توسعه پایدار شهری تأثیر دارد. شاخص‌های اعتماد عمومی بر توسعه پایدار شهری تأثیر دارد.
O'Connor et al	۲۰۲۰	سرمایه اجتماعی، نوآوری رشد و توسعه اقتصادی	ارتباط معنادار بین سرمایه اجتماعی با رشد و توسعه اقتصادی وجود دارد.
Trudeau	۲۰۱۸	بحث در مورد حکمروایی شهر خلاق: چشم‌اندازهایی برای اقدام علمی به معرفی شهر خلاق	معتقدند که پیاده‌سازی پروژه‌های مربوط به شهرهای خلاق در سراسر جهان به حکمروایی شهری تبدیل شده است. در این پژوهش حرکت از بحث‌های معاصر در مورد شهر خلاق
Scott	۲۰۰۶	شهرهای خلاق	نشان داد که چگونه ساختارهای اقتصادی نوین، گونه‌های خاص از نوآوری‌های اقتصادی و فرهنگی را در شهرهای خلاق نمایان کند.
Francois	۲۰۰۲	سرمایه اجتماعی و توسعه	اعتماد متقابل و همکاری افراد به‌عنوان معیاری برای طراحی مدل ارتباط بین دو مؤلفه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی به‌ویژه در محیط‌های شهری. تقسیم‌بندی افراد جامعه به دودسته کارآفرین ریسک‌پذیر (و پیمان‌کاران) ریسک‌گریز (همکاری و اعتماد پیمان‌کاران به کارآفرینان به‌عنوان نقش بسیار کلیدی در توسعه پایدار اقتصادی شهری)

مواد و روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از منظر روش، توصیفی-تحلیلی از نوع همبستگی محسوب می‌شود جامعه آماری پژوهش حاضر، ۲۸۵۳۴ نفر از افراد بالای ۱۸ سال شهر کرمان می‌باشند که طبق جدول مورگان تعداد ۳۸۴ نفر به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. جهت گردآوری اطلاعات از پرسشنامه محقق ساخته بر اساس شاخص‌های (تکنولوژی، محیط سازمانی، گشودگی، سرمایه انسانی و شبکه محیط اجتماعی) استفاده شد؛ که روایی صوری و محتوای آن توسط خبرگان تأیید شد و پایایی آن با آلفا کرونباخ ۰/۸۸۰ برآورد شد. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها ماتریس همبستگی و رگرسیون است و تمام تجزیه با نرم‌افزار SPSS ورژن ۲۲ محاسبه شد.

محدوده مورد مطالعه

کرمان یکی از کلان‌شهرهای ایران است با مرکزیت شهر کرمان؛ جمعیت این شهر طبق سرشماری سال ۱۳۹۵، ۷۱۸/۵۳۷ نفر بوده است وسعت این شهر نزدیک به ۲۴۰ کیلومترمربع است. کرمان همچنین با ارتفاع ۱۷۵۶ متر از سطح دریا چهارمین مرکز استان مرتفع ایران بشمار می‌رود همچنین با داشتن بناهای تاریخی متعدد و پشته‌های تاریخی قوی یکی از پنج شهر تاریخی ایران بشمار می‌رود.

شکل ۱- محدوده مورد مطالعه

(ترسیم: نگارندگان، ۱۴۰۲)

بحث و ارائه یافته‌ها

یکی از مهم‌ترین آزمون‌ها، جهت تشخیص نحوه روابط بین متغیرها، آزمون نرمالیت است که مشخص می‌کند نحوه توزیع متغیرها در جامعه چگونه است. آیا متغیرها به‌طور نرمال در جامعه مورد مطالعه توزیع شده‌اند یا خیر؟ بنابراین قبل از آزمون فرض جهت بررسی ادعای نرمال بودن توزیع از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف استفاده شده است.

جدول ۲- نتایج حاصل از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف متغیرهای پژوهش

متغیر	مقدار آماره-Z کولموگوروف اسمیرنوف	سطح معناداری	حجم نمونه
توسعه پایدار شهری	۰/۸۲۶	۰/۳۹۴	۳۸۴
شهر خلاق	۰/۸۳۴	۰/۴۰۱	۳۸۴

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

پس از بررسی نرمال بودن داده‌ها، به بررسی فرضیه‌های پژوهش پرداخته شده است. در این راستا فرضیه اول پژوهش تحت عنوان «بین شاخص تکنولوژی با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.» تدوین شده است که دارای فرضیه‌های زیر می‌باشد:

H₀: بین شاخص تکنولوژی با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

H₁: بین شاخص تکنولوژی با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جهت ارزیابی این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است که نتایج آن در جدول شماره ۳ نشان داده شده است:

جدول ۳- جدول همبستگی بین شاخص تکنولوژی با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	حجم نمونه	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
توسعه پایدار شهری	تکنولوژی	۳۸۴	۰/۸۲۱	۰/۰۰۰

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول ۳ می‌توان بیان کرد که سطح معنی‌داری ۰/۰۵ است فرضیه H₁ تأیید شده و می‌توان گفت بین شاخص تکنولوژی با توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۸۲۱ می‌باشد که رابطه از نوع مستقیم و قوی است.

فرضیه دوم پژوهش تحت عنوان «بین شاخص محیط سازمانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.» تدوین شده است که دارای فرضیه‌های زیر می‌باشد:

H₀: بین شاخص محیط سازمانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

H₁: بین شاخص محیط سازمانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جهت ارزیابی این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است که نتایج آن در جدول شماره ۴ نشان داده شده است:

جدول ۴- جدول همبستگی بین شاخص محیط سازمانی و توسعه پایدار شهری

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	حجم نمونه	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
توسعه پایدار شهری	محیط سازمانی	۳۸۴	۰/۵۳۶	۰/۰۰۰

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول ۴ می‌توان بیان کرد که سطح معنی‌داری ۰/۰۵ است فرضیه H₁ تأیید شده و می‌توان گفت بین شاخص محیط سازمانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۵۳۶ می‌باشد که رابطه از نوع مستقیم است.

فرضیه سوم پژوهش تحت عنوان «بین شاخص گشودگی (تنوع) و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.» تدوین شده است که دارای فرضیه‌های زیر می‌باشد:

H₀: بین ارتباط بین شاخص گشودگی (تنوع) و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

H₁: بین ارتباط بین شاخص گشودگی (تنوع) و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جهت ارزیابی این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است که نتایج آن در جدول شماره ۵ نشان داده شده است:

جدول ۵- جدول همبستگی بین شاخص گشودگی (تنوع) و توسعه پایدار شهری

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	حجم نمونه	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
توسعه پایدار شهری	گشودگی (تنوع)	۳۸۴	۰/۷۸۹	۰/۰۰۰

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از جدول ۵ می‌توان بیان کرد که سطح معنی‌داری ۰/۰۵ است فرضیه H₁ تأیید شده و می‌توان گفت بین بعد ارتباط بین شاخص گشودگی (تنوع) و توسعه پایدار شهری در شهر رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون ۰/۷۸۹ می‌باشد که رابطه از نوع مستقیم و قوی است.

فرضیه چهارم پژوهش تحت عنوان «بین شاخص سرمایه انسانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.» تدوین شده است که دارای فرضیه‌های زیر می‌باشد:

H₀: بین شاخص سرمایه انسانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

H₁: بین شاخص سرمایه انسانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جهت ارزیابی این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است که نتایج آن در جدول شماره ۶ نشان داده شده است:

جدول ۶- جدول همبستگی پیرسون شاخص سرمایه انسانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	حجم نمونه	ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری
سرمایه انسانی	توسعه پایدار شهری	۳۸۴	۰/۶۶۵	۰/۰۰۰

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از جدول ۶ می‌توان بیان کرد که سطح معنی‌داری ۰/۰۵ است فرضیه H₁ تأیید شده و می‌توان گفت بین شاخص سرمایه انسانی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی پیرسون ۰/۶۶۵ می‌باشد که رابطه از نوع مستقیم است.

فرضیه پنجم پژوهش تحت عنوان «بین شاخص شبکه محیط اجتماعی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.» تدوین شده است که دارای فرضیه‌های زیر می‌باشد:

H₀: بین شاخص شبکه محیط اجتماعی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

H₁: بین شاخص شبکه محیط اجتماعی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جهت ارزیابی این فرضیه از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است که نتایج آن در جدول شماره ۷ نشان داده شده است:

جدول ۷- جدول همبستگی شاخص محیط اجتماعی و توسعه پایدار شهری

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	حجم نمونه	ضریب همبستگی اسپیرمن	سطح معناداری
توسعه پایدار شهری	محیط اجتماعی	۳۸۴	۰/۵۴۲	۰/۰۰۰

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از جدول (۷) می‌توان بیان کرد که سطح معنی‌داری ۰/۰۵ است فرضیه H₁ تأیید شده و می‌توان گفت بین شاخص شبکه محیط اجتماعی و توسعه پایدار شهری در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب همبستگی اسپیرمن ۰/۵۴۲ می‌باشد که رابطه از نوع مستقیم است.

در نهایت به تبیین واریانس متغیر ملاک از طریق برآورد سهم هر کدام از متغیرهای پیش‌بین پرداخته است. نتایج تحلیل رگرسیونی عوامل تبیین‌کننده متغیر وابسته (ملاک)، نشان می‌دهد که از میان متغیرهای وارد شده در معادله، مجموعاً متغیرهای در مدل نهایی مانده‌اند که این متغیرها ۶۸ درصد واریانس متغیر وابسته (ملاک) را تبیین می‌کند (جدول ۸).

نتایج حاصله از تحلیل رگرسیونی چندگانه متغیرهای موجود در مدل را می‌توان به‌صورت استاندارد شده در معادله زیر نشان داد.

جدول ۸- خلاصه آماره‌های مربوط به تجزیه رگرسیونی

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تبیین	ضریب تبیین اصلاح شده	اشتباه معیار برآورد	کمیت دوربین واتسون
۰/۸۲۵	۰/۶۸۰	۰/۶۷۲	۱۹/۲۷۹	۱/۷۰۲

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

جدول ۹- تحلیل واریانس برای آزمون معنی‌داری شکل رگرسیونی

عنوان	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	کمیت F	سطح معنی‌داری
رگرسیون	۹۱۶۲۴/۷۳	۱۵	۳۰۵۴۱/۵	۸۲/۱۷۱	۰/۰۰۰
باقیمانده	۴۳۱۱۵/۱۹	۳۶۸	۳۷۱/۶		
کل	۱۳۴۷۳۹/۹	۳۸۳	-		

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

جدول ۱۰- متغیرهای واردشده در مدل رگرسیونی

متغیرهای واردشده در مدل رگرسیونی	ضرایب استاندارد		t	سطح معنی‌داری
	ضرایب ناخالص یا استاندارد نشده	ضرایب استاندارد		
	B	Beta		
ضریب ثابت	۲۳/۱۷۶	۱۳/۹۶۲	۱/۶۶۰	۰/۰۰۰
تکنولوژی	۳/۰۱۲	۰/۸۳۹	۹/۵۸۴	۰/۰۰۰
گشودگی (تنوع)	۲/۵۸۷	۰/۶۵۳	۷/۲۰۵	۰/۰۰۰
سرمایه انسانی	۲/۶۷۶	۰/۴۲۵	۱/۱۰۸	۰/۰۰۰
محیط اجتماعی	۱/۰۸۹	۰/۴۱۵	۱/۰۰۱	۰/۰۰۱
محیط سازمانی	۰/۹۱۶	۰/۳۴۸	۰/۹۸۷	۰/۰۰۱

(یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲)

در مجموع اطلاعات جدول شماره (۱۰) ملاحظه می‌شود بیشترین نقش در پیش‌بینی متغیر ملاک مربوط به شاخص تکنولوژی است؛ و شاخص محیط سازمانی کمترین نقش را دارد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

شهر خلاق و نوآور از جمله بحث‌های بروز در حوزه مطالعات شهری است که توسط، جغرافی‌دانان، اقتصاددانان و جامعه‌شناسان در رسیدن به جامعه‌دانی و توسعه‌دانی محور مورد تأکید قرار داده‌اند. یافته‌های تحقیقات حاضر با تحقیقات باقری کشکولی، ضرابی و موسوی (۱۳۹۹) درویشی و همکاران (۱۳۹۹) فرانکوئیس (۲۰۰۲) اسکات (۲۰۰۶) اوکانور و همکاران (۲۰۱۷) (۲۰۱۸) هم‌راستا است. از این جهت شهر به‌عنوان محلی است در جهت رشد خلاقیت، دانایی، صنایع خلاق و نوآور که همه این موارد در یک رویکرد ترکیبی در نظر گرفته شده‌اند. شهرهایی که قصد دارند تجربیات، ایده‌ها و بهترین راه‌حل‌های خود را در زمینه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با یکدیگر به مشارکت گذاشته و توسعه اقتصادی را دنبال کنند. این شهرها در تلاش‌اند بر حضور خود در این شبکه صحنه گذاشته و به برنامه‌های مطمئنی که موجب برتری و مزیت نقش و عملکرد آنان می‌شود ملحق شوند. مطلوبیت و عملکرد خوب و منظم در این شهرها باعث ثبات اجتماعی می‌شود که با در نظر گرفتن برخی شاخص‌ها می‌توان رابطه‌ای منطقی بین شهرهای خلاق و شهرهایی که قابلیت زندگی مناسب دارند را برقرار نمود. از مهم‌ترین شاخص‌ها در این زمینه شاخص خلاقیت اروپا است که به‌وسیله گروه مشاوره صنایع خلاق اروپا در سال ۲۰۰۹ به‌عنوان بخشی از مطالعه درباره سهم فرهنگ در خلاقیت تولید شد این شاخص با تمرکز بر معیارها در پنج رکن خلاقیت (سرمایه انسانی، تکنولوژی، محیط سازمانی، محیط اجتماعی و گشودگی و تنوع) گروه‌بندی شده‌اند. یافته‌های تحقیق حاضر نیز نشان داد که تکنولوژی و استفاده از آن در شهر کرمان بیشتر نقش را در توسعه پایدار خواهد داشت. با توجه به مطالب فوق با جلب اعتماد شهروندان برای فعالیت و مشارکت همه‌جانبه در عرصه‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری از طریق تمرکززدایی از برنامه‌ها و کارایی و اثربخشی آن‌ها همچنین با جذب و پرورش استعدادها و ایده‌های جدید و توجه به سرمایه‌های انسانی به‌عنوان یکی از شاخص‌های شهر خلاق می‌توان به توسعه پایدار شهری کمک نمود. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادهای زیر در جهت بهبود وضعیت ارائه می‌گردد:

- برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری در شهر کرمان باید هدفمند و متناسب با پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های طبیعی و انسانی و نیازهای عینی و ذهنی مردم باشد تا بتواند به تقویت سرمایه اجتماعی و ارتقای توسعه پایدار شهری منتج شود.

- جلب اعتماد شهروندان برای فعالیت و مشارکت همه‌جانبه در عرصه‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری از طریق تمرکززدایی از برنامه‌ها و کارایی و اثربخشی آن.
- ترغیب مشارکت اجتماعی شهروندان در طرح‌ها و پروژه‌های توسعه پایدار شهری از طریق برنامه‌ریزی‌های مردم محور مبتنی بر توسعه مشارکتی می‌تواند برای رسیدن به توسعه پایداری شهر کرمان بسیار کارساز باشد.

References:

- Bagheri, A., Zarabi, A., & Mousavi, M. (2020). Spatial Analysis of Sustainable Development Indicators In order to Realization of Creative Cities (Case Study: Cities OF Yazd Province). *Human Geography Research*, 52(3), 793-816. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2017.235520.1007478> . [In Persian]
- Dabiri, F., Khalatbari, Y., & Zarei, S. (2018). Achieving sustainable development from the perspective of international environmental law. *Human & Environment*, 16(1), 63-73. <https://dori.net/dor/20.1001.1.15625532.1397.16.1.6.7> [In Persian]
- Darvishi, M.R., Ghaedi, M.R., Keshishian Sirki, G., & Tohid Fam, M. (2020). Sustainable Urban Development Based on Social Capital and Public Trust Indicators, Case Study: District 2, Tehran. *Research and Urban Planning*, 11(40), 201-216. https://jupm.marvdasht.iau.ir/article_4007.html [In Persian]
- Florida, R. (2011). *Cities and the Creative Class*. Translated by Ebrahim Ansari and Mohammad Ismail Ansari. Publications of sociologists. First Edition. [In Persian]
- Francois, P. (2002). *Social Capital and Economic Development*, Rutledge, First Published.
- Kazemi Mohammadi, S. M. M. (2001). Urban Sustainable Development: Concept and Perspective. *Geographical Research*, 16(3), 94-113. <https://sid.ir/r/29874/fapape> [In Persian]
- Landry, C. (2014). *Creative City*. Translated by Mahmoud Abdullahzadeh. Publication of cultural studies. Tehran. First Edition. [In Persian]
- Mahkouii, H., & Shirani, N. (2020). Analysis of Indicators of the Creative City and its Relationship with Healthy City Development Case Study: Isfahan Metropolis, *Research and Urban Planning*, 11(41), 131-146. https://jupm.marvdasht.iau.ir/article_3652.html [In Persian]
- Maleki, S., & Hosseinzadeh Dalir, K. (2009). Ranking Urban Areas based on Sustainable Development Indices Using Factor Analysis and Taxonomy (Ilam). *Journal of Geography and Regional Development*, 7(13), 45-80. <https://doi.org/10.22067/geography.v7i13.8969> [In Persian]
- O'Connor, J., Gu, X., & Lim, M. K. (2020). Creative cities, creative classes and the global modern. *City, Culture and Society*, 21, 100344. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2020.100344>
- Rahnamaei, M. T. (1998). *Effects of development on environmental resources*. A collection of summary articles of the conference on the researches and capabilities of the science of geography in the field of construction. Institute of Geography. University of Tehran. [In Persian]
- Sasaki, M. (2008). Developing creative cities through networking. *Scientific policy*, 15(3), 77-88. https://ritsumei.repo.nii.ac.jp/?action=repository_uri&item_id=4795&file_id=22&file_no=1
- Scott, A. (2006). Creative Cities: Conceptual Issues and Policy Questions. *Journal of Urban Affairs - J URBAN AFF*. 28. 1-17. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2166.2006.00256.x>
- Shahabian, P., & Rahgozar, E. (2012). Linking innovative environment with the city. *MANZAR, the Scientific Journal of landscape*, 4(19), 67-73. https://www.manzar-sj.com/article_1767.html?lang=en [In Persian]
- Trudeau, D. (2018). Integrating social equity in sustainable development practice: Institutional commitments and patient capital. *Sustainable Cities and Society*, 41, 601-610. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.05.007>
- Zimmerman, J (2008) From brew town to cool town: Neoliberalism and the creative city development strategy in Milwaukee. *Cities*, 25(4), 230-242. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2008.04.006>

Comparison of the pattern of organizing the outskirts of urban areas (Case of study: England and India)

Amanullah Jamshidi¹, Azadeh Mousavi², Kamal Javanmard³

1- Ph.D. Student, Department of Sociology, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2- Ph.D. in Cultural Sociology, Department of Sociology, Islamic Azad University Dehaghan Branch, Isfahan, Iran.

3- Assistant Professor, Department of Sociology, Islamic Azad University of Quds, Tehran, Iran.

Article info

Article type:
Case Article

Received:
2023/05/31

Accepted:
2023/08/19

pp:
47-66

Keywords:

Organizing the edge
of the city,
Fringe living,
Slum living,
Reducing relative
poverty,
England.

Abstract

The current research was conducted with the aim of understanding the pattern of organizing the outskirts of the Comparison of the pattern of organizing the outskirts of urban areas in England and India. In terms of the purpose, this research is one of applied research, the results of which can be used in the field of modeling to organize the outskirts of Iranian cities. In terms of method, it is one of qualitative research of thematic analysis type, which focuses on identifying, analyzing and interpreting the meaning pattern of qualitative data through The MAXQDA 2020 software was used. The research findings showed that 127 themes were obtained, of which 90 themes were related to England and 37 themes were related to India. These main themes include the city model, measures to organize the outskirts of the city, the planning and political structure of the city, the way of organizing the outskirts of the city and the policies of organizing the outskirts of the city. The results showed that India and England in the first step to organize the outskirts of the city, although the solution of destruction is in front But in the second step, England, taking a critical view, tries to improve and improve and the participation of people in the improvement of the border, while India has not changed its approach to this method of destruction until the third step, on the other hand, India has emphasized only urban-spatial measures. While England, by understanding and paying attention to the fact that the contexts such as poverty, unemployment, the condition of the villagers, education play a role in this context, has implemented larger policies such as reducing relative poverty and creating economic diversity in the agriculture and production sector, trying to reduce the phenomenon of unemployment, in Home ownership, minimum wage increases, government investment in better health care and education.

Citation: Jamshidi, A., Mousavi, A., & Javanmard, K. (2023). Comparison of the pattern of organizing the outskirts of urban areas (Case of study: England and India). *Journal of Geography and Regional Future Studies*, 1(1), 47-66.

 © The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121358>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.4.8>

Publisher: Urmia University.

Extended Abstract

Introduction

Sociologists and anthropologists have considered the city as a phenomenon with positive and negative consequences for human society since the beginning of the emergence and expansion of industrial cities in the 19th century and have made it the focus of their studies. After the industrial revolution, along with the development of cities in England and then other European cities, marginalization and slums increased. The discourse of marginalization became one of the academic and research topics of the countries especially since the 1950s with the heavy migration of villagers to the cities. One of the great challenges of the world became facing marginalization, slums and phenomena that have formed on the outskirts of cities. In the first decade of the 21st century, from 2000 to 2010, the United Nations Human Settlements Planning Office predicted the growth of 227 million marginalized people in countries prone to this phenomenon. Given the increasingly globalized and postcolonial world in which the marginalized in our society live, any interrogation of marginalization requires a reassessment of the analytical and historical category of marginalization itself, while raising critical questions about the nature of social power. According to the latest report of the United Nations, the largest slum in the world is located in India and in the city of Mumbai. In the list of countries with poor areas, there are rich countries such as the United States, Australia, Spain, Turkey and even England. Considering this, social theorists of many countries as well as experts of organizations involved with this phenomenon tried to provide solutions to organize this chaotic urban condition which has created a lot of social dilemmas and problems. One of the countries that can be said to have paid attention to the marginalization and its problems with repeated studies in the era of industrialization was England. In England, the Morning Events newspaper by May

Hugh conducted a national survey in the regions of England and Wales. It showed a very tangible picture of the life problems in the non-central areas of England; It was the beginning of studies on the suburbs, and the formation of the Chicago School showed awareness about these environments. Through continuous studies, they showed that the formation of the marginal phenomenon in cities is not a one-factor phenomenon; And countless factors are involved in it. This recognition provided the way to organize and improve the conditions of the marginalized people in England. However, in the world where we are witnessing scientific and industrial progress day by day that transmits information and knowledge to other countries, there is a country like India, which has been a British colony for several years, and part of its coercive structural system is indebted to the British country. India has not been able to organize this problem well and currently is considered one of the countries with the highest statistics in terms of marginalized population and the slum dwellers. Therefore, this research seeks to find an answer to the question, "What measures have England (a successful model) and India (an evolving model) taken in organizing the outskirts of the city?"

Methodology

In terms of purpose, this research is considered applied research, the results of which can be used in the field of modeling for organizing the outskirts of Iranian cities. In terms of method, it is qualitative research of thematic analysis type that focuses on identifying, analyzing and interpreting the pattern of meanings of qualitative data. The theme is the key element in this method. Themes are the most valuable units that should be considered in content analysis. By themes, we mean the specific meaning that a word, sentence, or paragraph uses. The stages of theme analysis in this research are as follows:

A- Getting to know the data: In this stage, the data was collected. The data was obtained from printed articles, thesis, and books about the marginalization and the outskirts of England and India.

B- Creation of primary codes and coding: these codings were done by MAXQDA 2020 software.

C- Drawing the network of themes: After knowing the main and sub-themes of the model and the network of the desired analysis, the analysis of this model and network was done.

D- Compilation of the report described in the conclusion section.

Reliability was estimated using the technique of obtaining detailed parallel information (which consists of displaying and presenting data analysis and its results to experts). The validity of the research was confirmed by face validity and triangulation.

Results and discussion

In the analysis of the functioning of India, it can be said that the pattern of the cities in India is like a nest, and this form of the structure of the city pattern shows its class nature, which is rooted in the class and cultural beliefs of India. In terms of planning and political structure, the country is almost similar to England, and the policies are taken by the central government and the specific policies of the states are almost exclusively set for that specific country. However, if you pay attention to the models, in policy making and actions, it can be seen the closest theory in explaining the issue is the ideas of thinkers such as Park, Abbott and Simmel in the discussion of the outskirts of the city in India. Park proposed the discussion of the urban natural area, which is a part of the city without a predetermined plan, and provided examples of it in Chinese and Italian neighborhoods. He also explained the process of dividing the urban space according to the Darwinian approach (conflict for survival). In the discussion of the outskirts of England, Harvey, White, and

Wooldridge's theories and Engels' theory of aristocracy explain the issue. Because according to Engels, the aristocratic and polarized city provides the conditions for marginalization. He coined the term to describe the influx of middle-class immigrants into inner-London areas that were already overpopulated with low-income groups. However, this phenomenon largely refers to the projects of "clearing the slums" in Paris and the destruction of the working-class neighborhoods, which were replaced by squares and townhouses for the elite. However, since the 1970s, the term has been used to describe the influx of poor middle class into the minority urban neighborhoods. It was mentioned in the discussion of the first steps of organizing the outskirts of the city. Harvey and Volofor, put forward what they call "the second circuit of capital", where people buy worthless areas to exploit them during periods when the value of the land is fluctuating. According to Smith, this issue leads to the formation of a "rental gap" which means the devaluing of capital and the departure of capital from the central areas and provides opportunities for spaces outside the city. As a result, the development and improvement of these slum and poor areas becomes a profitable business for investors. In the discussion of the expansion of peripheral areas White and Wooldridge mentions a phenomenon called "Cosmocrats", which means possessing wealth resources, a network of financial relations, executive relations that may be at the global level, and support the discussion of gentrification. They can form border environments in addition to the environments of "separate suburbs" due to having specific resources, requirements and income. Cosmocrats are the same groups that real estate sellers try to change the use of warehouses, parks, etc. and sell to them. In terms of the globalization of this phenomenon, the city of London has provided a platform for the expansion of peripheral areas.

Conclusion

The steps taken by the two countries have been very different. Although in the first step, India and England had the solution of destruction in order to organize the outskirts of the city, but in the second step, England, taking a critical view, tried to improve and boost the participation of people in improvement of the area, while India did not change its destruction method until the third step. On the other hand, India has only emphasized urban-spatial measures, whereas understanding the fact that factors such as poverty, unemployment, the condition of villagers, and education play an important role, England took steps in larger policies such as reducing relative poverty and creating economic diversity in the agriculture and production sector, reducing the unemployment phenomenon, providing houses with the condition of ownership,

increasing the minimum wages by the government, investing in better health care and education sectors

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

فصلنامه جغرافیا و آینده پژوهی منطقه‌ای

دوره ۱، شماره ۱، تابستان ۱۴۰۲

شاپا الکترونیکی: 2981-118X

<https://grfs.urmia.ac.ir/>

مقایسه الگو ساماندهی حاشیه مناطق شهری (مورد مطالعه: کشورهای انگلستان و هندوستان)

امان‌الله جمشیدی^۱، آزاده موسوی^۲، کمال جوانمرد^۳

- ۱- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
 ۲- دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، اصفهان، ایران
 ۳- استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی شهر قدس، تهران، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
تحقیق حاضر باهدف شناخت الگو ساماندهی حاشیه مناطق شهری کشورهای انگلستان و هندوستان انجام شد. این پژوهش به لحاظ هدف ازجمله تحقیقات کاربردی است که نتایج آن می‌تواند در زمینه الگوبرداری برای ساماندهی به حاشیه شهرهای ایران مورد استفاده قرار گیرد. به لحاظ روش از جمله تحقیقات کیفی است از نوع تحلیل مضمون که بر شناسایی، تحلیل و تفسیر الگوی معانی داده‌های کیفی تمرکز دارد به‌وسیله نرم‌افزار MAXQDA 2020 انجام شد. یافته‌های تحقیق نشان داد تعداد ۱۲۷ مضمون به دست آمد که تعداد ۹۰ تم مربوط به کشور انگلستان بوده است و تعداد ۳۷ تم مربوط به کشور هندوستان به‌دست آمده است. این مضامین اصلی شامل الگوی شهر، اقدامات ساماندهی حاشیه شهر برنامه‌ریزی و ساختار سیاسی شهر، شیوه ساماندهی حاشیه شهر و سیاست‌های ساماندهی حاشیه شهر است. نتیجه یافته‌ها نشان داد که کشور هندوستان و انگلستان در گام اول برای ساماندهی حاشیه شهر اگرچه راهکار تخریب را در پیش رو داشتند اما در گام دوم انگلستان با پیش گرفتن دیدگاه انتقادی سعی در بهسازی و بهبودی و مشارکت افراد در بهسازی حاشیه گام برمی‌دارد درحالی‌که هندوستان به این شیوه تخریب تا گام سوم تغییر رویکردی نداشته است از سوی دیگر هندوستان فقط اقدامات شهری- مکانی تأکید کرده است درحالی‌که انگلستان با درک و توجه به این موضوع که بسترهای چون فقر، بیکاری، وضعیت روستاییان، آموزش در این بستر نقش ایفا می‌کنند سیاست‌های کلان‌تری را چون کاهش فقر نسبی و ایجاد تنوع اقتصادی در بخش کشاورزی و تولید، تلاش برای کاهش پدیده بیکاری، در اختیار قرار دادن خانه به‌شرط تملک، افزایش میزان حداقل دستمزدها توسط دولت سرمایه‌گذاری در بخش‌های مراقبت‌های بهداشتی بهتر و آموزش و پرورش در پیش گرفته است.	<p>نوع مقاله: مقاله موردی</p> <p>دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۰</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۸</p> <p>صص: ۴۷-۶۶</p> <p>واژگان کلیدی: ساماندهی حاشیه شهر، حاشیه‌نشینی، زاغه‌نشینی، کاهش فقر نسبی، انگلستان.</p>

استناد: جمشیدی، امان‌الله؛ موسوی، آزاده؛ جوانمرد، کمال. (۱۴۰۲). مقایسه الگو ساماندهی حاشیه مناطق شهری (مورد مطالعه: کشورهای انگلستان و هندوستان). *فصلنامه جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای*، (۱)، ۴۷-۶۶.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

نویسندگان

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121358>

DOR: <https://dori.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.4.8>

مقدمه

جامعه‌شناسان، انسان‌شناسان از همان ابتدای پیدایش و گسترش شهرهای صنعتی در قرن ۱۹ شهر را به‌عنوان پدیده‌ای همراه با پیامدهای مثبت و منفی برای جامعه بشری در نظر گرفته و آن را محور مطالعاتی خود قرار داده‌اند. بعد از انقلاب صنعتی هم‌زمان با توسعه شهرهای انگلستان و سپس سایر شهرهای اروپایی حاشیه‌نشینی و زاغه‌نشینی فزونی گرفت. گفتمان حاشیه‌نشینی به‌ویژه از دهه ۱۹۵۰ با مهاجرت‌های شدید روستاییان به شهرها یکی از مباحث دانشگاهی و تحقیقاتی کشورها شد (Amiri & Khodaei, 2011: 16). افزایش سریع جمعیت و گسترش شهرنشینی نیز در کشورهای جهان‌سومی مشکلات متعددی را به وجود آورده است. این مشکلات عمدتاً از عدم تطابق نیازهای گسترده جمعیت شهری روزافزون با توانایی حکومت‌های ملی و مدیریت شهری در پاسخگویی به آن‌ها ناشی شده است. کمبود مسکن، گسترش حاشیه‌نشینی، عدم توزیع عادلانه کاربری‌ها و به طبع آن‌ها گسترش نابرابری‌های اجتماعی و ایجاد فاصله‌های طبقاتی بخشی از این مشکلات می‌باشند (Mousavi et al., 2022: 164).

یکی از چالش‌های بزرگ جهان رویارویی با حاشیه‌نشینی، زاغه‌نشینی و پدیده‌هایی که در حاشیه شهرها شکل گرفته است؛ به وجود آمد. دفتر برنامه‌ریزی اسکان بشر سازمان ملل متحد در دهه اول قرن بیست و یکم یعنی از سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۱۰ میلادی، رشد ۲۲۷ میلیون حاشیه‌نشین در کشورهای مستعد این پدیده را پیش‌بینی کرده بود. با توجه به جهانی‌شدن بیشتر و دنیای پسا استعماری که حاشیه‌نشینان در جامعه ما در آن زندگی می‌کنند، هرگونه بازجویی در مورد حاشیه‌نشینی مستلزم ارزیابی مجدد مقوله تحلیلی و تاریخی خود حاشیه‌نشینی است و درعین‌حال پرسش‌های انتقادی را در مورد ماهیت قدرت اجتماعی و آن مطرح می‌کند طبق آخرین اطلاعات سازمان ملل متحد، بزرگ‌ترین منطقه فقیرنشین جهان در هندوستان و در شهر بمبئی قرار دارد. در لیست کشورهای دارای مناطق فقیرنشین، کشورهای ثروتمندی مثل ایالات‌متحده، استرالیا، اسپانیا، ترکیه و حتی انگلستان نیز وجود دارد (Malik et al, 2020: 144) با توجه به این امر نظریه‌پردازان اجتماعی کشورهای متعدد و همچنین صاحب‌نظران سازمان‌های درگیر با این پدیده سعی در ارائه راه‌حلی برای ساماندهی به این شرایط نابسامان شهری که بسیاری از معضلات و مشکلات اجتماعی است. از جمله کشورهایی که می‌توان گفت در عصر صنعتی شدن با تحقیقات و مطالعات مکرر به امر حاشیه و معضلات آن پرداخت کشور انگلستان بود. در انگلستان روزنامه وقایع صبح توسط می‌هیو یک پیمایش ملی را در مناطق انگلستان و ولز انجام داد تصویری بسیار ملموس از مشکلات زندگی در محدوده‌های غیر مرکز کشور انگلستان را نشان داد؛ سرآغازی بر مطالعات حاشیه شهرها شد و همچنین شکل‌گیری مکتب شیکاگو، آگاهی را در باب محیط‌های حاشیه نشان داد. آن‌ها با مطالعات مستمر نشان دادند که شکل‌گیری پدیده حاشیه در شهرها یک پدیده تک‌عاملیتی نیست و عوامل متعددی بی‌شماری در آن دخیل‌اند.

این شناسایی مسیر را برای ساماندهی، بهبود شرایط حاشیه‌نشینان انگلستان فراهم آورد؛ اما در جهان که روزبه‌روز شاهد پیشرفت‌های علمی و صنعتی هستیم که اطلاعات و دانش را به دیگر کشورها مخابره می‌نماید. کشوری مانند هند وجود دارد که چندین سال به سابقه تاریخی آن مستعمره کشور انگلیس بوده است و بخشی از نظام ساختاری و اداری آن به‌گونه‌ای وامدار کشور انگلیس است نتوانسته این مشکل را به‌خوبی ساماندهی نماید و در حال حاضر جزء کشورهای محسوب می‌شود که بیشترین آمار از لحاظ جمعیت حاشیه‌نشین - زاغه‌نشین را دارد؛ بنابراین پژوهش حاضر برای یافتن پاسخی به این سؤال شکل گرفت که انگلستان (الگو موفق) و هند (الگو در حال تکامل) در ساماندهی حاشیه شهر چه اقداماتی و الگوی را پیش گرفته‌اند؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

پیشینه پژوهش

امروزه حاشیه‌نشینی به‌عنوان یکی از مشکلات اصلی بسیاری از شهرهای جهان می‌باشد. از علل اصلی نزول کیفیت زندگی و برهم زنده تعادل اجتماعی در شهرها می‌توان سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی را نام برد. این پدیده یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده حضور مردم در فضاهای عمومی، ترس یا احساس ناامنی، ناامنی محیط‌ها و فضاهای جمعی می‌باشد به صورتی که باعث تباہ شدن سلامتی و نشاط در زندگی روزمره شهرنشینان می‌باشد و با ایجاد مانع بر سر راه رشد فرهنگی - اجتماعی و مشارکت عمومی، هزینه‌های بسیاری را بر جامعه تحمیل می‌کند (Mousavi et al., 2021: 206). هدف از بیان پیشینه پژوهش، برقراری

ارتباط منطقی میان اطلاعات قبلی با مسئله و موضوع تحقیق است و بر این اساس، به چند نمونه از جدیدترین پژوهش‌های صورت گرفته و مرتبط با ماهیت تحقیق حاضر، اشاره می‌شود:

نقدی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه گونه شناسی، چالش‌های حاشیه‌نشینی و بازی‌های حاشیه‌نشینیان با سیاست‌های شهری (مورد مطالعه: شهر ساوه)» بیان می‌کنند که شهر ساوه در طول نیم‌قرن اخیر، شاهد رشد شتابانی بوده که بخش مهمی از این رشد به دلیل پدیده مهاجرت و شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در چهارگوشه شهر بوده است. ۲۵ محله از ۵۰ محل شهر را حاشیه‌ها تشکیل می‌دهند که در یکی از چهار مرحله ورود مهاجران، شکل‌گیری انسجام اجتماعی (با ابزارهایی مانند ساخت اماکن مذهبی چون حسینیه)، دریافت خدمات و زیرساخت‌های شهری و درنهایت به رسمیت شناخته شدن و رسمی شدن کامل یا نسبی از سوی سازمان‌ها و نهادهای شهری قرار می‌گیرند. به نظر می‌رسد این مراحل به‌طور زنجیره‌ای به یکدیگر متصل هستند حاشیه‌نشینیان به روش‌های متنوعی با سیاست‌های رسمی مدیریت شهری بازی می‌کند و «نظریه بازی» و بنا بر کنش و واکنش‌های بازیگران به یکدیگر موجب پیش روی در هر مرحله و ورود به مرحله بعدی می‌شود و تا پایان قصه ادغام در محدوده طرح جامع و تفصیلی شهر این بازی و پیش روی ادامه پیدا می‌کند.

زنگانه و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل گفتمان شهر مدرن؛ تولد کالبد شهر مدرن و بازنمایی زاغه‌نشینی» نتایج حاکی از آن است که؛ دال شهر مدرن در ایران در شرایط گفتمانی خاصی امکان حضور یافت و هویت شهر، بر اساس وجود "دیگری" امکان‌پذیر شد و بر ساخته گردید. داستان و فرایند "شدن" شهر مدرن در ایران به‌گونه‌ای رقم خورد که در مرحله اول بر "کالبد فیزیکی" به عنوان "دال مرکزی" تکیه زده و "دیگری" خود را تحت عناوین متفاوتی نظیر زاغه‌نشینی، کپرنشینی و اتاق‌نشینی و... بازنمایی و سرکوب نمود.

فرایدلندر^۱ و اوکون^۲ (۲۰۲۲) در مقاله‌ای با عنوان بررسی «انتقال جمعیتی و انقلاب صنعتی در انگلستان: فرآیندهای روستایی و شهری معکوس» مدلی از تغییر جمعیت قرن نوزدهم در انگلستان و ولز ارائه می‌کند این مدل، فرآیندهای جمعیتی و اقتصادی متضاد در بخش‌های روستایی و شهری را به عنوان توضیحات اصلی برای مهاجرت روستایی به شهر که از مازاد نیروی کار در بخش اول و کمبود نیروی کار در دومی ناشی می‌شود، برجسته می‌کند. این مهاجرت گسترده توزیع جغرافیایی جمعیت را در کنار تحول اقتصادی ناشی از انقلاب صنعتی تغییر داد. ما استدلال می‌کنیم که ادبیات جمعیتی در مورد فرآیندهای جمعیتی تاریخی در انگلستان و ولز در قرن ۱۹ توجه کافی به نقش مهاجرت داخلی نداشته است.

آلوارز و رویز-تاگل^۳ (۲۰۲۲) در تحقیقی با عنوان «بازتولید نمادین حاشیه‌نشینی: ساخت اجتماعی، درونی‌سازی و پیامدهای عینی انگ‌زنی سرزمینی در محله‌های فقیرنشین سانتیاگو شیلی» انگ قلمروی یک نمایش اجتماعی و نمادین از مکانی است که توسط عوامل خارجی ایجاد و دستکاری شده است که پس از ایجاد، برای آینده آن مکان و ساکنان آن تعیین‌کننده می‌شود. این بی‌اعتباری گسترده و ماندگار است و «از بالا»، در رسانه‌ها، مقامات دولتی و بخشی از دانشگاه و «از پایین» در تعاملات روزمره عمل می‌کند. این مقاله از طریق یک مطالعه موردی کیفی در سانتیاگو دی شیلی، عمدتاً بر اساس مصاحبه‌ها و مشاهدات شرکت‌کنندگان، کل فرآیند انگ زدن را نشان می‌دهد: چگونه این بازنمایی‌های نمادین از نظر اجتماعی توسط بازیگران مختلف ساخته می‌شوند. چگونه آن‌ها در گفتمان ساکنان فرض می‌شوند، با واکنش‌های متنوعی که شامل درونی‌سازی مطیعانه، طبیعی‌سازی و چالش سیاسی می‌شود؛ و اینکه چگونه این بازنمایی‌ها باعث رها شدن چندین بازیگر می‌شود که توسط ساکنان به عنوان زندگی در "مناطق سرخ" رهاسازی مزن نهادی تصور می‌شود. ما پیشنهاد می‌کنیم که انگ زدن به عنوان یک مکانیسم نهادی عمل می‌کند که در رابطه بین تمرکز فقر و ظهور مشکلات اجتماعی مداخله می‌کند.

¹ Friedlander

² Okun

³ Alvarez

⁴ Ruiz-Tagle

پوتینگر^۱ و پففر^۲ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «شهری برای چه کسی؟ حاشیه‌نشینی و تولید فضا در بنگلور معاصر هند» شهرنشینی با حرکت به سمت جنوب، پویایی شهرسازی به سرعت در حال تغییر است. در زمینه هند که از دهه ۱۹۹۰ تغییرات شهری زیادی را تجربه کرده است، این پژوهش به یک مورد خاص از تخلیه محله‌های فقیرنشین در بنگلور پرداخت. این پژوهش نشان داد که مدل توسعه‌ای شهر گویای حاکمیت غیردموکراتیک و غیربومی است که باعث تقویت و تداوم قطبی شدن فضای اجتماعی می‌شود. این امر باعث ایجاد چالش‌هایی برای توسعه پایدار شهری می‌شود زیرا ساکنان آسیب‌پذیر بنگلور به دلایل اساسی حذف می‌شوند. همچنین این مقاله نشان داد که تخلیه بر کیفیت زندگی ساکنان زاغه‌نشین، نقش دارد و این امر، پیامدهای منفی برای حکومت از لحاظ مشارکت اجتماعی افراد دارد و منجر به دو قطبی شدن فضا می‌گردد.

شویرگ^۳ و کینگ^۴ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «مشترکات حومه شهر: ظهور حومه و پیدایش تحرکات جدید اجتماعی در محله‌های استکهلم» چنین بیان می‌کنند دولت رفاه جهانی سوئد از دهه ۱۹۹۰ با افزایش مقررات‌زدایی، بازسازی مجدد و توزیع معکوس از بخش عمومی به بخش خصوصی که سرمایه و نفوذ در آن متمرکز شده است، به یک مدل رفاه مختلط تبدیل شده است. در شهرهای بزرگ مانند استکهلم، این امر باعث قطبی شدن گروه‌های مرکز شهر و مناطق مسکونی ثروت و منابع گردیده است درحالی‌که گروه‌های حاشیه‌نشین و محله‌های حاشیه‌نشین با محرومیت و حاشیه‌نشینی اجتماعی بیشتری روبرو شده‌اند. مددکاری اجتماعی بخش دولتی مدت‌هاست که بر کارهای شخصی متمرکز است، در حالی که این توسعه مستلزم افزایش نوآوری‌ها کار در جامعه است. در این مقاله، ما ظهور جنبش‌های اجتماعی شهری را که برای مشارکت، نفوذ و عدالت اجتماعی بسیج می‌شوند به عنوان جنبه‌های مهم کار جامعه معاصر در مناطق شهری سوئد مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. از طریق تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته با کارگران و فعالان جامعه و همچنین مقالات رسانه‌ای، گزارش‌ها و مطالب مبتنی بر وب، نتایج نشان می‌دهد که چگونه بسیج سازمان مگافونن به توسعه نهادهای اجتماعی جدید و شهرسازی مشترک کمک کرده است.

چارچوب نظری پژوهش

نظریات و راهبردهای ارائه شده برای ساماندهی سکونتگاه‌های حاشیه‌نشین و غیررسمی شامل مجموعه نگرش‌هایی می‌شود که پیش‌تر به ارائه راه‌حل پرداخته‌اند.

دیدگاه تخریب و برخورد قهرآمیز: این سیاست حرکت و نگرش منجران به سکونتگاه‌های غیررسمی و اقدام قهرآمیز در برخورد با این شکل از سکونت است. در پروژه‌ها و طرح‌های جهانی این اقدام منفورترین اقدام به شمار می‌آید. این شکل از برخورد عدم ریشه‌یابی درست مسائل و مشکلات اسکان غیررسمی و انجام اقدامات سریع به شمار می‌آید (Ahmadian, 2003: 43-44). این دیدگاه که به دیدگاه بولدوزری معروف است سعی در ریشه‌کن کردن اجتماعات اسکان غیررسمی دارد. این رهیافت در واقع صورت مسئله را پاک کرده و به جابجایی جغرافیایی مسائل باقی‌مانده توجه ندارد، همچنین در زمینه اهمیت حفظ امید برای ساکنان این اجتماعات این رهیافت یاس فراگیر را فشرده و در برابر تهدید جدی آن، انگیزه‌های مقابله و انفجار را تقویت می‌کند (Sarafi, 2003: 270). این شیوه بیش از هر شیوه دیگری در برخورد با پدیده اسکان غیررسمی در سطح جهان به اجرا گذاشته شده است. طبق اسناد موجود چنین سیاستی در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ رواج یافت ... برنامه‌های زاغه‌زدایی نه تنها در بهبود شرایط مسکن ناکام بوده بلکه مشکل مسکن را هم وخیم‌تر کرده است زیرا تعداد انگشت‌شماری مسکن در دسترس گروه‌های فقیر قرار گرفته است. بر پایه پژوهش‌های به عمل آمده، پیامد این برنامه‌ها به‌طور معمول بدتر شدن شرایط در سایر بخش‌های مسکونی را باعث شده است زیرا خلع ید شده‌ها به سراغ بخش‌های دیگر می‌روند یا زاغه‌شان را در جای دیگری می‌سازند.

برنامه خانه‌سازی اجتماعی: تا پیش از دهه ۱۹۶۰، سرمایه‌گذاری دولتی در بخش مسکن، غالباً ضروری تشخیص داده نمی‌شد و از آنجاکه این بخش غیراقتصادی تلقی می‌شد، با سرمایه‌گذاری در دیگر بخش‌های اقتصادی - اجتماعی انتظار می‌رفت که مسئله کم‌درآمدها به‌خودی‌خود، با بهبود وضعیت همه از طریق سازوکار بازار حل شود؛ اما از دهه ۱۹۶۰ به بعد با مشاهده استمرار و تشدید روند مسئله مسکن باعث شد تا سیاستمداران، مدیران، اندیشمندان و برنامه‌ریزان شهری توجه خاصی به این موضوع داشته باشند.

¹ Pottinger

² Pfeffer

³ Sjöberg

⁴ Kings

لذا مؤسسات ویژه‌ای برای حل مسکن کم‌درآمدها ایجاد شد و برنامه خانه‌سازی اجتماعی یا به عبارتی ساخت واحدهای مسکونی ارزان قیمت ویژه کم‌درآمدهای شهری، سیاست بسیاری از کشورهایی که با پدیده حاشیه‌نشینی روبرو بوده‌اند، قرار گرفت (Sarafi, 2002: 8). در این رویکرد، دولت از طریق مؤسسات ایجادشده اقدام به ساخت مجتمع‌هایی با واحدهای مسکونی ارزان قیمت کرد. واحدهای ارزان قیمت خود دو گروه بودند. یک دسته مجتمع‌های کارمندی و دیگری واحدهایی که به منظور جابجایی و اسکان حاشیه‌نشینان احداث می‌شد؛ مانند کوی نهم آبان در تهران یا مجتمع ۲۵۰۰ دستگاه در بندرعباس (Zahed Zahedani, 1990: 72). رویکرد خانه‌سازی اجتماعی نتوانست راه‌حل مناسبی برای فائق آمدن بر مشکل حاشیه‌ها و سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر باشد زیرا اولاً مدیران شهری و دولتی، منابع مالی لازم برای تأمین مسکن به اندازه نیاز همه را نداشتند و دوم این که طولانی شدن مدت احداث واحدها، هزینه‌های ساختمانی را بالا می‌برد که این امر سبب بالا رفتن قیمت واحدها و در نتیجه محروم ماندن فقرا از خانه می‌شد (Hadizadeh Bazaz, 2003: 33). به دلیل این که این واحدها بدو هیچ‌گونه بررسی روی شیوه و راه‌های گذران زندگی، فرهنگ و سنت‌های رایج حاشیه‌نشینان ساخته می‌شدند، لذا موردقبول آنان واقع نمی‌شد و از طریق فروش یا اجاره در اختیار دیگران قرار می‌گرفت (Zahed Zahedani, 1990: 72).

دیدگاه تخریب و بازسازی: در دهه ۱۹۷۰ با توجه به این که روش‌های قبلی در حل مشکل حاشیه‌نشینی نتوانستند چاره‌ساز شوند، روش جدیدی ارائه گردید که طی آن مسئولان دولتی اقدام به سرمایه‌گذاری در زمینه تخریب و بهسازی زاغه‌های شهری و سکونتگاه‌های غیررسمی کردند (Hadizadeh Bazaz, 2003: 36). در این روش، منطقه غیررسمی یا زاغه‌ای تخریب می‌شود به طوری که شکل قبلی خود را از دست می‌دهد و فقط واحدهایی که شرایط مناسبی برای زندگی دارند حفظ می‌شود (Hiraskar, 2007: 114). به عنوان نمونه محله غربت خاک سفید در تهران در اسفندماه ۱۳۷۹ به کلی تخریب گردید. تخریب این محله ظاهراً به حیات آن پایان داد؛ اما این تصویری خیالی بیش نیست؛ زیرا تخریب یک محله نابهنجار نمی‌تواند راهکاری برای جلوگیری از تکرار شکل‌گیری چنین سکونتگاهی یا بهبود وضع زندگی فقرای شهری باشد. ضمن این که تخریب این مناطق، عواقب و عوارض ناگواری در پی دارد.

رویکرد ارتقا بخشی: رویکرد ارتقا بخشی (بهسازی) که بر ضرورت استفاده از قابلیت‌های درون‌زای فقرا و پرهیز از جابجایی آنان دلالت دارد، از اواخر دهه ۱۹۷۰ میلادی و از زمانی آغاز شد که سکونتگاه‌های فقیرنشین به عنوان یک پدیده ساختاری ماندگار پذیرفته شدند (UN-Habitat, 2003: 130). همچنین این رویکرد بر این فرض استوار است که وضعیت محلی، چهارچوب قانونی و مقررات هر جامعه با جامعه دیگر متفاوت است و رویکردهای پیشین در حل مشکل، ناکام بوده‌اند. سه عنصر اصلی در این طرح‌ها یافت می‌شود. عنصر اول، تأمین خدمات پایه است. برای محلات کم‌درآمد، سرانه هزینه خدمات‌رسانی بسیار بالاست و اتکا به خدمات بازار محور منطقی نیست، بنابراین ارائه خدمات لازم از سوی دولت ضروری است (Garau et al, 2005: 53). عنصر دوم عبارت است از ساماندهی کالبدی و بهینه‌سازی و اصلاح معابر و صف‌بندی ساختمان‌ها عنصر سوم ارتقا بخشی مستلزم تأمین امنیت، حق سکونت و مالکیت است. این موضوع می‌تواند در قالب مالکیت کامل یا در شکل اجاره بلندمدت تحقق یابد؛ یعنی در این رویکرد نیز به رسمیت شناختن حق مالکیت، عاملی اساسی به شمار می‌رود (Irandoost, 2005: 82). برنامه ارتقا بخشی در سه محور اقدامات و راهکارها دنبال می‌شود که ایجاد اشتغال و درآمد در این میان دارای نقش اساسی در بهبود مسکن و محیط زندگی فقرا است. در اینجا علاوه بر پذیرش حق سکونت و توسعه و تقویت سرمایه اجتماعی در میان فقرا، افزایش درآمد ثابتی روی می‌دهد که این امر به اصلاح و بهبود محیط و مسکن می‌انجامد. از مهم‌ترین مزایای ارتقا بخشی می‌توان به این نکات اشاره کرد که ساختار اجتماعی موجود را حفظ می‌کند، نظام اقتصادی را بر هم نمی‌ریزد، مسکن با هزینه کم را حفظ می‌کند، مشکلات و پیامدهای منفی تجدید اسکان را به همراه ندارد یا به حداقل می‌رساند (Irandoost, 2005: 83). ارتقای محیطی آلودگ‌نشینی آن بخشی از جامعه شهری جهان را مخاطب قرار می‌دهد که مأموریت دارد فقر را کاهش دهد و کیفیت زندگی بهتری را برای تک‌تک مردم تضمین کند چیزی که امکان بازیابی توانایی‌های انسانی را برایشان فراهم آورد. در همان حال بسیاری از تهیدستان شهری در میان ساکنان مرفه زندگی می‌کنند، پر دامنه‌ترین تمرکزهای فضایی تهیدستان در آلودگ‌ها و حلی‌آبادهای درون شهری و به لبه‌های پیرامونی شهر خارج از محدوده‌های قانونی یافت می‌شود. ارتقای محیطی آلودگ‌ها از سازمان‌دهی کالبدی، اجتماعی، اقتصادی،

سازمانی و زیست‌محیطی تشکیل می‌شود که با همکاری شهروندان به‌صورت محلی، گروه‌های جامعه محلی و بخش تجاری مقامات محلی به اجرا درمی‌آید (Pranfar, 2015: 16).

توانمندسازی: سال‌های پایانی دهه ۱۹۸۰ سیاست‌های آزادسازی و تثبیت اقتصادی به‌طور عام و سیاست‌های مسکن مربوط به آن به‌طور خاص مورد نقد قرار گرفت و ضرورت تغییر آن آشکار شد. این تغییر به‌طور کلی به لزوم ایجاد تعادل بین بخش عمومی و خصوصی و نه تکیه یک‌جانبه بر یکی از آن‌ها توجه دارد. این رویکرد به بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول محدود نبوده، بلکه این بار جمع‌بندی تجاربی بود که در مرکز اسکان بشر سازمان ملل متحد و برنامه توسعه سازمان ملل متحد تکوین یافته و بانک جهانی نیز با آن هم‌داستان گشته بود. این رویکرد که نام توانمندسازی به خود گرفته است، با تصویب در مجمع عمومی سازمان ملل متحد به استراتژی سرپناه مبدل شد. در این رویکرد سیاست‌های مسکن که می‌توان گفت در قالب رویکرد جدید با اقتصاد توسعه به نام نیازهای پایه جای می‌گیرد، به مقولات اجتماعی و اقتصادی توسعه یکسان برخورد می‌شود و این بار به‌طور همه‌جانبه‌ای می‌کوشد که پروژه‌های منفرد برای مسکن کم‌درآمدها را به اقتصاد کلان برنامه‌های دولت، بازار مالی، برنامه‌ریزی کالبدی و غیره پیوند بزند (Bigdeli, 2004: 73). توانمندسازی راهکاری برای توزیع مناسب منابع اقتصادی و اجتماعی به‌صورت پایدار است؛ که شرایطی را فراهم می‌آورد تا زندگی اقشار کم‌درآمد و فقیر با تکیه بر ظرفیت‌های درونی و اولویت‌بندی نیازهایشان، توسط خودشان بهبود یابد (Skandari dorbatabi, 2003: 77). این رویکرد تقریباً ریشه در تفکر پلورالیسم یا جمع‌گرایی دارد. از این رو درصدد است تا در ساخت جامعه هیچ گروه معین و همسو از نظر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بر دیگر گروه‌های جامعه تسلط مطلق نداشته باشد (Shakoui, 1995: 429). هنگامی که مشارکت مردم به‌عنوان یک ارزش اجتماعی در جامعه پذیرفته شد، همچون وسیله‌ای بسیار مهم برای رفع بسیاری از نیازهای اساسی و عمومی محلی، منطقه‌ای و ملی به کار می‌آید (Aghabakhshi, 2003: 4). بهسازی شهری همراه با توانمندسازی اجتماعات ضعیف، رهیافت نوینی است که به دنبال شکست و عدم موفقیت راهبردهای قبل از خود ارائه گردید و راه‌حل مسئله فقر شهری و اسکان غیررسمی را تنها بر مهندسی فنی و تزریق منابع مالی دولتی نمی‌بیند. بلکه در کنار و مقدم بر این‌ها، مهندسی اجتماعی با حمایت بخش عمومی و سازمان‌های غیردولتی و محلی و مشارکت فعال ساکنان موردنظر است (Ghasemi Khouzani, 2001: 24). دیدگاه مبتنی بر توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی بیشترین تلاش خود را متوجه نحوه واکنش تهیدستان و کم‌درآمدهای شهری به حل مسئله مسکن و سرپناه خود و راه‌حل‌ها و راهکارهای توانمندسازی آن‌ها و سامان‌بخشی سکونتگاه‌های غیررسمی کرده است (Sheikhi, 2001: 74).

این راهبرد بر بسیج تمامی امکانات بالقوه و منابع و تمامی عوامل برای ایجاد مسکن و بهبودی در شرایط زندگی جوامع فقیر تأکید دارد و به مردم این فرصت را می‌دهد که شرایط خانه و محل زندگی خود را با توجه به اولویت‌ها و نیازهایشان بهبود بخشند. مرکز توجه در روش توانمندسازی، ساکنان شهر و مردم هستند و دولت متعهد می‌گردد که تسهیلات لازم را برای آنان فراهم کند. بهسازی شهری همراه با توانمندسازی اجتماعات محلی، رهیافت نوینی برای حل مسئله فقر شهری است که دیگر مهندسی ساختمان و تزریق منابع مالی صرف را راهگشا نمی‌داند بلکه مهندسی اجتماعی با حمایت و تسهیل بخش عمومی و سازمان‌های غیردولتی و محلی و مشارکت فعال ساکنان موردنظر است (Hadizadeh Bazaz, 2003: 37). آنچه در این راهبرد محوریت دارد، تأکید ویژه بر افزایش درآمد و فقرزدایی خانوار است که بدین منظور آموزش‌های حرفه‌ای و بالا بردن مهارت نیروی کار و کمک به آنان در دسترسی به منابع و سازمان‌دهی و بازاریابی بهتر کسب و کارشان به‌ویژه با میانجی‌گری سازمان‌های غیردولتی و محلی بسیار بااهمیت است (Kato, 2002: 114). امروزه در جهان، سیاست تخریب و تخلیه اجباری اسکان غیررسمی کاملاً مطرود و خلاف پایه‌ای‌ترین حقوق بشر دانسته شده و آنچه واقع‌بینانه و نوع‌دوستانه به نظر می‌رسد، راه‌حل مداراگرایانه و یا اصلاح تدریجی در مسیر یکپارچگی با شهر رسمی است. چنین راه‌حلی بر اساس بسیج سرمایه درونی این سکونتگاه‌ها با یاری و تسهیل‌کنندگی بخش عمومی فکر شده است (Saraf, 2002: 9).

در جریان توانمندسازی، سه حوزه اساسی باید در نظر گرفته شود:

توانمندسازی حوزه مدیریت سازمانی نظارت‌کننده و قوانین و مقررات؛

توانمندسازی افراد محلات نابسامان شهری در ابعاد مختلف؛

توانمندسازی محلات مسکونی و نابسامان شهری از طریق ارتقا و بهبود وضعیت (Mirei, 2012: 81).

دیدگاه خنثی و منفعل: در این نگرش، مسئولان و مدیران شهری پدیده را نادیده می‌انگارند. این رهیافت که با نگرشی لیبرالی با مراحل توسعه‌ای جوامع توسعه‌یافته، اسکان غیررسمی را پدیده‌ای گذرا و میرنده تلقی می‌کند و از این‌رو خواهان رهاسازی آن به سازوکارهای بازار است و انتظار دارد که با گذر زمان و دست یافتن به توسعه، دیگر اسکان غیررسمی وجود نداشته باشد. خطای این نگرش در تشابه‌سازی تاریخی برای کشورهای جنوب با توجه به استمرار و گسترش این پدیده مشهود است ضمن آن که بی‌توجهی به میلیون‌ها شهروند طی ده‌ها سال به امید حل خود به خودی مسائل، از نظر ارزش‌های انسانی مقبول نیست (Sarafi, 2003: 270).

این دیدگاه، استراتژی عدم توجه به بافت‌های مسئله‌دار فعلی و ارائه اقدامات جهت گسترش آتی بافت‌های نابسامان را در نظر می‌گیرد. دکنترین این نظریه، عدم توجه به بافت‌های مسئله‌داری است که از گذشته تا به حال شکل گرفته است. سؤال این است که عدم توجه چه تأثیری بر روند گسترش‌های جدید و آینده خواهد داشت. حوادث اتفاق افتاده طی سال‌های اخیر در شهرهایی نظیر بندرعباس و کرمانشاه نشان می‌دهد که غفلت از بافت‌های رشد یافته، لطامات جبران‌ناپذیری را در پی خواهد داشت. نمونه این امر را می‌توان به‌وضوح در معضلات اجتماعی موجود در این بافت‌ها اشاره کرد. حوادثی نظیر حادثه پاکدشت و ناهنجاری‌هایی مانند آن، به معنای به‌بوته فراموشی سپردن بافت‌های غیررسمی و حاشیه شهر است. این نکته را نیز باید در نظر داشت که بی‌توجهی مذکور، بهانه‌ای برای رشد خودکار محلات خواهد بود (Kakoui, 2003: 55). هرچند در این نظریه نوعی جبرگرایی و ساختارگرایی مشاهده می‌شود و نگرشی بسیار خوش‌بینانه نسبت به موضوع دارد، اما مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگ را نفی کرده و مذموم شمرده و آن را مخل آسایش ساکنان شهر خوشبخت تلقی کرده است (Bigdeli, 2004:65). در پایان این بخش، خلاصه‌ای از ویژگی‌های اساسی دیدگاه‌های مذکور و راهکارهای ارائه شده آن‌ها در جدول (۱) بیان شده است.

جدول ۱- جمع‌بندی دیدگاه‌های ساماندهی

نام دیدگاه	ویژگی اساسی	راهکارهای ساماندهی
اکولوژی بوم‌شناختی	توجیه سازوکار پیدایش حاشیه‌نشینی با توجه به بافت فیزیکی شهر	حذف، جمع‌آوری و یا پاک‌سازی در روال رشد طبیعی شهر
نیازهای اساسی	علت اصلی پیدایش و گسترش حاشیه شهرها، ناکارآمدی بازارهای رسمی زمین و مسکن در پاسخگویی به نیاز قشر کم‌درآمد جامعه شهری است	حاشیه‌نشینی و حاشیه شهرها را امری طبیعی و عادی تلقی نموده، بنابراین اسکان غیررسمی به‌طور نسبی اجتناب‌ناپذیر است.
نگرش سیستمی	حاشیه شهرها محصول روابط نابرابر عناصر اجتماع، دولت، اقتصاد و فناوری در جریان عملکرد سیستم شهری است	ایجاد تعادل بین عناصر سیستم شهری و حذف نیروهایی که متجر به بی‌نظمی می‌شود.
اقتصاد سیاسی فضا	حاشیه شهرها محصول مستقیم روابط سرمایه‌داری؛ انباشت سرمایه در شهر باعث جذب مهاجران می‌شود	حل مسئله را در تغییر ساختار حاکم بر کار، تولید و توزیع و مصرف یعنی ساخت اقتصادی و سرانجام تغییر بنیادین جوامع جستجو می‌کند
لیبرالی	تحلیل پیدایش حاشیه شهرها با استفاده از قوانین بازار (پیش افتادن تقاضا از عرضه)؛ تأیید نظام اقتصادی موجود	تغییرات تدریجی در نظام اقتصادی (تاکید بر الگوی رشد اقتصادی نامتعادل)
رادیکالی	شکل‌گیری اسکان غیررسمی در جهان سوم معلول مناسبات و روابط بین‌المللی و قدرت‌های مسلط جهانی و ویژگی‌های ملی؛ ادغام اقتصادهای جهان سوم در اقتصاد سرمایه‌داری و قطبی شدن جوامع در قالب مرکز و حاشیه و قطبی شدن درونی جوامع یعنی اقلیتی ثروتمند و اکثریتی فقیر	به دنبال چاره‌های اساسی با تغییر در ساختار جامعه (اگر نظام کلان اصلاح نشود؛ نظام‌های خرد قابل اصلاح نیستند) درگیر بهبود وضعیت اجتماعات ساکن در شکل‌های غیررسمی نشده و به سازمان‌دهی اجتماعی برای جنبش‌های سیاسی تکیه می‌کند
توانمندسازی و اقتدار بخشی	اسکان غیررسمی را به‌عنوان یک واقعیت پذیرفته و به دنبال راهکارها و راه‌حل‌های بهینه‌سازی شرایط زندگی و سکونت است	دولت باید زمینه بهبود مسکن خودیار را فراهم سازد و به‌جای تخریب و مقابله، راه‌حل‌های مبتنی بر توانمندسازی، ساماندهی و بهسازی کانون‌های حاشیه‌ای را هدف قرار می‌دهد.

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

مواد و روش پژوهش

این پژوهش به لحاظ هدف از جمله تحقیقات کاربردی است که نتایج آن می‌تواند در زمینه الگوبرداری برای ساماندهی به حاشیه شهرهای ایران مورد استفاده قرار گیرد. به لحاظ روش از جمله تحقیقات کیفی است از نوع تحلیل مضمون که بر شناسایی، تحلیل و تفسیر الگوی معانی داده‌های کیفی تمرکز دارد. مضمون یا تم عنصر کلیدی در این روش است. مضمون‌ها پرازش‌ترین واحدهایی هستند که در تجزیه و تحلیل محتوا باید مدنظر قرار بگیرند و منظور از مضامین، معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف استفاده می‌شود. مراحل تحلیل مضمون در این پژوهش به شرح زیر است.

الف) آشنا شدن با داده‌ها: در این مرحله داده‌ها را جمع‌آوری شد داده‌ها از مقالات چاپ‌شده و رساله‌های چاپ‌شده و کتاب‌های چاپ‌شده درباره حاشیه‌نشینی و حاشیه شهر انگلستان و هندوستان به دست آمد.

ب) ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری: که به وسیله نرم‌افزار MAXQDA 2020 این کدگذاری‌ها انجام شد.

ج) ترسیم شبکه مضامین: بعد از شناخت مضامین اصلی و فرعی مدل و شبکه تحلیل موردنظر ترسیم شد و در نهایت تحلیل این مدل و شبکه

د) تدوین گزارش که در قسمت نتیجه‌گیری تشریح شده است.

پایایی از تکنیک کسب اطلاعات دقیق موازی (که عبارت است از نمایش و ارائه تحلیل‌های داده‌ای و نتایج آن به متخصصان امر) استفاده شد. روایی تحقیق به روش روایی - صوری و مثلث‌سازی تأیید گردید.

بحث و ارائه یافته‌ها

در این بخش، کدهای به‌دست‌آمده از اقدامات ساماندهی برای حاشیه شهرها، کدهای به‌دست‌آمده از پوشه‌های مربوط، کدهای استخراج‌شده از پوشه‌های مربوط، کدهای موردنظر به‌منزله سیاست‌های ساماندهی کشور هندوستان، در قالب جدول‌های (۲ تا ۶) ارائه‌شده و الگوی حاکم بر اساس روابط بین متغیرها و تغییر سیاست‌های برخورد، به‌طور گرافیکی نشان داده‌شده است.

جدول ۲- اقدامات ساماندهی حاشیه شهرهای هندوستان

پوشه	کد به‌دست‌آمده
هندوستان شهرها حاشیه اقدامات ساماندهی Pos. 13	اقدامات
هندوستان شهرها حاشیه اقدامات ساماندهی Pos. 14	سال ۱۹۵۰: تصویب قانون سازمان شهری بمبئی: مجوز تخلیه
هندوستان شهرها حاشیه اقدامات ساماندهی Pos. 14	سال ۱۹۷۲ آغاز ساماندهی حاشیه‌ها تحت طرح مرکزی بهبود محیط‌زیست محله‌های فقیرنشین شهری
هندوستان شهرها حاشیه اقدامات ساماندهی Pos. 14	سال ۱۹۷۴: تأسیس هیئت ساماندهی حاشیه مهاراشترا
هندوستان شهرها حاشیه اقدامات ساماندهی Pos. 14	سال ۱۹۷۵: قانون زمین خالی مهاراشترا مجوز تخلیه تمام محله‌های فقیرنشین
هندوستان شهرها حاشیه اقدامات ساماندهی Pos. 14	سال ۱۹۷۷: تشکیل مسکن و توسعه منطقه مهاراشترا برای ساماندهی زاغه‌ها در زمین‌های دولتی و خصوصی
هندوستان شهرها حاشیه اقدامات ساماندهی Pos. 14	سال ۱۹۸۰ - ۱۹۸۵: تنظیم اسکان غیرقانونی و عرضه زمین آماده‌سازی شده
هندوستان شهرها حاشیه اقدامات ساماندهی Pos. 14	سال ۱۹۹۰ - ۱۹۹۱: مشوق‌های جدیدی برای توسعه‌دهندگان و سرمایه‌گذاران شامل توانایی انتقال حقوق توسعه به دیگر مناطق شهر به‌منظور اجاره اقامتگاه جدید؛ اعطای مجوز تراکم ساختمانی ۲/۵ در ۱۸۰ فوت مربع (حدود ۱۵ مترمربع)

*Thematic analysis

*Theme

پوشه	کد به‌دست‌آمده
هندوستان شهرها حاشیه ساماندهی اقدامات Pos. 14	سال ۱۹۹۵: افزایش مساحت زمین رایگان به ۲۲۵ فوت مربع توسط طرح توان‌بخشی سکونتگاه غیررسمی حزب سیاسی شیو سنا (شامل حاشیه‌نشینی که نام آن‌ها برای انتخابات قبل از سال ۱۹۹۵ ثبت شده بود) منظور ارائه فرصت‌های اسکان مجدد برای فقرا که منجر به مقررات تخلف و لایبی‌گری شد
هندوستان شهرها حاشیه ساماندهی اقدامات Pos. 14	دوره ۲۰۰۰ - ۲۰۲۲: تنظیم پیش‌نویس سیاست ملی زاغه‌ها توسط دولت و برنامه اسکان مجدد حاشیه‌نشینان برای ۶۰۰۰ نفر، برنامه (VAMBAY) ارائه مسکن و زیرساخت ارزان‌قیمت تأسیس برنامه (JNNURM) توسط دولت مرکزی با تأکید بر تقویت زیرساخت‌ها و مسکن برای فقرای شهری با هدف رسیدن به یک هند عاری از حاشیه‌نشین، برنامه (ray) اجرا شد.

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

جدول ۳- برنامه‌ریزی هندوستان

پوشه	کدهای به‌دست‌آمده از پوشه
Pos. 3, هندوستان	در کشور هند، برنامه‌ریزی توسعه و مدیریت شهری در مسئولیت دولتی ایالتی است.
Pos. 3, هندوستان	دولت‌های ایالتی موظف‌اند تا قوانین خود را بر اساس قوانین برنامه‌ریزی و توسعه شهر و منطقه‌ای فدرال مطابقت دهند
Pos. 3, هندوستان	قوانین ایالتی به وزیر توسعه شهری ایالتی قدرت تشکیل نهادهای برنامه‌ریزی و مدیریت ایالتی، منطقه‌ای، کلان شهری، شهری و واگذاری مسئولیت‌ها را به آن‌ها می‌دهد
Pos. 3, هندوستان	اغلب شهرهای هندی در طول دوره‌های زمانی مختلف به‌صورت لایه‌لایه و تحت قوانین متعددی ساخته شده
Pos. 3, هندوستان	در هند پس از استقلال سال ۱۹۷۴ توسعه بیشتر برپایه توسعه زمین‌های کشاورزی بود. در دهه ۱۹۹۰ هم‌زمان با اقتصاد لیبرالیستی و جهانی‌شدن توجه به شهرها به‌عنوان موتور رشد اقتصادی در این کشور به وجود آمد.
Pos. 3, هندوستان	اموری که کاملاً در حوزه اختیارات ایالت‌هاست
Pos. 3, هندوستان	اموری که ایالت‌ها و اتحادیه‌ها باید با همکاری هم آن‌ها را انجام دهند.
Pos. 3, هندوستان	در هند، نهادهای محلی زیر نظر ایالت‌ها هستند، بنابراین ایالت‌ها موظف‌اند در ایالت خود در نواحی شهری و روستایی نهادهای محلی تشکیل داده و بخشی از وظایف و اختیارات خود را به آن‌ها واگذار کنند
Pos. 3, هندوستان	دولت مرکزی هم از طریق برخی وزارتخانه‌های خود که به امور مربوط به نهادهای محلی می‌پردازند بر فعالیت‌های این نهادها نظارت می‌کند.
Pos. 3, هندوستان	نهادهای محلی در روستاها و مناطق شهری متفاوت‌اند. نهادهای محلی در مناطق روستایی پانچیات نامیده می‌شوند، اما در مناطق شهری شهرداری‌ها نقش نهاد محلی را ایفا می‌کنند.

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

جدول ۴- الگو کشور هندوستان

پوشه	کدهای استخراج‌شده از پوشه
Pos. 1, هندوستان الگو	شهر آشیانه‌ای الگوی شهر هند است.
Pos. 1, هندوستان الگو	شهر به‌مثابه جبهه‌ای است در جبهه دیگر هر جبهه یک گروه شغلی و یک پیشوای مذهبی اختصاص داده شده است.
Pos. 1, هندوستان الگو	مرکز مقدس‌ترین نقطه شهر است.
Pos. 1, هندوستان الگو	پایین‌ترین طبقات اجتماعی در خارج از دیوارهای شهر می‌باشند.

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

جدول ۵- نتایج شیوه ساماندهی حاشیه‌ها هندوستان

پوشه	کدهای استخراج‌شده از پوشه
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه	ساماندهی حاشیه‌ها
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه	در سال ۱۹۵۰ افزایش نارضایتی، تغییر محل حاشیه‌ها، افزایش بیکاری حاشیه‌نشینان
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه	دوره ۱۹۷۰ - ۱۹۷۷ برنامه بهبود وضعیت حاشیه‌ها به دنبال بهبود امکانات رفاهی عمومی مانند آب، فاضلاب، جاده‌ها، توالت و غیره بود. تحقق برنامه به خوب پیش نرفت چرا که تخریب و اسکان مجدد پاسخ مناسب نبود
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه	دوره ۱۹۸۰ - ۱۹۸۵: اوایل این دهه تخریب بیشتری در بمبئی مشاهده شد؛ SUP تنها ۲۲۰۰۰ خانوار را پوشش داد و در سال ۱۹۹۴ متوقف شد

پوشه	کدهای استخراج شده از پوشه
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه	سال ۱۹۹۰ - ۱۹۹۱ با توجه به عدم اعتماد ساکنان حاشیه به پیمانکاران، با توجه به پیشینه ذهنی آن‌ها از تخلیه اجباری در گذشته، انگیزه مناسبی نبود. به همان اندازه سازندگان نیز این موقعیت را به‌عنوان یک فرصت مناسب سرمایه‌گذاری نمی‌دانستند. سازمان توان‌بخشی سکونتگاه غیررسمی به‌عنوان مسئول ارائه مکان‌های استیجاری رایگان به چهار میلیون حاشیه‌نشین ابداع شد، با این حال تنها برای ۱۹۰۰۰ نفر تکمیل شد. کمک به قدرت لابی‌گری ساخت‌وساز بمبئی با دزدی از دارایی‌های عمومی و حاشیه‌های شهری
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه	دوره ۲۰۰۰ - ۲۰۲۲: بنابراین طرح‌های ساماندهی جز به اسکان مجدد و توان‌بخشی سخت‌گیرانه در رابطه با حاشیه‌های واقع در سایت‌های غیرقابل دفاع نپرداخت. به دلیل مشکلات و مسائل فنی و محدودیت‌های ناشی از نبود ظرفیت کافی برای اجرا، همچنین تمایل به سرمایه‌گذاری در مناطق بیشتر توسعه‌یافته با شکست روبرو شد، پراکندگی نامتوازن جغرافیایی سبب گسترش شکاف بین مناطق و در نهایت تشدید حاشیه‌نشینی؛ به دلیل مشکلات ناشی از مسائل فنی و محدودیت‌های ناشی از نبود ظرفیت کافی اجرایی و تمایل به سرمایه‌گذاری در مناطق بیشتر توسعه‌یافته مهاجرین مجبور به زاغه‌نشینی شده‌اند

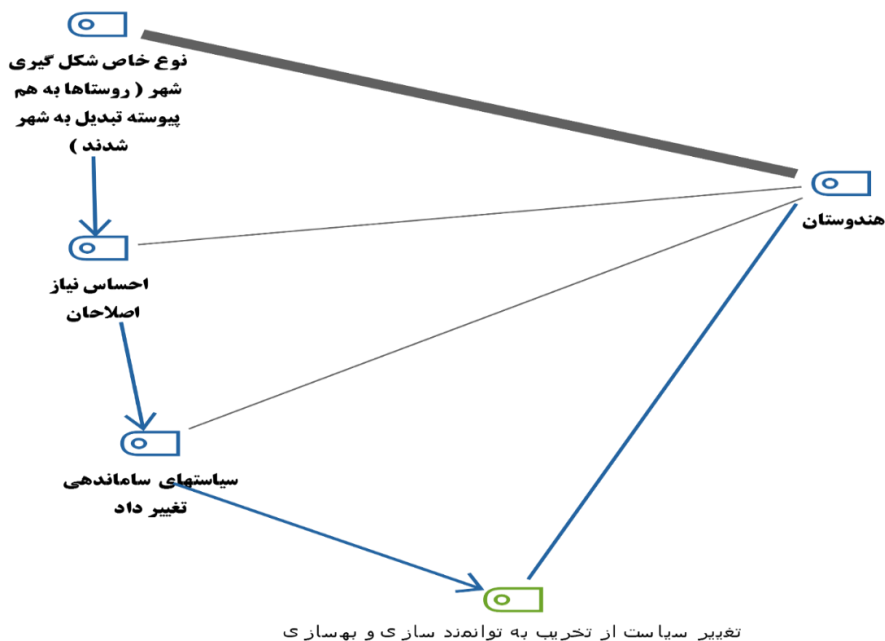
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

جدول ۶- سیاست‌های ساماندهی حاشیه‌ها کشور هندوستان

پوشه	کدهای استخراج شده
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه ساماندهی شیوه	سیاست ساماندهی
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه ساماندهی شیوه	سال ۱۹۵۰: تخلیه اجباری بدون هدف
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه ساماندهی شیوه	دوره ۱۹۷۰ - ۱۹۷۷: تخلیه به منظور اسکان مجدد
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه ساماندهی شیوه	دوره ۱۹۸۰ - ۱۹۸۵: تخریب و اسکان با توجه به حقوق انسانی
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه ساماندهی شیوه	سال ۱۹۹۰ - ۱۹۹۱: اجرای طرح‌های تشویقی برای بخش خصوصی (طرح‌های توسعه مجدد)
Pos. 14, هندوستان شهرها حاشیه ساماندهی شیوه	دوره ۲۰۰۰ - ۲۰۲۲: بهسازی و مشارکت حاشیه‌نشینان در بهسازی

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

در شکل (۱) ساماندهی حاشیه شهری هندوستان بر اساس تغییر سیاست‌ها از تخریب به بهسازی و ساماندهی نشان داده شده است:

شکل ۱- ساماندهی حاشیه شهری هندوستان

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

در ادامه این بخش، کدهای به‌دست‌آمده از اقدامات ساماندهی برای حاشیه شهرها، کدهای به‌دست‌آمده از پوشه‌های مربوط، کدهای استخراج‌شده از پوشه‌های مربوط، کدهای موردنظر به منزله سیاست‌های ساماندهی کشور انگلستان، در قالب جدول‌های (۷ تا ۱۰) ارائه شده و الگوی حاکم بر اساس روابط بین متغیرها و تغییر سیاست‌های برخورد، به‌طور گرافیکی نشان داده شده است.

جدول ۷- الگوی شهر انگلستان

پوشه	کدهای استخراج‌شده
Pos. 1 انگلستان، شهر الگو	الگوی شهر انگلستان مدل حلقوی و مدل خطی است.
Pos. 1 انگلستان، شهر الگو	الگو حلقوی رینگ‌هایی به‌منظور جلوگیری از تردد‌های بی‌مورد به مرکز شهر ایجاد شده است
Pos. 1 انگلستان، شهر الگو	امکانات و سازمان‌های شهری در دسترس بودن همه هست.
Pos. 1 انگلستان، شهر الگو	خطی شهرها به‌موازات خطوط حمل‌ونقل (رودخانه، خطوط آهن، منطقه ساحلی یا رشته‌کوه‌ها) قرار گرفته‌اند و خدمات و تسهیلات لازم برای انتقال کالاها از یک نوع حمل‌ونقل به نوع دیگر (دریایی به ریلی) پیروی می‌کنند.
Pos. 1 انگلستان، شهر الگو	معایب این الگو می‌توان به فاصله گرفتن فضا‌های شهری از مرکز شهر نام برد که با توجه به خطی بودن شهر، سرمایه‌گذاری برای ایجاد تأسیسات مقرون‌به‌صرفه نیست

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

جدول ۸- ساختار سیاسی و برنامه‌ریزی و اقدامات انگلستان

پوشه	کدهای استخراج‌شده
Pos. 2 انگلستان،	انگلستان از نظر سیاسی ساختاری متمرکزی دارد، چراکه تمام ارکان قدرت در این کشور مشروعیت خود را از خاندان سلطنتی کسب می‌کند، اما این تمرکز بیشتر جنبه نمادین دارد.
Pos. 2 انگلستان،	حکومت‌های محلی که دارای اختیارات فراوانی در قلمرو حکومت خویش هستند،
Pos. 2 انگلستان،	ساختار اداری و برنامه‌ریزی در انگلستان غیرمتمرکز است.
Pos. 2 انگلستان،	از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ مشارکت و مداخله حداکثری مردم ذی‌نفعان در فرایند برنامه‌ریزی به‌طور جدی پیگیری می‌شود
Pos. 2 انگلستان،	قوانین یکپارچه‌ای در برنامه‌ریزی‌های شهری وجود دارد با مشارکت حداکثری مردم در تصمیم‌گیری‌های شهری
Pos. 2 انگلستان،	قوانین شهری به‌روز می‌شوند و بازخوردهای آن‌ها مطالعه می‌شود،
Pos. 2 انگلستان،	تفکیک کارکردی میان قوانین و آیین‌نامه‌ها وجود دارد.

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

جدول ۹- اقدامات انگلستان

پوشه	کدهای استخراج‌شده
Pos. 3 انگلستان،	قانون برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و شهری منطقه‌ای در سال ۱۹۴۷ در ۶ آگوست به تصویب رسید.
Pos. 3 انگلستان،	وضعیت شهرها حومه‌ها و حاشیه‌ها بین جنگ لندن همواره با موجی از مخالفت‌های منتقدان مواجه بوده‌اند.
Pos. 3 انگلستان،	تخریب مناطق وسیع از حومه شهر
Pos. 3 انگلستان،	اغلب کوبنده‌ترین حملات خود را برای سمی کردن حومه شهرها و سبک زندگی آن‌ها حفظ می‌کردند
Pos. 3 انگلستان،	سعی بر تخریب این مناطق می‌شد که یکی از نقض‌های مدیریت برنامه‌ریزی این دوره بوده است.
Pos. 5 انگلستان،	یکی از پیامدهای این تخریب شکل‌گیری دیدگاه انتقادی بوده است
Pos. 5 انگلستان،	ی توجهی به حومه به‌عنوان یک موضوع برای برنامه‌ریزی شهری از دهه ۱۹۸۰ در لندن مطرح شد
Pos. 5 انگلستان،	ظهور محیط جهانی پسا فوردیستی
Pos. 5 انگلستان،	دور شدن از اقتصاد رفاه کینزی
Pos. 5 انگلستان،	ورود بازاریابی مکان، تأثیر عمیقی بر برنامه‌ریزی در شهرها داشته است
Pos. 5 انگلستان،	تمرکز بر سیاست‌های توسعه فضایی
Pos. 5 انگلستان،	تأکید بر پیوند نیروهای اقتصادی؛ اجتماعی برای بهبود کیفیت مناظر شهری
Pos. 5 انگلستان،	جذب سرمایه‌گذاری جهانی
Pos. 5 انگلستان،	در نتیجه، تلاش‌ها برای بهبود شهرها از طریق جوان‌سازی اسکله‌های بلااستفاده، مکان‌های صنایع منحل‌شده و شهرک‌های مسکونی مشکل‌ساز، عموماً بر هسته‌های شهر و مجاورت آن‌ها تأکید کرده‌اند
Pos. 6 انگلستان،	ضعف‌های طرح‌های اجرا شده اعلام شد

پوشه	کدهای استخراج شده
Pos. 6 انگلستان،	تأکید بیش از حد بر کاربری زمین و قربانی کردن سایر موضوعات مانند حمل و نقل و توجه به حومه سازی
Pos. 6 انگلستان،	تغییر نظرات جامعه از سوسیالیسم که جاذبه اش را از دست می داد و جای خود را به آزادی های فردی به عنوان طرز فکری جدید می دهد.
Pos. 6 انگلستان،	افزایش جمعیت سریع تر از رشد اقتصادی
Pos. 6 انگلستان،	نبود زمینه های اقتصادی و اجتماعی در طرح ها و توجه بیش از حد به طراحی کالبدی و بی توجهی به کیفیت زندگی مردم به خصوص در حومه و حاشیه ها
Pos. 6 انگلستان،	تغییر دولت در سال ۱۹۵۱ از سوسیالیست کارگری به محافظه کاری سنتی مبین بر ارزش های اشرافی
Pos. 6 انگلستان،	سیاست های تخریب و اجرای سیاست های توسعه فضایی
Pos. 6 انگلستان،	بازرترین اقدامات مشخص شدن غیر کارا بودن تخریب حاشیه شهر
Pos. 6 انگلستان،	توجه به عواملی چون تخریب محیط زیست
Pos. 6 انگلستان،	بهبودی شهرها
Pos. 8 انگلستان،	از دهه ۱۹۹۱ به بعد با توجه به آشکار شدن ضعف هایی که در برنامه ریزی های شهری با توجه به شکستی که سیاست های تخریب پدید آمد اجرای سیاست های توسعه فضایی وجود داشت تغییرات بنیادی در بحث شهری رخ داد
Pos. 8 انگلستان،	طرح ساختاری
Pos. 8 انگلستان،	طرح های محلی
Pos. 8 انگلستان،	این دو طرح باعث تغییر اساسی در روند شکل گیری و ساماندهی به امور شهرها و حاشیه شهرها شد.
Pos. 8 انگلستان،	از ۱۹۹۱ به بعد با اصلاح و بازنگری در بخش های وزارت محیط زیست وارد سیاست گذاری های شهری لندن شد
Pos. 8 انگلستان،	فهرستی خاص برای ساماندهی به موضوعات شامل مسکن، اقتصاد روستایی، فعالیت معدنی، فعالیت گردشگری، دفع پسماند، کمربند سبز، تجارت و بازرگانی و... ارائه داد
Pos. 9 انگلستان،	از سال ۱۹۹۱ به بعد با توجه به اجرا شدن این طرح ها تاکنون شهر لندن و بخش های کلان شهر و حتی مراکز که در حومه قرار گرفتند دارای یک برنامه یکپارچه و طرح واحد توسعه شدند. این طرح ها به این شرح اجرا شدند: طرح های ساختاری و دیگر طرح های محلی
Pos. 10 انگلستان،	طرح های ساختاری طرح ای با ماهیت راهبردی بودند
Pos. 10 انگلستان،	بهره گیری از سیاست گذاری های ملی و منطقه ای، اهداف، سیاست ها و پیشنهادهای خود در مورد مسائل از قبل حمل و نقل و مسکن و منابع و آموزش، خدمات عمومی و اجتماعی و... بیان می کردند
Pos. 10 انگلستان،	طرح های ساختاری با کمک دو سند اصلی یعنی (۱) طرح های توسعه و (۲) بخش نامه وزارت محیط زیست صورت گرفت.
Pos. 11 انگلستان،	طرح های محلی افق زمانی پایین تری داشتند
Pos. 11 انگلستان،	طرح بخش (معمولی ترین طرح های محلی بودند و با تغییرات تدریجی و گام به گام در سطحی گسترده انجام می شوند)
Pos. 11 انگلستان،	طرح محدوده عمل (طرح های محدوده عمل برای بازسازی و نوسازی، احیا و ارتقا سریع تهیه محدوده شهری و حاشیه شهر) این طرح ها چون اهداف واضحی داشتند غالباً موفق از بودند
Pos. 11 انگلستان،	طرح موضوعی (در موضوعات منفرد مثل مواد معدنی، مشخص ساختن کمربند سبز و سیما و منظر؛ بازسازی و توانمندسازی و همچنین مشارکت مردم و اقدامات محلی و متناسب با هر بخش) یکی از بارزترین اقدامات بوده است
Pos. 11 انگلستان،	در این دوره تأکید بسیاری بر مشارکت و توانمندسازی حاشیه شهرها توسط طرح های محلی شد
Pos. 11 انگلستان،	طرح های ساختاری نیز طبق بررسی ها و اقداماتی که در سال های متوالی در زمینه علل ایجاد حاشیه در انگلستان صورت گرفت با توجه به عوامل ضمن اقدامات شهری که در شکل برنامه های مانند طرح ساختاری و محلی بود اقدامات زیر در برنامه های توسعه طولانی مدت و کوتاه مدت و میان مدت کشور قرار داده شد.

(منبع: یافته های پژوهش، ۱۴۰۲)

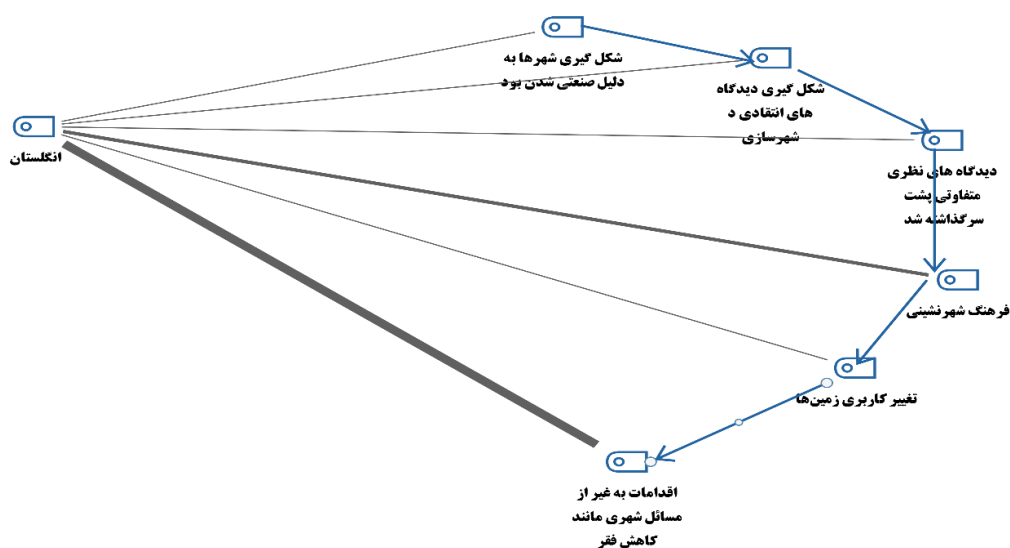
جدول ۱۰- سیاست های انگلستان برای کاهش حاشیه نشینی

پوشه	کدهای استخراج شده
Pos. 2 انگلستان،	الف) دهه ۱۹۵۰ تا دهه ۱۹۸۰ تخریب مناطق وسیعی از حومه شهر
Pos. 4 انگلستان،	از ۱۹۸۱ تا دهه ۱۹۹۰ شکل گیری دیدگاه انتقادی بوده است
Pos. 5 انگلستان،	بی توجهی به حومه به عنوان یک موضوع برای برنامه ریزی شهری از دهه ۱۹۸۰ در لندن مطرح شد
Pos. 5 انگلستان،	تلاش ها برای بهبود شهرها از طریق جوان سازی اسکله های بلااستفاده، مکان های صنایع منحل شده و شهرک های مسکونی مشکل ساز، عموماً بر هسته های شهر و مجاورت آن ها تأکید کرده اند.
Pos. 6 انگلستان،	همچنین ضعف های طرح های اجرا شده اعلام شد.

پوشه	کدهای استخراج‌شده
Pos. 6 انگلستان،	بر اساس این بررسی، شش علت توجه به روند شهری و توجه به حومه‌ها تغییر کرد: (۱) تأکید بیش از حد بر کاربری زمین و قربانی کردن سایر موضوعات مانند حمل‌ونقل و توجه به حومه‌سازی، (۲) تغییر نظرات جامعه از سوسیالیسم که جاذبه‌اش را از دست می‌داد و جای خود را به آزادی‌های فردی به عنوان طرز فکری جدید می‌دهد، (۳) افزایش جمعیت سریع‌تر از رشد اقتصادی، (۴) نبود زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی در طرح‌ها و توجه بیش‌ازحد به طراحی کالبدی و بی‌توجهی به کیفیت زندگی مردم به‌خصوص در حومه و حاشیه‌ها، (۵) تغییر دولت در سال ۱۹۵۱ از سوسیالیست کارگری به محافظه‌کاری سنتی مبین بر ارزش‌های اشرافی و (۶) سیاست‌های تخریب و اجرای سیاست‌های توسعه فضایی
Pos. 6 انگلستان،	اقدام بر ساماندهی وضعیت شهرها پرداخته شد.
Pos. 6 انگلستان،	از سال ۱۹۸۵ به بعد گام‌های مؤثری در این زمینه برداشته شد
Pos. 6 انگلستان،	مشخص شدن غیرکارا بودن تخریب حاشیه شهر
Pos. 6 انگلستان،	عواملی چون تخریب محیط‌زیست و بهسازی شهرها بود
Pos. 7 انگلستان،	از ۱۹۹۱ به بعد با توجه به آشکار شدن ضعف‌هایی که در برنامه‌ریزی‌های شهری با توجه به شکستی که سیاست‌های تخریب و اجرای سیاست‌های توسعه فضایی وجود داشت تغییرات بنیادی در بحث شهری رخ داد
Pos. 8 انگلستان،	تغییرات بزرگی در عملکرد ساماندهی مناطق حومه نیز رخ داد.
Pos. 11 انگلستان،	مشخص ساختن کمربند سبز و سیما و منظر
Pos. 11 انگلستان،	بازسازی و توانمندسازی و همچنین مشارکت مردم
Pos. 11 انگلستان،	اقدامات محلی و متناسب با هر بخش
Pos. 11 انگلستان،	برنامه‌های توسعه طولانی‌مدت و کوتاه‌مدت و میان‌مدت
Pos. 12 انگلستان،	کاهش فقر نسبی
Pos. 13 انگلستان،	در اختیار قرار دادن خانه به‌شرط تملک
Pos. 14 انگلستان،	تلاش برای کاهش پدیده بیکاری
Pos. 15 انگلستان،	ایجاد تنوع اقتصادی در بخش کشاورزی و تولید
Pos. 16 انگلستان،	کاهش پدیده بیکاری است
Pos. 17 انگلستان،	افزایش میزان حداقل دستمزدها توسط دولت سرمایه‌گذاری در بخش‌های مراقبت‌های بهداشتی بهتر و آموزش و پرورش.

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

در شکل (۲) ساماندهی حاشیه شهری انگلستان بر اساس سیر تحول‌ها و گفتمان‌های نظری، نوع خاص فرهنگ شهرنشینی ناشی از صنعتی شدن، نشان داده شده است:

شکل ۲- ساماندهی حاشیه شهری انگلستان

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

در تحلیل نحوه عملکرد کشور هندوستان (شکل ۱) می‌توان گفت الگوی شهر در این کشور، آشیانه‌ای است و خود این شکل از ساختار الگوی شهری، نشان‌دهنده طبقاتی بودن آن است که ریشه در اعتقادات طبقاتی و فرهنگی کشور هندوستان دارد. از لحاظ برنامه‌ریزی و ساختار سیاسی، کشور تقریباً مشابه انگلستان است و سیاست‌گذاری‌های کلان توسط دولت مرکزی گرفته می‌شود و سیاست‌گذاری‌های مخصوص ایالت‌ها تقریباً به صورت مخصوص و اختصاصی همان ایالت تنظیم می‌گردد. در بحث حاشیه‌های شهر انگلستان، نظریات هاروی^۱ و وایت^۲ و ولدبریج^۳ و نظریه اعیانی‌نشین انگلس^۴ تبیین‌کننده موضوع است. چرا که از نظر انگلس، شهر اعیانی‌نشین و قطبی‌شده زمینه حاشیه را فراهم می‌نماید. او این واژه مورد استفاده قرارداد تا ورود مهاجران طبقه متوسط به بخش‌های درونی لندن که بیش از این با گروه‌های کم‌درآمد اشغال شده بود، توصیف کند؛ اما این پدیده تا حد زیادی به طرح‌های "پاک‌سازی محلات زاغه‌ای فقیرنشین" در پاریس و تخریب محلات طبقه کارگر اشاره دارد که به جای آن‌ها میدان و خانه‌های شهرکی برای اعیانی‌شدن احداث شد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

با توجه به مدل ارائه‌شده و نحوه سیاست‌گذاری و اقدامات، در بحث حاشیه شهر در هندوستان دیده می‌شود که نزدیک‌ترین نظریه در تبیین موضوع، اندیشه‌های اندیشمندانی چون پارک^۵، ابوت^۶ و زمیل^۷ است. پارک بحث پهنه طبیعی شهری که بخشی از شهر بدون طرح از پیش تعیین‌شده است را مطرح نمود و نمونه‌های آن را محله‌های چینی، ایتالیایی بیان می‌کند؛ وی همچنین به تبعیت از رویکرد داروینی (تتازع برای بقا) فرآیند تقسیم فضای شهری را تشریح نمود. پارک انسان حاشیه‌نشین را فردی می‌داند که از لحاظ فرهنگی انسان دورگه‌ای است که صمیمانه در زندگانی فرهنگی دو جمعیت متمایز زندگی می‌کند و با هردوی آن‌ها شریک است؛ اما مایل نیست از زندگی گذشته خود ببرد و هنوز ابعاد جامعه میزبان او را به‌تمامی نپذیرفته است. حاشیه‌نشینی شرایط یا عالمی است برزخ گونه که فرد را از نظر اجتماعی و فرهنگی به حالت تعلیق در می‌آورد. ابوت ناهماهنگی‌های فرهنگی، تفاوت در شیوه زندگی حاشیه‌نشینان شهرنشین، پایین بودن سطح سواد، باعث تغییر ماهیت حرفه و زندگی حاشیه‌نشینان در شهر شده و افزایش ناهمگنی‌های اجتماعی سبب افزایش بزه‌کاری و تفاوت آن‌ها با شهر اصلی می‌داند.

زمیل معتقد است در یک نظام ساختی با بافت مدرن شهری و حاکمیت مناسبات اجتماعی مابعد سنتی - صنعتی جامعه‌ای نظام مبادلات اقتصادی بر مبنی اعتماد خویشاوندی جای خود را به اعتماد ساختی نظام‌مند و بر مبنی پول قراردادی می‌دهد. قواعد و مقررات ساخت یافته توزیع پول و درازمدت بستر فاصله زمانی - مکانی و ساختاری افراد جامعه از لحاظ بهره‌وری از منابع نظام می‌دهد (Ritzer, 2014: 160).

درباره ساماندهی حاشیه شهر انگلستان نیز گام‌های ابتدای ساماندهی حاشیه شهر مطرح شد. هاروی و لوفور^۸ بحث "مدار دوم سرمایه" را مطرح می‌کنند که مناطق بی‌ارزش توسط افراد خریده می‌شوند تا در دوره‌هایی که ارزش زمین درحالی که نوسان است از آن بهره‌برداری شود. این موضوع از نظر اسمیت، موجب شکل‌گیری "شکاف اجاره‌ای" می‌گردد که به معنی بی‌ارزش شدن سرمایه و خروج سرمایه از مناطق مرکزی می‌شود و فرصت برای فضاهای خارج از شهر و حاشیه را فراهم می‌نماید. در نتیجه توسعه و بهسازی این مناطق زاغه‌نشین و فقیر به تجارتهای سودآور برای سرمایه‌گذاران تبدیل می‌شود. وایت و ولدبریج، پدیده‌ای به نام "نخبگان جهانی" در بحث گسترش مناطق حاشیه نام می‌برند که به معنای در اختیار داشتن منابع ثروت شبکه‌ای از روابط مالی، روابط اجرایی که امکان دارد در سطح جهانی باشد و از بحث اعیانی‌شدن حمایت می‌کنند. آن‌ها به خاطر داشتن منابع و الزامات خاص و درآمدشان علاوه بر محیط‌های "حومه‌های مجزا" می‌توانند محیط‌های مرزی را شکل دهند. کاسموکرات‌ها همان

¹ Harvey

² Wight

³ Wooldridge

⁴ Engels

⁵ Park

⁶ Abbott

⁷ Simmel

⁸ Lefebvre

⁹ Cosmocrat

گروه‌هایی هستند که فروشندگان املاک تلاش می‌کنند تا انبارها باتری پارک‌ها و ... را تغییر کاربری بدهند و به آن‌ها بفروشند. شهر لندن به لحاظ بحث جهانی‌شدن این پدیده بستری برای گسترش مناطق حاشیه را داشته است. اقدامات و زمینه‌های عملکرد دو کشور هم بسیار متفاوت بوده است که کشور هندوستان و انگلستان در گام اول برای ساماندهی حاشیه شهر اگرچه راهکار تخریب را در پیش رو داشتند، اما در گام دوم انگلستان با پیش گرفتن دیدگاه انتقادی سعی در بهسازی و بهبودی و مشارکت افراد در بهسازی حاشیه گام برمی‌دارد درحالی‌که هندوستان به این شیوه تخریب تا گام سوم تغییر رویکردی نداشته است. از سوی دیگر هندوستان فقط اقدامات شهری - مکانی تأکید کرده است درحالی‌که انگلستان با درک و توجه به این موضوع که بسترهای چون فقر، بیکاری، وضعیت روستاییان، آموزش در این بستر نقش ایفا می‌کنند سیاست‌های کلان‌تری را چون کاهش فقر نسبی و ایجاد تنوع اقتصادی در بخش کشاورزی و تولید، تلاش برای کاهش پدیده بیکاری، در اختیار قرار دادن خانه به‌شرط تملک، افزایش میزان حداقل دستمزدها توسط دولت، سرمایه‌گذاری در بخش‌های مراقبت‌های بهداشتی بهتر و آموزش و پرورش در پیش گرفته است.

References:

- Aghabakhshi, A. (2003). *Dictionary of Political Science*. Center for Information and Scientific Documents of Iran. Tehran. [in Persian].
- Ahmadian, M. (2003). Marginalization, Roots and Solutions. *Journal of Islamic Social Studies*, 43&44, 276-296. <https://sid.ir/paper/463320/fa>. [in Persian].
- Alvarez, M., & Ruiz-Tagle, J. (2022). The symbolic (re)production of marginality: Social construction, internalization, and concrete consequences of territorial stigmatization in a poor neighborhood of Santiago de Chile. *Housing Studies*. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02673037.2022.2100325>.
- Amiri, S. R., & Khodai, Z. (2011). *Marginalization and Informal Settlement*. Qognoos Publication. Tehran. [in Persian].
- Bigdeli, D. (2004). *Organization of informal housing, the case study in Koi Fatemieh, Zanjan city*. Master's thesis in geography and urban planning, Zanjan University. [in Persian].
- Friedlander, D., & S. Okun, B. (2022). Demographic Transition and the Industrial Revolution in England: Inverse Rural and Urban Processes. *Journal of Family History*, 47(4), 401-412. <https://doi.org/10.1177/03631990221114065>.
- Garau, P., Sclar, E., & Carolini, G. Y. (2005). *A home in the city*. Millennium Project, Task Force on Improving the Lives of Slum Dwellers. <https://digitallibrary.un.org/record/569844?ln=en>
- Ghasemi Khouzani, M., & Hadizadeh Bazaz, M. (2001). Informal Settlement and Rehabilitation of Urban Poor Neighborhoods. *Municipalities Monthly*, 4(45), 22-25. https://ssafta.imo.org.ir/Modules/GetFile.aspx?Source=HyperLink_247&file=LinkFile_2799.pdf. [in Persian].
- Hadizadeh Bazaz, M. (2003). *Marginalization and Solution of its organization in the World*. Tihu Publications. Mashhad. [in Persian].
- Harvey, D. (2017). *Social Justice and City*. Translated by Farokh Hesamian. Urban planning and processing Company Publication. Press. [in Persian].
- Hiraskar, G.K. (2007). *An Introduction to Fundamentals of Urban Planning*. Translated by Mohammad Soleimani and Ahmed Reza Yakani Fard. Academic Center for Education, Culture and Research Press. Tehran. [in Persian].
- Irandoust, K. (2005). *Informal Settlement: A Manifestation of Unsustainable Urban Development (Case Study: Kermanshah City)*. Phd Thesis in Goegraphy and Urban Planning. Univesiry of Shahid Beheshti. Tehran. [in Persian].
- Malik, S., Roosli, R. & Tariq, F. (2020). Investigation of informal housing challenges and issues: experiences from slum and squatter of Lahore. *Journal of Housing and the Built Environment*, 35, 143-170. <https://doi.org/10.1007/s10901-019-09669-9>.
- Mousavi, M. N., Omidvarfar, S, Hoseinzadeh, R., Bayramzadeh, N. (2022). Analysis of Spatial Justice in the Distribution of Service Uses in Urban Areas (Case Study: 5 Regions – Urmia). *Journal of Geography, Urban and Regional Studies*. 11(43). 162- 177. https://ges.iaun.iau.ir/article_691454.html?lang=en [In Persian].

- Mousavi, M., Bayramzadeh, N., Omidvarfar, S., & Kamel Nia, R. (2021). Assessing the levels of livability in informal settlements (Case study: Falahat neighborhood, Urmia city). *Journal of Urban Social Geography*, 8(2), 222-203. doi: 10.22103/JUSG.2021.2053. [In Persian].
- Naghdi, A., Khanian, M., Roentan, M., Haghirian, S., & Emad, S. (2021). The Study of Variety, challenges of marginality Games of informal settlement residents with formal urban policies (The Case of Saveh). *Journal of Social Studies and Research in Iran*, 10(37), 245-273. https://jisr.ut.ac.ir/article_80463.html. [in Persian].
- Pottinger-Glass, C., Pfeffer, K. (2021). *A City for Whom? Marginalization and the Production of Space in Contemporary Bangalore, India*. In: Martinez, J., Mikkelsen, C.A., Phillips, R. (eds) *Handbook of Quality of Life and Sustainability*. International Handbooks of Quality-of-Life. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-50540-0_15.
- Ritzer, G. (2014). *The Theories of Contemporary Sociology*. Translated by Mohsen Salasi. Scientific Publication. Tehran. [in Persian].
- Sarafi, M. (2003). Towards a Theory for Organizing Informal Settlement from Marginalization to Urbanization Context. *Journal of Haft Shahr*, 1(8), 5-11. https://www.haftshahrjournal.ir/article_8561.html?lang=en. [in Persian].
- Shakoui, H. (2011). *The City Social Geography*. Academic Center for Education, Culture and Research Press. Tehran. [in Persian].
- Sheikhi, M. (2001). The Role of Urban Management in Controlling the Damage Caused by Informal Settlement and Marginalization. *Month Book of Social Science*, 32. <https://sid.ir/paper/511723/fa>. [in Persian].
- Sjöberg, S., & Kings, L. (2021). Suburban commons: the rise of suburban social movements and new urban commons in marginalized neighborhoods in Stockholm. *Nordic Social Work Research*, 12(2), 284-297. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2156857X.2021.1982753>.
- Skandari dorbatebi, Z. (2003). The urban poor and the problem of theory. *Social Welfare*, 2(6), 149-160. <https://sid.ir/paper/56374/fa>. [in Persian].
- Un-habitat. (2003). *The un-habitat strategic vision*. The united nations human settlements program, Nairobi, Kenya. Available in: <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/The%20Challenge%20of%20Slums%20-%20Global%20Report%20on%20Human%20Settlements%202003.pdf>
- Zahed Zahedani, S. (1990). *Marginalization in Iran*. Shiraz University Press. Shiraz. [in Persian].
- Zanganeh, A., Soleimani, M., Kamanroudi, M., & Mazarawi, E. (2021). Discourse Analysis of a Modern city: Representation of Shanty Town and the Advent Physical Texture. *Journal of Urban Peripheral Development*, 3(5), 37-58. <https://dori.net/dor/20.1001.1.26764164.1400.3.1.3.7>. [in Persian].

Urmia University

Journal of Geography and Regional Future Studies

Vol 1, No 1, Summer 2023

Online ISSN: 2981-118X

<https://grfs.urmia.ac.ir/>

An analysis of good urban and regional governance on sustainable tourism income (Case study: Birjand city)

Gholamreza Miri¹, Afsaneh Ebrahimi², Mehdi Fatemi³

1- Assistant Professor of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Zahedan, Iran

2- Ph.D. student in Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities, Zahedan Islamic Azad University, Iran

3- Lecturer, University of Applied Science and Technology, Birjand, Iran

Article info

Article type:

Research Article

Received:

2023/06/22

Accepted:

2023/08/19

pp:

67- 81

Keywords:

Urban and Regional Governance, Sustainable Tourism, Tourism Income, Birjand.

Abstract

Today, tourism as one of the sources of income and creating employment at the local level can be an approach for economic development and play a potential role in the local and indigenous economy. The development of tourism activities leads to the creation of foreign exchange income, an increase in income, and employment in the host country. Various strategies have been proposed to increase sustainable urban incomes and one of these strategies is good city governance in order to achieve sustainable city income. Good city governance has a great role in providing the possibility of increasing tourism. The aim of this research is to An analysis of good urban and regional governance on sustainable tourism income in Birjand City. The statistical population of the research was experts and experts in this field in 2022. The research is of descriptive and analytical type and the required information was collected in library and field method (through questionnaire) and analyzed by applying a structural equation model and using SPSS and Amos software. The dimensions of governance have been examined in the form of six components public participation, coordination between institutions, strategic and strategic view, responsibility and accountability, transparency, effectiveness, and efficiency. The results of the research showed that all the governance components of sustainable tourism revenues are effective, the most impact is related to the dimension of effectiveness and efficiency.

Citation: Miri. G. Ebrahimi, A., & Fatemi, M. (2023). An analysis of good urban and regional governance on sustainable tourism income (Case study: Birjand city). *Journal of Geography and Regional Future Studies*, 1(1), 67-81.

© The Author(s).

Publisher: Urmia University.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121359>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.5.9>

Extended Abstract

Introduction

Tourism development, in addition to the development of socio-cultural interactions, has a significant contribution to the economic cycle of the city and the improvement of the quality and vitality of the city. Tourism development can play a significant role in getting out of the impasse of poverty and the social and economic development of cities; Especially if the city administration is successful in attracting tourists with diplomacy and good supervision, it can be effective in improving the urban culture and civilization. Therefore, reforming and revising the structure of the management system in cities with good urban governance in order to promote sustainable income is one of the necessities of urban management. One of the proposed approaches in the field of optimal urban management is good urban governance. This approach determines the type of decisions made by organizations and citizens' interactions that can lead to more benefits for the city and its residents. Applying the theory of good governance is an efficient way to solve the mystery of tourism development in Iran. Good governance has indicators such as "capacity building", "participation", "prediction" and "transparency". Capacity building can provide the basis for tourism development in touristic cities and increase their capabilities. The participation of the local people in maintaining and preserving the touristic spaces of the city and cooperation with the local authorities with the aim of developing tourism has been effective. Moreover, the prediction of activities, with the purpose of attracting the attention of tourists, can lead to more selection of the city by tourists. The transparency between the officials of the city and its managers in order to develop cooperation and services, as well as the development of infrastructures and the improvement of facilities will also lead to the development of tourism and the satisfaction of tourists.

South Khorasan province and the city of Birjand have many capabilities and potentials in the field of tourism. Historical, natural, numerous monuments and attractions, as well as various potentials in the field of health tourism, desert trekking, agricultural tourism, etc., are part of the potentials of this region. Considering the climatic limitations and the reduction of rainfall and limitations in the development of industrial and agricultural activities, tourism boom can be one of the solutions for the economic development of the region; however, despite the many potentials, proper income from this industry has not been created in the region, and this issue requires the adoption of appropriate solutions. Based on this, in the current research, the role of good urban governance in increasing sustainable tourism income has been investigated and evaluated. In this regard, the study aims to answer the following research question: What effect does good urban governance have on increasing sustainable tourism income?

Methodology

The aim of this research is to investigate the role of good governance in increasing sustainable tourism income in Birjand city. The research was of descriptive and analytical type and data was collected by library and field method. The statistical population of the research was the studies of experts in this field in Birjand in 2022. The collected data of the research has been analyzed by Structural Equations Model and the use of SPSS and Amos statistical analysis software. Governance was examined in the form of 6 components or variables (participation, coordination between institutions, strategic view, responsibility and accountability, transparency, effectiveness and efficiency).

Results and discussion

In this research, the effect of the components of the role of good urban governance in sustainable tourism income

has been investigated. To determine the indicators, the studies conducted in this field and the opinions of experts and specialists were used, and finally, the effective factors were examined in the form of public participation components, coordination between institutions, strategic view, responsibility and accountability, transparency, effectiveness and efficiency. The results of the research indicate that there is a correlation and a positive relationship between the components (variables) of the research. Next, the effect of the research components on sustainable tourism income was investigated using the Structural Equation Model. The results of the research showed that all governance components were effective on sustainable tourism income. The coefficients of the components (variables) of public participation, coordination between institutions, strategic view, responsibility and accountability, transparency, and effectiveness and efficiency on sustainable tourism income were 0.67, 0.71, 0.72, 0.88, 0.93 and 0.95 respectively. The greatest impact was related to the effectiveness and efficiency component. Therefore, the participation of all institutions and organizations and people, synergy between different effective institutions in the field of tourism and preventing parallel work, compiling a long-term vision and document in the field of tourism, providing information on the attractions of tourism in the region, etc. can help develop tourism and generate sustainable income.

Conclusion

Today, tourism is one of the sources of earning income and creating employment at the regional and national level, and it is an approach for economic development and

has a potential role in the local economy. Attracting tourists and developing tourism in a place lead to foreign currency obtainment, increase in income and development of employment in that place, and especially it is considered a suitable alternative when the profits of other economic sectors are decreasing. Considering the role of tourism in economic growth and development, adopting appropriate solutions for the development of this industry is of great importance. Various strategies have been proposed to promote sustainable tourism income. One of the proposed strategies to improve sustainable tourism income is good urban governance. Although high capacities and potentials of tourism are available in South Khorasan province and the city of Birjand, due to various reasons such as distance from the center, weak infrastructure facilities, and unfamiliarity with some tourist attractions, etc., the city has not been able to benefit from this industry in an appropriate way.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تحلیلی بر حکمروایی خوب شهری و منطقه‌ای بر درآمد پایدار گردشگری (نمونه موردی: شهر بیرجند)

غلامرضا میری^۱؛ افسانه ابراهیمی^۲، مهدی فاطمی^۳

- ۱- استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، زاهدان، ایران.
- ۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی زاهدان، ایران.
- ۳- مدرس دانشگاه جامع علمی کاربردی، بیرجند، ایران.

چکیده

امروزه گردشگری به‌عنوان یکی از منابع درآمد و ایجاد اشتغال در سطح محلی می‌تواند رهیافتی برای توسعه اقتصادی باشد و نقش بالقوه‌ای در اقتصاد محلی و بومی ایفا نماید. توسعه فعالیت‌های گردشگری منجر به ایجاد درآمد ارزی، افزایش درآمد و اشتغال در کشور می‌گردد. راهبردهای مختلفی به منظور ارتقاء درآمدهای پایدار شهری مطرح شده‌اند. یکی از این راهبردها، حکمروایی خوب شهری به‌منظور دستیابی به درآمدهای پایدار شهری است. حکمروایی خوب شهری نقش بسزایی در فراهم آوری امکان افزایش گردشگری دارد. هدف این پژوهش تحلیلی بر حکمروایی خوب شهری و منطقه‌ای بر درآمد پایدار گردشگری در شهر بیرجند است. جامعه آماری تحقیق کارشناسان و متخصصان و صاحب‌نظران این حوزه در سال ۱۴۰۱ بوده است. پژوهش از نوع توصیفی و تحلیلی بوده و اطلاعات موردنیاز به شیوه کتابخانه‌ای و میدانی (از طریق پرسشنامه) جمع‌آوری و با به‌کارگیری مدل معادلات ساختاری و با استفاده از نرم‌افزار spss و Amos موردبررسی قرار گرفته است. ابعاد حکمرانی در قالب شش مؤلفه مشارکت عمومی، هماهنگی بین نهادها، نگاه استراتژیک و راهبردی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، شفافیت، اثربخشی و کارایی موردبررسی قرار گرفته است. نتایج حاصل از تحقیق نشان داد همه مؤلفه‌های حکمرانی بردآمدهای پایدار گردشگری مؤثر بوده بیشترین تأثیر مربوط به بعد اثربخشی و کارایی می‌باشد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

دریافت:

۱۴۰۲/۰۴/۰۱

پذیرش:

۱۴۰۲/۰۵/۲۸

صص:

۶۷-۸۱

واژگان کلیدی:

حکمروایی خوب شهری و منطقه‌ای، گردشگری پایدار، درآمد گردشگری، بیرجند.

استناد: میری، غلامرضا؛ ابراهیمی، افسانه؛ و فاطمی، مهدی. (۱۴۰۲). تحلیلی بر حکمروایی خوب شهری و منطقه‌ای بر درآمد پایدار گردشگری (نمونه موردی: شهر بیرجند). *فصلنامه جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای*، (۱)، ۶۷-۸۱.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

© نویسندگان

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121359>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.5.9>

مقدمه

امروزه جمعیت مردمی که در مناطق شهری زندگی می‌کنند از تمام ادوار تاریخ بشریت بیشتر است. روند رشد شهرنشینی غیرقابل بازگشت است. طبق برآوردهای صورت گرفته جمعیت شهری دنیا تا سال ۲۰۲۵ دو برابر شده و به بیش از ۵ میلیارد نفر خواهد رسید که بیش از ۹۰ درصد این رشد در کشورهای در حال توسعه خواهد بود. از سوی دیگر جهان امروز با چالش‌هایی مواجه است که ناشی از دگرگونی‌های حاصل از پیشرفت علم و صنعت و طرح نیازهای جدید سازمانی و اجتماعی است. در جهان متحول امروز، دولت‌ها و مدیران شهری به تنهایی قادر به پاسخگویی به نیازهای جدید شهروندان خود نخواهند بود. از این رو دستیابی به این مهم نیازمند الگوی جدیدی است که توانایی استفاده از همه ظرفیت‌های جامعه در بخش‌های دولتی، خصوصی و مدنی استفاده را داشته تا تولید و ارائه خدمات عمومی را حداکثر سازد (Tabibi et al., 2015). اهمیت مسائل محیط شهری هیچ‌گاه به اندازه امروز، نمایان نبوده است. اکنون پس از قرن‌ها، شهرها به عنوان مهم‌ترین ثمرات تلاش‌های تکنولوژیکی، هنری، فرهنگی و اجتماعی انسان به حساب می‌آیند (Mousavi et al., 2021: 205). در سیستم مدیریت نوین شهری برای رفع این مشکلات و چالش‌ها در زندگی شهری، الگوهای متعددی ارائه شده است، یکی از این الگوها که مدل غالب در مدیریت شهری محسوب می‌شود، الگوی حکمرانی شهری است (Safari namin et al., 2022: 50). این مشکلات عمدتاً از عدم تطابق نیازهای گسترده جمعیت شهری روزافزون با توانایی حکومت‌های ملی و مدیریت شهری در پاسخگویی به آن‌ها ناشی شده است (Mousavi et al., 2022: 164).

گردشگری امروزه یکی از مسائل مهم و مؤثر اقتصادی و یکی از عوامل برجسته ارتباط اجتماعی و فرهنگی است و به منزله گسترده‌ترین صنعت خدماتی دنیا جایگاه ویژه‌ای در عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی دارد. نواحی شهری، به علت آنکه جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیاری دارند، اغلب مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند. شهرها معمولاً جاذبه‌های متنوع و بزرگی شامل موزه‌ها، بناهای یادبود، سالن‌های تئاتر، استادیوم‌های ورزشی، پارک‌ها، شهربازی، مراکز خرید، مناطقی با معماری تاریخی و مکان‌های مربوط به حوادث مهم یا افراد مشهور را دارند که باعث جذب گردشگران می‌شوند. در حال حاضر، گردشگری شهری برای بسیاری از مدیران و مسئولین شهری امری نمادین و اقتصادی با اهمیت به شمار می‌رود که مستلزم ارزیابی، تعریف و تعیین هدف‌ها، دآوری میان گزینه‌های گوناگون در زمینه سرمایه‌گذاری و آمایش و ایجاد ساختار مدیریت مناسب و تجاری کردن فرآورده‌های گردشگری شهری است (Tabibi et al.: 2015: 220).

در ایران با وجود پتانسیل‌های فراوان در حوزه گردشگری، وجود حاکمیت انحصارگرایی بخش دولتی و ساختار ناکارآمد سازمانی، این صنعت را با چالش‌های زیادی روبرو کرده است و کمترین بهره از پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های موجود برده می‌شود (Safari Namin et al., 2022: 51). با توجه به نقش مؤثر گردشگری در جامعه، حرکت به سوی شیوه‌های مطلوب مدیریتی، امری ضروری است. سازمان‌های نوین اهداف خود را با اهداف جامعه محلی پیوند زده‌اند و از سویی مسئولیت اجتماعی سازمان‌های دولتی، تأمین خواست عمومی ذینفعان و متصدیان است. راهبردهای مختلفی به منظور ارتقای درآمدهای پایدار شهری مطرح شده‌اند. یکی از راهبردهای مناسب حکمروایی خوب شهری، توسعه گردشگری پایدار به منظور دستیابی به درآمدهای پایدار شهری است. توسعه گردشگری، علاوه بر توسعه تعاملات اجتماعی - فرهنگی، کمک قابل توجهی به روند چرخه اقتصاد شهر و ارتقای کیفیت و سرزندگی شهری دارد. توسعه گردشگری می‌تواند نقش بسزایی در خروج از بن‌بست فقر و توسعه اجتماعی و اقتصادی شهرها داشته باشد؛ به‌ویژه اگر با دیپلماسی و نظارت خوب مدیریت شهری در جذب گردشگر موفق باشد می‌تواند در ارتقای سطح فرهنگ و تمدن شهری مؤثر باشد. از این رو اصلاح و بازنگری ساختار نظام مدیریتی در شهرها با حکمروایی خوب شهری به منظور ارتقای درآمدهای پایدار، از ضروریات مدیریت شهری است. یکی از رویکردهای مطرح در زمینه مدیریت بهینه شهری، حکمروایی خوب شهری است. این رویکرد، مشخص می‌کند تصمیمات سازمان‌ها و تعاملات شهروندان چگونه باشد تا منافع بیشتری به شهر و ساکنان برسد.

به‌کارگیری نظریه حکمروایی خوب، شیوه‌ای کارآمد برای حل معمای توسعه گردشگری در ایران است. به‌کارگیری نظریه حکمروایی خوب، شیوه‌ای کارآمد برای حل معمای توسعه گردشگری در ایران است. حکمروایی خوب دارای شاخص‌هایی چون

"ظرفیت‌سازی"، "مشارکت"، "پیش‌بینی" و "شفافیت" هست، ظرفیت‌سازی می‌تواند زمینه توسعه گردشگری را در شهرهای گردشگر پذیر فراهم نموده و قابلیت‌های آن‌ها را افزایش دهد. مشارکت توسط مردم محلی در نگهداری و حفظ فضاهای گردشگر پذیر شهر و همکاری با مقامات محلی در راستای توسعه گردشگری مؤثر بوده و پیش‌بینی فعالیت‌ها و یا امکاناتی در راستای جلب‌توجه گردشگران می‌تواند به انتخاب بیشتر این شهرها از سوی آنان جهت بازدید منجر شود. شفافیت بین مسئولین متولی شهری و مدیران آن در جهت توسعه همکاری و خدمات‌رسانی و نیز توسعه زیرساخت‌ها و بهبود تسهیلات نیز به توسعه بیشتر گردشگری و جلب رضایت گردشگران از این شهرها منجر خواهد شد. استان خراسان جنوبی و شهر بیرجند از قابلیت‌های و پتانسیل‌های متعددی در حوزه گردشگری برخوردار است. آثار و جاذبه‌های تاریخی، طبیعی، متعدد و همچنین پتانسیل‌های مختلف در حوزه گردشگری سلامت، کویر نوردی، گردشگری کشاورزی و... بخشی از پتانسیل‌های این منطقه می‌باشد با توجه به محدودیت‌های اقلیمی و کاهش نزولات جوی و محدودیت در توسعه فعالیت‌های صنعتی و کشاورزی، رونق گردشگری می‌تواند یکی از راهکارهای توسعه اقتصادی منطقه باشد؛ اما علیرغم پتانسیل‌های متعدد، درآمد مناسبی از این صنعت در منطقه ایجاد نشده است و این موضوع نیازمند اتخاذ راهکارهای مناسب می‌باشد. بر این اساس در پژوهش حاضر به بررسی و ارزیابی نقش حکمرانی خوب شهری و منطقه‌ای در افزایش درآمد پایدار گردشگری پرداخته شده است. در این راستا سؤال اساسی تحقیق آن است که حکمرانی خوب شهری و منطقه‌ای چه تأثیری برافزایش درآمد پایدار گردشگری دارد؟

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

حکمروایی خوب از دهه ۱۹۴۰ با هدف دستیابی به توسعه پایدار در ادبیات توسعه مطرح شد. این مفهوم را در پی ناکارآمدی سازوکارهای گذشته توسعه، کشورهای توسعه‌یافته و مجامع بین‌المللی ارائه کرده‌اند (Ziaee & Asadian Ardakani, 2021: 2). یکی از مباحث بسیار مهم و درعین حال جدید که از دهه ۱۹۸۰ به بعد در ادبیات علمی توسعه مطرح شده است، موضوع حکمروایی خوب است. این واژه برای اولین بار در سال ۱۹۷۹ توسط ویلیام سون در ادبیات اقتصادی بکار گرفته شد (Haus et al., 2004). اولین نهاد و سازمان بین‌المللی که مفهوم حکمروایی خوب را به کار گرفت بانک جهانی بود. این نهاد بین‌المللی در ارتباط با کشورهای جنوب صحرائی آفریقا در سال ۱۹۸۹ درباره ناکارآمدی این دولت‌ها در زمینه‌های مختلف به‌خصوص حیطه اقتصادی گزارشی منتشر کرد و عامل بهبود و ارتقای شرایط اقتصادی و سیاسی این کشورها را به‌کارگیری حکمروایی خوب عنوان کرد (Maleki et al., 2019: 3). حکمروایی خوب با مردم‌سالاری و توسعه اقتصادی اجتماعی ارتباط مستقیم و تنگاتنگ دارد و امروزه بحث اصلی در گفتمان توسعه به حساب می‌آید به سخن دیگر حکمروایی خوب را امری جوهری در فرآیند توسعه پایدار به شمار آورده‌اند.

حکمروایی خوب شهری را می‌توان شیوه و فرایند اداره امور شهری با مشارکت سازنده بخش‌های دولتی، خصوصی و جامعه‌ی مدنی به‌منظور نیل به توسعه پایدار شهری، ایجاد شهر سالم و ارتقای کیفیت زندگی تعریف کرد (Maleki, 2017). این مفهوم شامل مجموعه‌ای از مکانیسم‌های یکپارچه، فرایندها، نهادها و ارتباطات متقابل است که در آن، شهروندان و گروه‌های اجتماعی، از حقوق و تکالیف خودآگاهی می‌یابند (Safari namin et al., 2022: 50). بانک جهانی حکمروایی خوب را تلاش برای ایجاد محیطی نهادی تعریف می‌کند که شهروندان در آن محیط خود از یکسو امور دولتی از سوی دیگر، تعادل برقرار می‌کنند. در برنامه‌ی توسعه‌ی ملل متحد، حکمروایی خوب شامل مکانیزم‌ها، فرایندها و نهادهایی است که به‌واسطه‌ی آن شهروندان، گروه‌ها و نهادهای مدنی منافع خود را محقق و تعهدات خود را برآورده می‌سازند. حکمرانی موضوعی است که بر نحوه تعامل دولت‌ها و سایر سازمان‌های اجتماعی با یکدیگر، نحوه ارتباط با شهروندان و نحوه اتخاذ تصمیمات در جهانی پیچیده تمرکز داشته و فرایندی است که از طریق جوامع و سازمان‌ها تصمیمات خود را اتخاذ و به‌واسطه آن مشخص می‌کنند که چه کسانی در این فرایند درگیر و چگونه وظایف خود را به انجام برسانند. محیط شهری فضایی پیچیده، پویا و متنوع بوده و مستلزم ظرفیت بالای مدیریتی است که حکمرانی خوب شهری قابلیت فراهم کردن آن را دارد (Salehi, 2013). حکمروایی خوب سیستمی است که اقتصاد، سیاست و مسائل اجتماعی یک جامعه را از راه دولت، بخش خصوصی و نهادهای مدنی مدیریت می‌کند نهادهایی که در توسعه انسانی

نقش و در تعامل با یکدیگر قرار دارند و ایجاد ارتباط و تعادل لازم و تفکیک وظایف هریک از این سه بخش، امکان بهتر زیستن را در یک جامعه فراهم خواهد کرد. در دیدگاه حکمروایی خوب، دولت ذاتاً مانع و عاملی برای توسعه نیست و تحقق حکمروایی خوب، مهم‌ترین عامل در دستیابی به توسعه و پیشرفت اقتصادی است (Ghasemi et al, 2020). بعد از شناسایی ابعاد حکمروایی خوب، اینک اصول و شاخص‌های حکمروایی خوب مطرح می‌شوند. بانک جهانی و دیگر سازمان‌های توسعه معمولاً چهار ویژگی و اصل حکمروایی خوب را این‌گونه برمی‌شمارند که مرتبط باهم هستند. "ظرفیت‌سازی"، "مشارکت"، "پیش‌بینی" و "شفافیت"، ظرفیت‌سازی به معنی ارائه خدمات عمومی به شهروندان در سطح قابل قبول به شیوه‌های مؤثر و کارآمد است (Safari namin et al., 2022). حکمروایی شایسته غالباً مشتمل بر سازوکارها و فرایندهایی است که از طریق آن مردم و تشکل‌ها، منافعی را عادلانه تأمین می‌گردد. اکثر محققین معیارهای حکمرانی خوب شهری را شامل مشارکت، شفافیت، قانون مداری، پاسخگویی، عدالت، مسئولیت‌پذیری، کارایی و اثربخشی معرفی کرده‌اند (Shamai & Yousofi, 2018: 67). در مجموع می‌توان حکمروایی خوب را چنین تعریف کرد: هدایت و مدیریت صحیح و کارآمد جامعه در چارچوب حاکمیت قانون، تصمیم‌گیری منطقی و عادلانه همراه با پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری، مشارکت عمومی و راهبردهایی از این قبیل است، بدیهی است که در تحقق این امر تعامل شهروندان و نیروهای سیاسی اجتماعی جامعه مدنی با دولت ضروری است.

حکمروایی خوب شهری به‌عنوان فرایند مشارکتی تعریف می‌شود که با مشارکت شهروندان و تغییر نقش و کارکردهای حاکمیت محلی همراه است. اهداف حکمروایی شهری به شرح ذیل هستند:

-باز ساخت جامعه مدنی برای تقویت و اعتلای بیشتر سازمان‌ها، نهادها و جوامع محلی؛

-کاهش فقر و جدایی‌گزینی‌های اجتماعی، قومی و فرهنگی در شهرها؛

-افزایش مشارکت و مداخله‌ی افراد و صاحبان منافع در فرایندهای سیاسی درون شهرها.

حکمروایی خوب شهری به‌طور خاص‌تر نیز اهداف عملیاتی از قبیل کاهش فساد، بهبود کیفیت معاش و افزایش امکان زندگی برای همه‌ی شهروندان، حفظ دموکراسی، ایجاد فرصت و امکان برای مردم به‌منظور نشان دادن خواسته‌ها در زندگی، اعتلای امنیت، برابری و پایداری را دنبال می‌کند. گردشگری امروزه به یکی از مهم‌ترین منابع در اقتصاد کشورها تبدیل شده است که نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی رشد بیشتری داشته است و نه تنها از لحاظ اقتصادی باعث ایجاد اشتغال و درآمد و... شده، بلکه باعث آشنایی با فرهنگ‌ها، افزایش رفاه جامعه، مبارزه با بیکاری، مفاسد اجتماعی و اثرات مثبت دیگر شده است. جریان گردشگری شهری را نمی‌توان تنها در وجود جاذبه‌های طبیعی، مصنوع و انسان‌ساخت، خلاصه نمود. به‌گونه‌ای که گردشگری به‌عنوان یک محصول حاصل درهم تنیدگی عوامل مختلفی هست که هر یک در جریان گردشگری تأثیرات بسزایی دارند.

انواع و اشکال گوناگون گردشگری از جمله فرهنگی، مذهبی، تاریخی، تجاری، ورزشی، تفریحی، درمانی، موزه‌ها و...، راهبردی برای توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و اشتغال‌زایی و چرخه تولیدات و مبادلات، ایجاد درآمد ارزی و جبران کمبود اعتبارات دیگر بخش‌های اقتصادی است. امروزه اکثر کشورهای پیشرفته، دریافته‌اند که وجود جاذبه‌های فراوان معماری، تاریخی، اقلیمی، فرهنگی و تجاری، به‌تنهایی برای جذب گردشگران کافی نیستند و در این میان، لزوم وجود یک حکمروایی خوب، ضروری است. حکمروایی خوب در کنار جاذبه‌های گردشگری، به وجود آورنده امنیت اقتصادی و اجتماعی است. حکمروایی خوب، زمینه‌ساز گسترش همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، برقراری تعامل اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی سازنده با کشورهای همسایه و جهان، معرفی جاذبه‌های گردشگری کشور، دعوت دوستانه از دیگر جوامع برای ورود به کشور و احترام متقابل به فرهنگ‌ها است. شهرها به دلیل داشتن انواع جاذبه‌های بومی، کانون مهم فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و یکی از مهم‌ترین مقصدهای گردشگران به شمار می‌آیند (Rahman & Keshavarz, 2010: 27). گردشگری شهری، اغلب به‌منظور بهبود کیفیت زندگی در جوامع محلی به میزان زیادی موردتوجه قرار گرفته و در فرایند جهانی‌شدن، اهمیت روزافزونی یافته است. اقتصاد شهری پویا با کمک به ایجاد اشتغال و درآمد از طریق گردشگری، موجب افزایش کیفیت زندگی شهروندان شده و نقش مؤثری در فرایند مولد اقتصادی- اجتماعی ایفا می‌کند که همان مفهوم ضریب تکاثری است (Hataminejad, Sharifi, 2015: 65). بسیاری از جوامع که درگیر بحران اقتصادی هستند، نسبت به گردشگری به‌عنوان یک عامل نجات‌دهنده اقتصادی، نگاه

مثبتی دارند تجربیات مثبتی از توسعه گردشگری در کشورهای مختلف دنیا از جمله فرانسه، آمریکا، اسپانیا، چین، ایتالیا، ترکیه و ... وجود دارد که از طریق گردشگری، جریان تولید و درآمد پایدار شهری صورت گرفته است. بر همین اساس، دستیابی به الگوی پایدار منابع مالی برای تأمین هزینه‌های جاری و عمرانی شهر، از مهم‌ترین عوامل پایداری شهری است که امکان سرمایه‌گذاری در نظام زیرساخت‌های توسعه‌ای شهر را فراهم می‌کند (Shamai & Yousofi, 2018: 67).

توسعه گردشگری به‌عنوان مجموعه فعالیت‌های اقتصادی، تأثیر بسزایی در تقویت بنیان‌های اقتصادی جوامع دارد. نقش گردشگری به‌عنوان منبع جدیدی برای ایجاد اشتغال، کسب درآمد، دریافت‌های مالیاتی بیشتر، جذب ارز و تقویت زیرساخت‌های اجتماعی که مورد رشد و توسعه سایر صنایع می‌شود در مطالعات متعدد مورد تأکید قرار گرفته است.

در رابطه با موضوع پژوهش، پژوهش‌های متنوعی صورت گرفته است به‌طوری‌که در پژوهش‌های خارج از کشور، سرینویل و نانون (۲۰۱۹) در پژوهشی افزایش حاکمیت مناطق ساحلی برای گردشگری پایدار در زمینه شهرنشینی و تغییر اوضاع در شرق تایلند را باهدف تحلیل روابط بین گردشگری، مناطق ساحلی، محیط‌زیست در زمینه شهرنشینی گردشگری انجام داده‌اند و استراتژی‌هایی را برای افزایش مدیریت مناطق ساحلی پیشنهاد می‌کند. پاسکالوا و بیسون (۲۰۱۶) نیز در پژوهشی با بررسی یکپارچه گردشگری فرهنگی شهری در شهرهای کوچک و متوسط اروپا و رویکرد حاکمیتی آن‌ها پرداخته و عنوان نمودند تدوین استراتژی‌های شهری به سمت گردشگری فرهنگی پایدار که میراث محلی و کیفیت زندگی را حفظ کند، نیاز به یکپارچگی مؤثر بین فعالیت‌های شهری و بازیگران ذی‌ربط دارد. با این حال، هماهنگی تلاش‌ها، برای مدیران شهری و تصمیم‌گیران، به‌ویژه در شهرهای کوچک‌تر و شهرهایی که عموماً فاقد ظرفیت و یا ابزار راهبردی برای حکمرانی خوب شهری برای گردشگری پایدار فرهنگی هستند، یک چالش اساسی را ایجاد می‌کند.

در پژوهش‌های داخل کشور نیز، صفاری نمین و همکاران (۱۴۰۱) به بررسی نقش حکمروایی خوب شهری در جذب افزایش گردشگر در شهر طالقان پرداختند. نتایج این نشان داد جذب گردشگر در یک منطقه جدا از وجود جاذبه‌ها و پتانسیل‌های توریستی نیازمند وجود تسهیلات و امکانات برای گردشگران نیز هست؛ زیرا گردشگران با توجه به ماهیت گردشگری و جدا از آن به دنبال تفریح و گذران اوقات فراغت توأم با لذت نیز می‌باشند. مسئله‌ای که حکمروایی خوب شهری می‌تواند به‌خوبی آن را تأمین نماید. از سوی دیگر امنیت محیطی و افزایش آن و نیز مشارکت مردمی سهم زیادی در افزایش و جذب گردشگران به شهرستان طالقان به‌عنوان یک مقصد گردشگری دارد. نتایج مطالعه رضایی و قاسمی (۱۴۰۱) با عنوان ارزیابی قابلیت‌های گردشگری و نقش آن در توسعه شهری با تأکید بر برنامه‌ریزی راهبردی (نمونه موردی: شهر کرمان) نشان داد این نوع گردشگری به‌عنوان مهم‌ترین استراتژی برای پایداری توسعه گردشگری شهر کرمان به‌منظور توسعه پایدار گردشگری شهری می‌باشد. صفری علی‌اکبری و صادقی (۱۴۰۰) در پژوهشی به شناخت و تحلیل سیاست‌های توسعه گردشگری پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که در مجموع سیاست‌های کلان و خرد بررسی شده بیش از ۷۱ درصد می‌توانند متغیر توسعه گردشگری را تبیین نمایند، اما سیاست‌های کلان تأثیرگذاری بیشتری نسبت به سیاست‌های خرد دارند. نتایج تحقیق ضیایی و اسدیان (۱۳۹۹) نشان داد متغیرهای پاسخگویی، اجماع محوری و اثربخشی و کارایی در سطح اول، متغیرهای مشارکت، مسئولیت‌پذیری و حاکمیت قانون در سطح دوم و متغیرهای عدالت و شفافیت در سطح سوم مدل طراحی شده قرار گرفتند. نتایج این پژوهش نشان داد شفافیت و حقوق مساوی مؤثرترین متغیرها هستند که باید در مرکز توجه جدی مدیران قرار گیرند. این نتایج به سیاست‌گذاران کمک می‌کند برای به‌کارگیری مفهوم حکمروایی خوب به‌منظور دستیابی به توسعه پایدار گردشگری، مسیر مناسب‌تری را برگزینند. نتایج تحقیق شمعی و یوسفی (۱۳۹۷) با عنوان تحلیل نقش حکمروایی خوب شهری بر درآمدهای پایدار گردشگری (مورد مطالعه: شهر مسجدسلیمان) نشان داد که در بین متغیرهای حکمروایی خوب شهری مؤثر بر درآمدهای پایدار شهری، شاخص‌های تجهیز زیرساخت‌ها، امکانات و تسهیلات ویژه برای جلب سرمایه‌گذاری خصوصی در گردشگری، بیشترین وزن را دارد و شاخص برابر بودن همه سهامداران در مقابل منافع و طرح‌ها و پروژه‌های توسعه گردشگری، کمترین وزن را دارند. نتایج تحقیق حاکی از آن بود که نقش حکمروایی خوب شهری در توسعه گردشگری ضعیف بوده و در نتیجه درآمدهای پایدار شهری از طریق گردشگری، بسیار کم است؛ بنابراین توجه به شاخص‌های حکمروایی خوب شهری و برنامه‌ریزی مناسب برای توسعه گردشگری از طریق جلب سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، نارسایی

مشوق‌های الزام برای سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در گردشگری که از طریق مدیریت یکپارچه شهری، سیاست‌های توسعه گردشگری، نظرت کافی بر عملکرد مدیریت شهری و نهادهای محلی می‌توان به درآمدهای پایدار شهری دست یافت.

مواد و روش پژوهش

از نظر نوع تحقیق، مطالعه صورت گرفته کاربردی و روش بررسی آن توصیفی - تحلیلی است. ابتدا بر اساس روش کتابخانه‌ای و مراجعه به سایت‌های سازمان‌های ذی‌ربط اطلاعات مربوط به مبانی نظری تحقیق گردآوری گردید. پس اطلاعات میدانی از طریق پرسشنامه جمع‌آوری گردید. جامعه آماری تحقیق کارشناسان و متخصصان و صاحب‌نظران این حوزه در شهر بیرجند سال ۱۴۰۱ بوده است. داده‌های موردنیاز از یک نمونه ۷۲ تایی از افراد جمع‌آوری گردید. برای انتخاب شاخص‌های مورد مطالعه و سؤالات پرسشنامه از مطالعات قبلی صورت گرفته داخلی و خارجی در این زمینه و همچنین نظر کارشناسان و متخصصان این حوزه استفاده گردید. در فرآیند تعریف شاخص‌ها، هدف طراحی سؤالاتی بود که بتوان با اخذ اطلاعات از نمونه انتخاب سؤالات تحقیق را پاسخ داد. روش نمونه‌گیری به صورت تصادفی بوده است. پس از انجام مطالعات کتابخانه‌ای، داده‌های گردآوری شده از طریق پرسشنامه، طبقه‌بندی، پردازش و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. به منظور پاسخگویی به سؤالات تحقیق و تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم‌افزار SPSS و نرم‌افزار Amos 18 استفاده گردید.

بحث و ارائه یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

در ابتدا به بررسی ویژگی‌های توصیفی پرسشنامه پرداخته شده است. نتایج این بررسی نشانگر این است که در این تحقیق ۵۵/۶ درصد پاسخ‌دهندگان مرد و ۳۳/۳ درصد خانم ۱۱/۱ درصد بی‌پاسخ بوده‌اند و ۱۳/۹ درصد در رده سنی ۲۰ تا ۳۰ سال ۵۰/۰ درصد در رده سنی ۳۱ تا ۴۰ سال، ۳۰/۰ درصد در رده سنی ۴۱ تا ۵۰ سال و ۲/۸ درصد در رده سنی ۵۱ تا ۶۰ سال ۲/۸ درصد بی‌پاسخ بوده‌اند. از نظر تحصیلات ۲۷/۸ درصد لیسانس، ۶۶/۶ درصد فوق‌لیسانس و بالاتر و ۵/۶ درصد بی‌پاسخ بودند. ۲۷/۸ درصد پاسخگویان پست‌مدیریتی، ۵۲/۸ درصد کارشناسی، ۲/۸ درصد هیئت‌علمی دانشگاه و ۲۵ درصد بی‌پاسخ بودند.

یافته‌های تحلیلی

این تحقیق به بررسی نقش حکمرانی خوب شهری در درآمدهای پایدار گردشگری در شهر بیرجند می‌باشد. در این تحقیق تأثیر مولفه‌های نقش حکمرانی خوب شهری در درآمدهای پایدار گردشگری مورد بررسی قرار گرفته است. برای تعیین شاخص‌ها از مطالعات صورت گرفته در این زمینه و نظر کارشناسان و متخصصان این حوزه استفاده گردید و در نهایت عوامل مؤثر موضوع مذکور در قالب مولفه‌های مشارکت عمومی، هماهنگی بین نهادها، نگاه استراتژیک و راهبردی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، شفافیت و اثربخشی و کارایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جدول ۱- شاخص‌های آمار توصیفی برای متغیرهای پژوهش

ابعاد	میانگین	انحراف معیار	واریانس	حداقل	حداکثر
مشارکت عمومی	۴/۲۲	۰/۵۰	۰/۲۵	۳/۴۳	۵
هماهنگی بین نهادها	۴/۴۱	۰/۴۵	۰/۲۰	۳/۳۳	۵
نگاه استراتژیک و راهبردی	۴/۱۹	۰/۶۴	۰/۴۱	۲/۶۰	۵
مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی	۴/۲۹	۰/۵۷	۰/۳۲	۳	۵
شفافیت	۴/۲۳	۰/۶۲	۰/۳۸	۲/۲۵	۵
اثربخشی و کارایی	۴/۲۸	۰/۶۱	۰/۳۷	۲/۱۳	۵

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

نتایج حاصله از شاخص‌های توصیفی (جدول ۱) نشان می‌دهد که در بین مولفه‌های تحقیق، هماهنگی بین نهادها با میانگین ۴/۴۱ بیشترین و مؤلفه نگاه استراتژیک و راهبردی با میانگین ۴/۱۹ کمترین نمره را کسب نموده‌اند و انحراف معیار مؤلفه هماهنگی بین نهادها (۰/۴۵) کمترین و مؤلفه نگاه استراتژیک و راهبردی (۰/۶۴) بیشترین پراکندگی از حیث نمره دارند. به عبارتی افراد در زمینه هماهنگی بین نهادها نظرات همگن‌تر نسبت به سایر مولفه‌ها دارند و در زمینه نگاه استراتژیک و راهبردی دارای نظرات ناهمگن‌تری نسبت به سایر مولفه‌ها دارند.

لیزرل یا مدل‌یابی معادلات ساختاری یک تکنیک تحلیل چند متغیری است که به پژوهشگر امکان می‌دهد مجموعه‌ای از معادلات رگرسیون را به گونه هم‌زمان مورد آزمون قرار دهد. مدل‌یابی معادله ساختاری یک رویکرد جامع برای آزمون فرضیه‌هایی درباره روابط متغیرهای مشاهده‌شده و مکنون است که گاه تحلیل ساختاری کوواریانس، مدل‌یابی علی و گاه نیز لیزرل نامیده شده است اما اصطلاح غالب در این روزها، مدل‌یابی معادله ساختاری یا به گونه خلاصه SEM است (Homan, 2008). مدل‌یابی معادلات ساختاری یک تکنیک تحلیل چند متغیری بسیار کلی و نیرومند از خانواده‌ی رگرسیون چند متغیری است که به پژوهشگر امکان می‌دهد مجموعه‌ای از معادلات رگرسیون را به صورت هم‌زمان مورد آزمون قرار دهد. این روش یک رویکرد آماری جامع برای آزمون فرضیه‌هایی درباره روابط بین متغیرهای مشاهده‌شده و مکنون است (Homan, 2008). یک مدل معادله ساختاری به‌طور کلی از دو نوع مدل اندازه‌گیری^۱ و مدل ساختاری^۲ تشکیل می‌شود. مدل اندازه‌گیری نحوه سنجش یک متغیر پنهان را با استفاده از دو یا تعداد بیشتری متغیر مشاهده‌شده تعریف می‌کند و در واقع مجموعه‌ای از متغیرهای مشاهده‌شده را به مجموعه‌ی کوچک‌تری از متغیرهای نهفته مرتبط می‌کند. مدل ساختاری روابط میان متغیرهای پنهان درونی و بیرونی را نشان می‌دهد و امکان ارزیابی جهت و شدت اثرات علی میان این متغیرها را فراهم نماید. بنابراین بر مبنای مدل‌های اندازه‌گیری، محقق تعریف می‌کند که کدام متغیرهای مشاهده‌شده اندازه‌گیرنده کدام متغیرهای پنهان هستند و بر پایه مدل‌های ساختاری مشخص می‌شود که کدام متغیرهای مستقل دارای تأثیر بر کدام متغیر وابسته هستند.

برای اندازه‌گیری پایایی از شاخصی به نام ضریب پایایی استفاده می‌شود. ضریب پایایی صفر، معرف عدم پایایی و ضریب پایایی یک، معرف پایایی کامل است. مشهورترین ابزار برای همان پایایی، ضریب آلفای کرونباخ است که به منظور محاسبه‌ی هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه‌هایی که ویژگی‌های مختلفی را می‌سنجند، به کار می‌رود. مقدار این ضریب بین ۰ تا ۱ است و حداقل مقدار قابل قبول برای تأیید پایایی، مقدار ۰/۷ است. نتایج حاصل از محاسبه ضرایب آلفای کرونباخ در جدول زیر ارائه شده است. بر اساس مقادیر محاسبه‌شده، می‌توان نتیجه گرفت کل پرسشنامه از لحاظ پایایی بسیار مطلوب به شمار می‌رود.

جدول ۲- نتایج شاخص‌های پایایی

شاخص‌ها	تعداد سؤالات	آلفای کرونباخ
مشارکت عمومی	۷	۰/۷۳
هماهنگی بین نهادها	۳	۰/۵۷
نگاه استراتژیک و راهبردی	۵	۰/۸۰
مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی	۳	۰/۶۴
شفافیت	۴	۰/۷۶
اثربخشی و کارایی	۸	۰/۸۸
کل پرسشنامه	۳۰	۰/۹۳

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

در این تحقیق همبستگی بین متغیرها (شاخص‌ها) تحقیق مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است.

¹ Structural equation modeling (SEM)

² Lisrel

³ Measurement Model

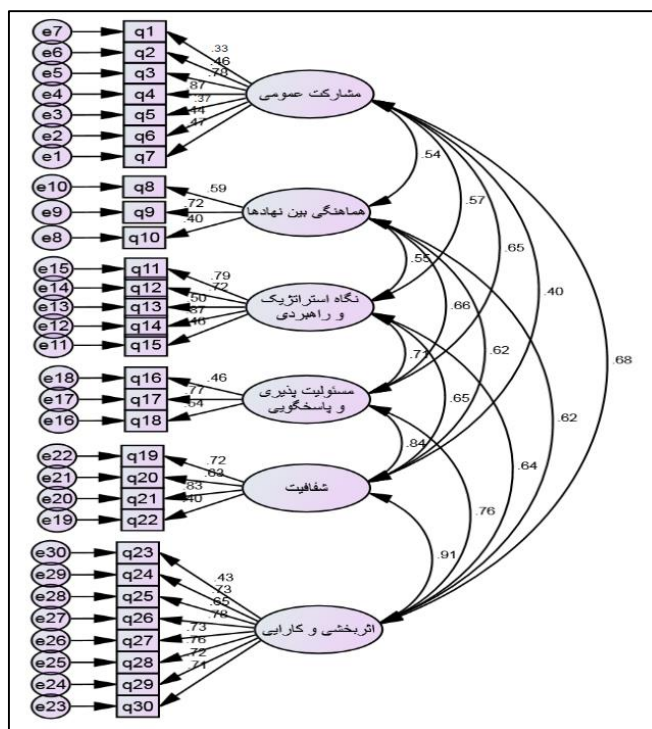
⁴ Structural Model

جدول ۳- نتایج آزمون همبستگی بین متغیرها

متغیر	مشارکت عمومی	هماهنگی بین نهادها	نگاه استراتژیک و راهبردی	مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی	شفافیت	اثربخشی و کارایی
مشارکت عمومی	۱					
هماهنگی بین نهادها	۰/۴۰	۱				
نگاه استراتژیک و راهبردی	۰/۴۹	۰/۴۹	۱			
مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی	۰/۳۲	۰/۴۴	۰/۵۳	۱		
شفافیت	۰/۳۷	۰/۴۶	۰/۶۱	۰/۶۵	۱	
اثربخشی و کارایی	۰/۶۱	۰/۴۸	۰/۵۷	۰/۵۵	۰/۷۹	۱

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

با توجه به آزمون فوق بین همه متغیرهای تحقیق ارتباط مثبت و معناداری وجود داشته است و قوی‌ترین ارتباط بین متغیر شفافیت و متغیر اثربخشی و کارایی با ضریب همبستگی ۰/۷۹ بوده است. هرکدام از مولفه‌های پژوهش، از دو یا چند گویه ساخته یا اندازه‌گیری شده است. در ادامه ضرایب استاندارد مسیر یا بارهای عاملی و آزمون معناداری آن‌ها (t) ارائه شده است. بار عاملی میزان شدت رابطه بین یک مؤلفه و گویه مربوطه را مشخص می‌کند. به عبارت دیگر، بار عاملی نشان‌دهنده میزان اشتراک گویه با عامل است و پایایی گویه را نشان می‌دهد. بر اساس یک اصل قراردادی، زمانی می‌توان یک گویه را پایا دانست که بار عاملی آن بیش از مقدار ۰/۴ یا ۰/۳ باشد؛ بنابراین هر چه مقدار این ضریب بیشتر باشد، می‌توان نتیجه گرفت که ارتباط بین عامل و گویه مربوطه شدیدتر است. در جدول و شکل زیر نتایج مربوط به بارهای عاملی و مقدار آماره t متغیرهای پرسشنامه ارائه شده است.

شکل ۱- محدوده خدمات‌رسانی بررسی ارتباط بین مولفه‌ها با گویه‌ها

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

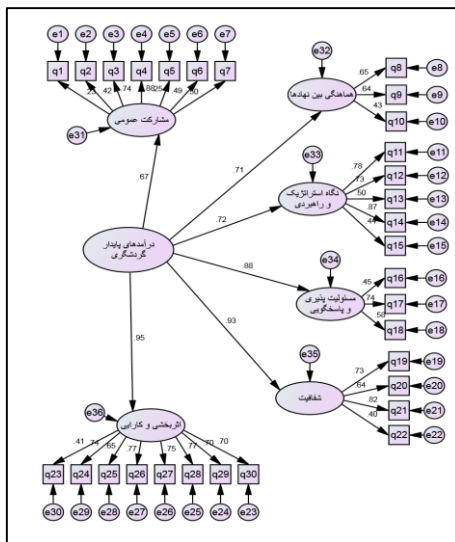
ضرایب مسیر رابطه بین مولفه‌های تحقیق با یکدیگر با توجه به شکل ۲ در جدول زیر گزارش شده است. همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود قوی‌ترین رابطه، بین مؤلفه شفافیت و مؤلفه اثربخشی و کارایی با ضریب مسیر ۰/۹۱ بوده است.

جدول ۴- نتایج و ضرایب مسیر بر اساس مدل ساختاری

سطح معنی‌داری	اماره t	ضریب استاندارد مسیر	مولفه‌های تحقیق
۰/۰۴	۱/۹۷	۰/۵۴	مشارکت عمومی و هماهنگی بین نهادها
۰/۰۲	۲/۳۰	۰/۵۷	مشارکت عمومی و نگاه استراتژیک و راهبردی
۰/۰۱	۲/۴۸	۰/۶۵	مشارکت عمومی و مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی
۰/۰۵۷	۱/۹۰	۰/۴۰	مشارکت عمومی و شفافیت
۰/۰۰۴	۲/۸۵	۰/۶۸	مشارکت عمومی و اثربخشی و کارایی
۰/۰۴۸	۱/۹۸	۰/۵۵	هماهنگی بین نهادها و نگاه استراتژیک و راهبردی
۰/۰۳۴	۲/۱۲	۰/۶۶	هماهنگی بین نهادها و مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی
۰/۰۵۱	۱/۹۵	۰/۶۲	هماهنگی بین نهادها و شفافیت
۰/۰۲۲	۲/۲۹	۰/۶۲	هماهنگی بین نهادها و اثربخشی و کارایی
۰/۰۱۱	۲/۵۳	۰/۷۱	نگاه استراتژیک و راهبردی و مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی
۰/۰۲۵	۲/۲۳	۰/۶۵	نگاه استراتژیک و راهبردی و شفافیت
۰/۰۰۶	۲/۷۶	۰/۶۴	نگاه استراتژیک و راهبردی و اثربخشی و کارایی
۰/۰۱۴	۲/۴۶	۰/۸۴	مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی و شفافیت
۰/۰۰۶	۲/۷۷	۰/۷۶	مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی اثربخشی و کارایی
۰/۰۰۲	۳/۱۰	۰/۹۱	شفافیت و اثربخشی و کارایی

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

برای بررسی رابطه مولفه‌های حکمروایی و درآمدهای پایدار گردشگری در واقع بررسی اثر مستقیم مولفه‌های مشارکت عمومی، هماهنگی بین نهادها، نگاه استراتژیک و راهبردی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، شفافیت و اثربخشی و کارایی بر درآمدهای پایدار گردشگری است، مدل زیر در نرم‌افزار آموس تدوین و اجرا شد. اعداد روی خطوط نشان‌دهنده ضرایب مسیر هستند.

شکل ۲- نتایج و ضرایب مسیر بر اساس مدل ساختاری

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

با توجه به نتایج مدل، چون سطح معنی‌داری از ۰/۰۵ کمتر شده است لذا می‌توان گفت همه مولفه‌ها (متغیرهای) مشارکت عمومی، هماهنگی بین نهادها، نگاه استراتژیک و راهبردی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، شفافیت و اثربخشی و کارایی بر درآمدهای پایدار گردشگری مؤثر بوده و آن را به ترتیب با ضرایب استاندارد ۰/۶۷، ۰/۷۱، ۰/۷۲، ۰/۸۸، ۰/۹۳ و ۰/۹۵ تبیین می‌کنند. همان‌طور که ملاحظه شد بیشترین ضریب مسیر در ارتباط بین مولفه اثربخشی و کارایی با درآمدهای پایدار گردشگری نیز بوده است.

جدول ۵- نتایج و ضرایب مسیر بر اساس مدل ساختاری

ارتباط	ضریب استاندارد مسیر	اماره t	سطح معنی‌داری
مشارکت عمومی با درآمدهای پایدار گردشگری	۰/۶۷	۲/۷۸	۰/۰۳
هماهنگی بین نهادها با درآمدهای پایدار گردشگری	۰/۷۱	۳/۹۹	۰/۰۰۰۱
نگاه استراتژیک و راهبردی با درآمدهای پایدار گردشگری	۰/۷۳	۵/۲۸	۰/۰۰۰۱
مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی با درآمدهای پایدار گردشگری	۰/۸۸	۳/۴۳	۰/۰۰۰۱
شفافیت با درآمدهای پایدار گردشگری	۰/۹۳	۶/۲۲	۰/۰۰۰۱
اثربخشی و کارایی با درآمدهای پایدار گردشگری	۰/۹۵	۶/۲۲	۰/۰۰۰۱

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

در مدل‌های معادلات ساختاری بیش از ۳۰ نوع شاخص برازش (نیکویی برازش و بدی برازش) وجود دارد. سه گروه کلی از این شاخص‌ها عبارت‌اند از: شاخص‌های برازش مطلق، شاخص‌های برازش تطبیقی (یا نسبی) و شاخص‌های برازش مقصد. با توجه به ضعف برخی از شاخص‌ها، لازم است برای تصمیم‌گیری حداقل از هر کدام از ۳ گروه فوق یکی را مدنظر قرار دهیم. در جدول زیر برخی از شاخص‌های مهم هر گروه و مقدار قابل قبول آن‌ها معرفی شده است.

جدول ۶- شاخص‌های نیکویی برازش و مقادیر قابل

شاخص	نام شاخص	نام اختصاری	مقدار قابل قبول
شاخص‌های برازش مطلق	کای اسکوتر نسبی	CMIN/df	بین ۱ تا ۵
	شاخص نیکویی برازش	GFI	نزدیک به ۱
	شاخص نیکویی برازش تعدیل شده	AGFI	نزدیک به ۱
شاخص‌های برازش تطبیقی (نسبی)	شاخص برازش هنجار شده	NFI	نزدیک به ۱
	شاخص توکر-لویس	TLI	بیشتر از ۰٫۶
	شاخص برازش تطبیقی	CFI	نزدیک به ۱
شاخص‌های برازش مقصد	شاخص برازش مقصد هنجار شده	PNFI	بیشتر از ۰٫۵
	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA	کمتر از ۰٫۱

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

با توجه به مقادیر به دست آمده از شاخص‌های نیکویی برازش می‌توان گفت مدل برازش شده برای بررسی مدل تحقیق در هر کدام از گروه‌های شاخص‌های نیکویی برازش در حداقل یکی از شاخص‌ها از نیکویی برازش قابل قبولی برخوردار است.

جدول ۷- شاخص‌های نیکویی برازش مدل

شاخص‌های برازش	CMIN/df	GFI	AGFI	NFI	TLI	CFI	PNFI	RMSEA
مقادیر به دست آمده	۲/۹۵	۰/۸۸	۰/۸۷	۰/۸۸	۰/۸۴	۰/۸۳	۰/۷۸	۰/۰۸

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

امروزه گردشگری یکی از منابع کسب درآمد و ایجاد اشتغال در سطح منطقه‌ای و ملی بوده و رهیافتی برای توسعه اقتصادی بوده و نقش بالقوه‌ای در اقتصاد محلی و بومی داشته باشد. جذب گردشگر و توسعه گردشگری در یک مکان منجر به ارزآوری، افزایش درآمد و توسعه اشتغال در آن مکان می‌شود و بخصوص در زمانی که سود فعالیت دیگر بخش‌های اقتصادی در حال کاهش باشد، جایگزین مناسبی برای آن‌ها محسوب می‌شود. با توجه به نقش گردشگری در رشد و توسعه اقتصادی، اتخاذ راهکارهای مناسب

برای توسعه این صنعت از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد. راهبردهای مختلفی به منظور ارتقای درآمدهای پایدار گردشگری مطرح شده‌اند. یکی از راهبردهای مطرح شده برای ارتقاء درآمدهای پایدار گردشگری، حکمروایی خوب شهری می‌باشد. با عنایت به وجود ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالای گردشگری در استان خراسان جنوبی و شهر بیرجند، اما به دلایل مختلف از جمله دوری از مرکز، ضعف امکانات و تأسیسات زیرساختی، ناشناخته بودن برخی از جاذبه‌های گردشگری و... نتوانسته است از مزایای این صنعت به شکل مناسبی استفاده کند.

هدف از پژوهش حاضر بررسی نقش حکمروایی خوب در افزایش درآمدهای پایدار گردشگری در شهر بیرجند است. پژوهش از نوع توصیفی و تحلیلی بوده و به اطلاعات به روش کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری گردیده است. سپس با روش معادلات ساختاری و استفاده از نرم‌افزار تحلیلی آماری spss و Amos اطلاعات تجزیه و تحلیل شده است. جامعه آماری تحقیق کارشناسان و متخصصان حوزه گردشگری بودند. حکمرانی در قالب ۶ مؤلفه یا متغیر (مشارکت، هماهنگی بین نهادها، نگاه استراتژیک و راهبردی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، شفافیت، اثربخشی و کارایی) مورد بررسی قرار گرفت.

در این تحقیق ابتدا همبستگی بین مولفه‌ها (متغیرهای) تحقیق مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آزمون حاکی از همبستگی و رابطه مثبت بین متغیرهای تحقیق می‌باشد. در ادامه اثر مولفه‌های تحقیق بر درآمد پایدار گردشگری با استفاده از روش معادلات ساختاری مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از تحقیق نشان داد همه مولفه‌های حکمرانی بر درآمدهای پایدار گردشگری مؤثر بوده است. ضرایب مولفه‌ها (متغیرهای) مشارکت عمومی، هماهنگی بین نهادها، نگاه استراتژیک و راهبردی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی، شفافیت و اثربخشی و کارایی بر درآمدهای پایدار گردشگری به ترتیب برابر با ۰/۶۷، ۰/۷۱، ۰/۷۲، ۰/۸۸، ۰/۹۳ و ۰/۹۵ بوده است. بیشترین تأثیر مربوط به مولفه‌ها اثربخشی و بوده است؛ بنابراین مشارکت کلیه نهادها و سازمان‌ها و مردم، هم‌افزایی بین نهادهای مختلف مؤثر در حوزه گردشگری و جلوگیری از موازی کاری، تدوین سند و چشم‌انداز بلندمدت در حوزه گردشگری، اطلاع‌رسانی در زمینه جذابیت‌های گردشگری در منطقه و... می‌تواند در توسعه گردشگری و ایجاد درآمد پایدار مؤثر باشد.

References:

- Ghasemi, A., Ghezelsoufa, M., & Moslemi mehni, Y. (2020). Good urban governance as the referential of urban policy: analysis of the content of the fifth and sixth development plans the Islamic Republic of Iran. *Majlis and Rahbord*, 27(101), 195-221. https://nashr.majles.ir/article_358.html?lang=en [In Persian]
- Hataminejad, H., & Sharifi, A. (2015). Examines the role of urban tourism development on sustainable urban development (Case study: Sanandaj). *urban tourism*, 2(1), 61-74. <https://doi.org/10.22059/jut.2015.54066> [In Persian]
- Haus, Michael & Klausen, Jan. (2011). Urban Leadership and Community Involvement: Ingredients for Good Governance?. *Urban Affairs Review*. 47. <https://doi.org/10.1177/1078087410388867>
- Homan, H. A. (2008). *Modeling structural equations using Lisrel software*. Samt Publications, first edition. [In Persian]
- Maleki, M. (2017). Survey of Municipalities in the Framework of Good Urban Governance (Case Study: Urban areas of Ilam). *a scientific journal of ilam culture*, 17(52.53), 63-81. https://www.farhangeilam.ir/article_47068.html [In Persian]
- Maleki, S., Ārvin, M., & Bazrafkan, S. (2019). The role of good urban governance in the realization of the resilient city (A case study of Ahwaz city). *Urban Planning Knowledge*, 2(4), 1-18. doi: <https://doi.org/10.22124/upk.2019.12195.1162> [In Persian]
- Mousavi, M., Bayramzadeh, N., Omidvarfar, S., & Kamel Nia, R. (2021). Assessing the levels of livability in informal settlements (Case study: Falahat neighborhood, Urmia city). *Journal of Urban Social Geography*, 8(2), 222-203. <https://doi.org/10.22103/JUSG.2021.2053> [In Persian]
- Mousavi, MirNajaf, Omidvarfar, Sajjad, Hoseinzadeh, Robab, Bayramzadeh, Nima. (2022). Analysis of Spatial Justice in the Distribution of Service Uses in Urban Areas (Case Study: 5 Regions – Urmia). *Journal of Geography, Urban and Regional Studies*. 11(43). 162- 177. https://ges.iaun.iau.ir/article_691454.html?lang=en [In Persian]
- Rahmani, M. T. & Keshavarz, M. (2010). Examining the model of good governance and the role of the government in the management and administration of the affairs of cities in Iran. *Urban Ecology Research Quarterly*, 1(1), 55-23. <https://www.sid.ir/paper/500800/fa> [In Persian]

-
- Safari namin, R., fazel chahar mahali, S. A., & shokriyan, M. (2022). The role of good governance in increasing tourism in Taleghan city. *Urban Environmental Planning and Development*, 2(6), 49-60. <https://doi.org/10.30495/juepd.2022.691378> [In Persian]
 - Salehi, E. (2013). Summit of Countries in Johannesburg and its importance in urban management. *Quarterly Journal of Municipalities*, 3(35), 33-45. <https://www.sid.ir/paper/469805/fa> [In Persian]
 - Shamai, Ali, & Yousofi Babadi, Saeid. (2018). An Analysis of Good Governance Role on Sustainable Tourism Revenues (Case: City of MasjedSeleyman). *Journal Of Urban Economics And Management*, 6(4 (24)), 63-79. <https://sid.ir/paper/401081/en> [In Persian]
 - Tabibi, M., Hosseini, A., & Rezaei, T. (2015). Evaluating the Good Urban Governance Indexes in Tourist Destination Cities, Using IPA method (Case Study: Tonekabon). *urban tourism*, 2(3), 219-231. <https://doi.org/10.22059/jut.2015.58444> [In Persian]
 - Ziaee, M., & Asadian Ardakani, F. (2021). A Framework for Leveling Good Governance Factors in the Sustainable Development of Tourism Destinations (Case Study: Maybod City). *Spatial Planning*, 11(1), 1-26. <https://doi.org/10.22108/sppl.2020.123953.1520> [In Persian]

Urmia University

Journal of Geography and Regional Future Studies

Vol 1, No 1, Summer 2023

شاپا الکترونیکی: 2981-118X

<https://grfs.urmia.ac.ir/>

Approaches and methods of futurology and scenario planning in urban and regional planning

Ahmad Aftab¹

1- Ph.D. in Geography and Urban planning, Urmia University, Urmia, Iran.

Article info

Article type:

Theoretical Article

Received:

2023/06/15

Accepted:

2023/08/16

pp:

82-107

Keywords:

Interdisciplinary
science,
Futurology,
Scenarios,
Approaches,
Methods,
Urban planning.

Abstract

Current problems of urban planning, the lack of detailed knowledge about the future of cities and issues; If today is the result of foresight in the past; After numerous bugs in the way of planning and urban planners in the past for the future of our understanding of the time there. This show that the futurology as an interdisciplinary science of urban planning necessary to develop a special place that marks the future prospects of urban planning and Scenario can be a powerful tool among the methods futurology by understanding the driving forces and uncertainties, in the form of multiple stories of the future, helping to clarify the future ambiguous space for planning and decision making. This paper is in the field of interdisciplinary with the fundamental approach has Analytical-descriptive and Tries with library studies and documents review the futurology studies paradigms in the levels of ontology, epistemology and methodology. Then, to clarify the concepts and structures of thought in the field, Analyze the Tools and methods of Futurology and scenario And by providing A model combination of Futurology methods In order to create harmony between the various methods, Provide Possibility of using target them In various research position for researchers.

Citation: Aftab, A. (2023). Approaches and methods of futurology research and scenario planning in urban and regional planning. *Journal of Geography and Regional Future Studies*, 1(1), 82-107.

© The Author(s).

Publisher: Urmia University.

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121360>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.6.0>

Extended Abstract

Introduction

Both urban planning and futurology are basically related to the future. Each of these two activities deals with ambiguous, multifaceted and controversial issues, with complex and uncertain results. The increasing desire for globalization along with the preservation of national, ethnic and cultural characteristics and many other factors in cities and metropolises shows that in this environment of change, instability and uncertainties, the only approach and policy that is likely to achieve more success is the effort for "architecture of the future". The main obstacle to urban and regional development in Iran is related to its planning system. The structure of increasing centralization and the dominance of the planning procedure from top to bottom, sectoralism, lack of planning culture at managerial levels, lack of legal bases, dependence on oil revenues, lack of data and information sources, lack of necessary and desirable foundations in order to attract participation of people and the private sector, the weakness of the programs and the lack of expert staff in the planning system have been among the features of this planning system. Moreover, the lack of a suitable urban governance approach as well as the lack of understanding or weak understanding of its importance and necessity in establishing a desirable management and planning system has intensified these shortcomings. Therefore, the rapid increase of transformations and the successive emergence of new problems in cities and regions, the inefficiency of methods based on prediction and the weakness of the urban planning system in solving urban problems is one of the challenging topics in the field of future urban management in Iran. There is a consensus among the experts on the improper functioning of this system, but there is also a difference of opinion regarding the proposed solution. The lack of a forward-looking view in the urban

development system is considered one of the main factors of the weakness of the urban planning system. Meanwhile, "futurology" as an interdisciplinary science is considered one of the most key and fundamental tools of the age of information and knowledge.

Methodology

According to the approach governing the research and considering the nature of the research which is "theoretical knowledge" and "fundamental approach", the research method of the article is "descriptive-analytical". In this regard, the research problem was explained by using authentic local and foreign documents and sources, and the paradigm of future studies are examined in the form of five paradigms of positivism, post-positivism, measurement, constructivism and participation. Moreover, the differences and similarities of these paradigms were discussed at the levels of ontology, epistemology and methodology. The tools and methods of futurology are analyzed by explaining the concepts and intellectual structures of this field, and by presenting a hybrid model of futurology methods in order to create harmony between different methods, the research provides the possibility of their purposeful usage for urban planning researchers. Considering that, among futurology research methods, scenario writing is one of the most widely used methods according to many experts of the field, the concept of scenario and the classification of scenarios are utilized. An overview of the background and the way the scenario drawing method was formed and its origin, as well as various types of scenario categories are presented in order to gain a better understanding of the position of this method in futurology.

Results and discussion

Futurists such as Wendell Bell, Enayatullah, Tapio, Hinatanen, Guba and Lincoln have presented different typologies of research paradigms in future studies.

Among the existing paradigms, one of the most comprehensive typologies in the futurology paradigm was presented by Voros, which is considered in this article. From his point of view, positivism, post-positivism, critical theory and its types or measurement, constructivism and participation are considered five main paradigms in research. These paradigms are distinguishable from the answers they have for some basic questions. The answer to the questions of the three main dimensions of each paradigm, i.e., ontological, epistemological, methodological and the fourth dimension, i.e., the cognitive value, determines the boundaries of the paradigms. The ontological question deals with the nature of reality and the epistemological question considers the nature of knowledge. The methodological question is aimed at answering the concern of how the researcher can get what he needs to know. Cognitive value also seeks to answer the question that asks what is intrinsically valuable. In this regard, a wide range of techniques and methods are used in future research. Some of these methods have been created by futurologists, and others have been taken from other sciences and used in future studies. The number of techniques and methods used in future research is different in various sources and is estimated to be between 30 and 50 cases. These methods are usually categorized from different aspects by experts. Among future research methods, scenario writing is one of the most widely used methods and according to many future research experts, it is one of the hypothesis-based methods, and also one of the most effective methods available for predicting distant futures and in conditions where there are many uncertainties in the system. Nowadays, the methods and methodologies of scenario writing have expanded so much that we notice confusion in all kinds of methodologies. The reason for this confusion is the daily evolution of these methods and the creation of new methods.

These differences have manifested themselves in definitions, characteristics, principles and methods. The presence of confusion causes reluctance towards scenario writing. Meantime, by classifying these methods, it is possible to create a harmony between the various methods in order to remove the ambiguity and confusion in this field.

Conclusion

Futuristic science, as a new paradigm in long-term and collaborative planning, has influenced many fields of contemporary humanities, and in this vein, urban planning has used the foundations and methods of this field in line with modern issues and can use future research as a new paradigm to complete the historical process of its development. In this regard, the aim of the current research is to examine the approaches and methods of future research with an emphasis on the scenario writing method. The main research paradigms proposed in futurology include positivism, post-positivism, measurement, constructivism, and partnership. These paradigms are distinguished through their differences in the three dimensions of ontology, epistemology and methodology. Also, the different characteristics of these paradigms make the boundaries of the paradigms more precise from the point of view of the research goal, the position of the researcher, the nature of knowledge and the accumulation of knowledge. The techniques and methods used in future research are related to these paradigms. Knowing this relationship is important for choosing the appropriate methods and techniques to conduct research about the future. Future research includes a wide range of studies and methods, and therefore it is defined as a multidisciplinary field. Meanwhile, scenario is one of the most practical future research tools, and based on Popper's studies in research called "How to choose the methods of futurology", the scenario method with 372 cases stands in

the third place among the future research methods; moreover, based on Amiri et al.'s studies on "methods used in future-research" in 800 projects, it has been introduced as one of the most widely used methods. It can be said that there are different types of scenarios in order to identify the general lines of the future. Different types of scenarios can be important tools for transferring, learning, comparing and creating techniques for future research. In this research, the purpose of categorizing the types of scenario writing methods is to use different experiences to help the executors of future research projects to review the types of methods and to know the environmental and internal conditions of their problem well, therefore to choose the least expensive method.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

رویکردها و روش‌های آینده‌پژوهی و سناریونگاری در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای

احمد آفتاب^۱

۱- دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
مشکلات کنونی برنامه‌ریزی شهری، ناشی از عدم شناخت دقیق آینده شهرها و مسائل مربوط به آن است. اگر وضعیت امروز جامعه نتیجه آینده‌نگری زمان گذشته بوده پس اشکالات عدیده‌ای در شیوه برنامه‌ریزی و نحوه شناخت ما از آینده در گذشته برای برنامه‌ریزان شهری آن زمان وجود داشته است. این موضوع نشان می‌دهد که آینده‌پژوهی به عنوان یک علم فرارشته‌ای در فرایند برنامه‌ریزی شهری و شهرسازی جایگاه ویژه‌ای دارد که ضرورت تدوین چشم اندازهای آینده برنامه‌ریزی شهری را رقم می‌زند و سناریونگاری به‌عنوان یک ابزار قوی در میان روش‌های آینده‌پژوهی می‌تواند با درک نیروهای پیشران و عدم قطعیت‌ها، در قالب روایت داستان‌های چندگانه از آینده، کمک زیادی برای روشن شدن فضای مبهم آینده برای برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران باشد. این مقاله در عرصه فرارشته‌ای با رویکرد بنیادی دارای جهت‌گیری توصیفی - تحلیلی می‌باشد و با مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی تلاش دارد پارادایم‌های آینده‌پژوهی را در سطوح هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی بررسی نماید. سپس، با تبیین مفاهیم و ساختارهای فکری این حوزه، ابزارها و روش‌های آینده‌پژوهی و سناریونگاری را واکاوی کرده و با ارائه یک مدل ترکیبی از روش‌های آینده‌پژوهی در جهت ایجاد هماهنگی بین روش‌های گوناگون، امکان به‌کارگیری هدفمند آن‌ها در موقعیت‌های تحقیقاتی مختلف برای پژوهشگران فراهم کند.	نوع مقاله: مقاله نظری دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۵ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۵ صص: ۱۰۷-۸۲ واژگان کلیدی: دانش فرارشته‌ای، آینده‌پژوهی، سناریونگاری، رویکردها، روش‌ها، برنامه‌ریزی شهری.

استناد: آفتاب، احمد. (۱۴۰۲). رویکردها و روش‌های آینده‌پژوهی و سناریونگاری در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. فصلنامه جغرافیا و آینده‌پژوهی منطقه‌ای، ۱(۱)، ۱۰۷-۸۲.

ناشر: دانشگاه ارومیه.

© نویسنده‌گان

DOI: <https://doi.org/10.30466/grfs.2023.121360>

DOR: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2981118.1402.1.1.6.0>

مقدمه

برنامه‌ریزی شهری و آینده‌پژوهی هر دو اصولاً به آینده مرتبط‌اند. هر کدام از این دو فعالیت به موضوعات مبهم، چندوجهی و بحث‌برانگیز می‌پردازند که نتایج این موضوعات پیچیده و نامشخص است (Ratcliffe & Krawczyk, 2011: 10). دو رخداد شهری شدن جهان و ظهور شهرهای جهانی از آثار و تبعات زندگی در دهه‌های اخیر است. امروزه رشد بی‌اندازه شهرها و تمرکز امکانات و خدمات در این مراکز منجر شده که نزدیک به دوسوم جمعیت جهان در محیط‌های شهری زندگی نمایند. تجمع گسترده جمعیت در مراکز شهری منجر به بروز مسائل و مشکلات زیادی در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، زیست‌محیطی و کالبدی در شهرها شده است علاوه بر این‌ها، هجوم گسترده جمعیت فقیر و اغلب مهاجر در شهرها منجر به شکننده و آسیب‌پذیر بودن محیط‌های شهری در برابر انواع مخاطرات انسانی و طبیعی شده و این فرآیند عملاً دولت‌ها را از توانایی مالی و فنی کافی برای رفع آن برخوردار عاجز کرده است (Miao, 2011: 182). تمایل روزافزون به جهانی‌شدن به همراه حفظ ویژگی‌های ملی، قومی و فرهنگی و بسیاری از عوامل دیگر در شهرها و کلان‌شهرها نشان می‌دهد که در این محیط سرشار از تغییر و بی‌ثباتی و آینده از عدم قطعیت‌ها، تنها رویکرد و سیاستی که احتمال کسب موفقیت‌های بیشتری دارد تلاش برای «معماری آینده» است، اگرچه این تلاش همواره با خطرپذیری فراوان قرین بوده است؛ اما به‌رحال پذیرش این مخاطره به‌مراتب عاقلانه‌تر از نظاره‌گر بودن به تحولات آینده است (Zali & Zamanipoor, 2015: 2). اصلی‌ترین مانع توسعه شهری و منطقه‌ای در کشور ایران به‌نظام برنامه‌ریزی آن برمی‌گردد. ساختار تمرکزگرایی روزافزون و تسلط رویه برنامه‌ریزی از بالا به پایین، بخشی‌نگری، فقدان فرهنگ برنامه‌ریزی در سطوح مدیریتی، فقدان بسترهای قانونی، وابستگی به درآمدهای نفتی، نقصان منابع داده و اطلاعات، نبود بسترهای لازم و مطلوب به‌منظور جلب مشارکت مردم و بخش خصوصی، ضعف برنامه‌ها و کمبود نیروی متخصص در نظام برنامه‌ریزی از جمله ویژگی‌های این نظام برنامه‌ریزی بوده است. به‌علاوه، فقدان رویکرد حکمروایی خوب شهری و همچنین عدم درک و یا درک ضعیف از اهمیت و ضرورت آن در برقراری نظام مطلوب مدیریت و برنامه‌ریزی، این کمبودها را تشدید کرده است؛ بنابراین، افزایش سریع دگرگونی‌ها و ظهور پیچیدگی مسائل جدید در شهرها و مناطق، ناکارآمدی روش‌های مبتنی بر پیش‌بینی و ضعف نظام برنامه‌ریزی شهری در رفع مشکلات شهری یکی از مباحث چالش‌برانگیز در حوزه آینده مدیریت شهری ایران هست. اجماع در عدم کارکرد مناسب این نظام در میان صاحب‌نظران وجود دارد اما در خصوص راهکار پیشنهادی نیز اختلاف نظر به چشم می‌خورد. عدم وجود نگاه آینده‌پژوهانه در نظام توسعه شهری از عوامل عمده ضعف نظام برنامه‌ریزی شهری در نظر گرفته شده است. در این میان، «آینده‌پژوهی» به‌عنوان یک علم میان‌رشته‌ای، در میانه قرن بیستم که پیشرفت‌های علمی و فناورانه از رشد شتابانی برخوردار شده بود و مفهوم علم بزرگ به معنای علم سامان‌دهی شده هدفمند، سنگ‌بنای توسعه شناخته می‌شد، در «اندیشکده رند» در نیروی هوایی آمریکا، پای به عرصه وجود نهاد. بی‌تردید این دانش کلیدی‌ترین و اساسی‌ترین ابزارهای عصر اطلاعات و دانایی به شمار می‌آید. آینده‌پژوهی در زمره دانش و فناوری‌های نرم است و حتی می‌توان آن را به عنوان پیشران و محور فعالیت دیگر ابزارهای نرم قلمداد کرد.

برای سال‌های طولانی برنامه‌ریزی شهری بیشتر بر شکل‌دهی به اشکال فیزیکی شهرها و آماده‌سازی خدمات ضروری تمرکز داشت. فعالیت‌های برنامه‌ریزی شامل مواردی چون بودجه‌بندی، توسعه یا آماده‌سازی زمین، پایه‌گذاری خدمات اجتماعی، مدیریت پروژه و دیگر فعالیت‌های کوتاه‌مدت می‌شد (Cole, 2001: 373). میرس و کیتسوس معتقدند که تأکید شدید بر ابعاد فضایی منجر به نادیده گرفتن بُعد آینده‌نگری می‌شود. علاوه بر این برای مدت‌زمان زیادی برنامه‌ریزان تمایل به استفاده از نقشه‌های کاربری زمین و دیگر روش‌های فضایی برای چشم‌انداز سازی آینده شهرها داشتند. در نتیجه تکنیک‌های برنامه‌ریزی فضایی به‌شدت رشد کردند و در مقابل تکنیک‌هایی مرتبط با ابعاد زمانی برنامه‌ریزی با رکود مواجه شدند. عدم شناخت هوشمندانه آینده در زمان‌های گذشت متأثر از ابزارهای برنامه‌ریزی و نحوه به‌کارگیری آن‌ها در فرایند برنامه‌ریزی است (Myer, 2000: 2). اثربخشی مناسب تصمیم‌سازی‌های امروز در ارتباط کامل با شناخت وضعیت آینده و نحوه رویارویی برنامه‌ریزان با آن است (Shearer, 2005: 67)

شناخت دقیق‌تر وضعیت آینده نیز در گرو کاربست روشی مناسب برای کشف آینده است. امروزه با روش‌های سنتی برنامه‌ریزی، از جمله برون‌یابی روند گذشته، تولید آینده‌نگری‌های قابل‌اعتماد در میان‌مدت و بلندمدت بسیار بعید به نظر می‌رسد (Goodwin & Wright, 2001: 1). در این راستا، پژوهش حاضر بر آن است و پنج پارادایم معتبر در آینده‌پژوهی که شامل اثبات‌گرایی، پس‌اثبات‌گرایی، سنجش‌گرایی، برساخت‌گرایی و مشارکتی می‌شود را در سطوح هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی بررسی نماید. سپس، موقعیت فنون و روش‌های مختلف آن واکاوی شوند تا با ارائه یک مدل ترکیبی جدید، امکان به‌کارگیری هدفمند آن‌ها در موقعیت‌های تحقیقاتی مختلف برای پژوهشگران فراهم گردد؛ و همچنین باید جایگاه سناریونگاری که به نظر بسیاری از صاحب‌نظران آینده‌پژوهی به‌عنوان یکی از کارآمدترین روش‌های موجود برای پیش‌بینی آینده‌های دور و در شرایطی که عدم قطعیت‌های زیادی در سیستم وجود دارد، می‌باشد در میان این روش‌ها بهتر شناخته شود تا زمینه را برای شناخت بهتر ابعاد و کاربست مناسب این روش فراهم کند.

مواد و روش پژوهش

با توجه به رویکرد حاکم بر فضای پژوهش و بنا به ماهیت تحقیق که «معرفت‌نظری» و «رویکرد بنیادی» دارد، روش تحقیق مقاله «توصیفی - تحلیلی» می‌باشد. در این راستا، با بهره‌گیری از اسناد و منابع معتبر داخلی و خارجی به تبیین مسئله تحقیق پرداخته شد و پارادایم‌شناسی مطالعات آینده در قالب پنج پارادایم اثبات‌گرایی، پس‌اثبات‌گرایی، سنجش‌گرایی، برساخت‌گرایی و مشارکت‌جویی بررسی شده و تفاوت‌ها و شباهت‌های این پارادایم‌ها در سطوح هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی به بحث گذاشته شد. با تبیین مفاهیم و ساختارهای فکری این حوزه، ابزارها و روش‌های آینده‌پژوهی را واکاوی کرده و با ارائه یک مدل ترکیبی از روش‌های آینده‌پژوهی در جهت ایجاد هماهنگی بین روش‌های گوناگون، امکان به‌کارگیری هدفمند آن‌ها در موقعیت‌های تحقیقاتی مختلف برای پژوهشگران برنامه‌ریزی شهری فراهم می‌کند. در ادامه با توجه به اینکه، در بین روش‌ها آینده‌پژوهی، سناریونگاری بنا به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران آینده‌پژوهی از روش‌های پرکاربرد می‌باشد شناخت مفهوم سناریو و دسته‌بندی انواع سناریو دنبال می‌شود و ضمن مروری بر پیشینه و نحوه شکل‌گیری روش سناریونگاری و خاستگاه آن، انواع دسته‌بندی سناریو ارائه می‌گردد تا شناخت بهتری نسبت به جایگاه این روش در آینده‌پژوهی حاصل شود.

بحث و ارائه یافته‌ها

چارچوب میان‌رشته‌ای برای آینده‌پژوهی

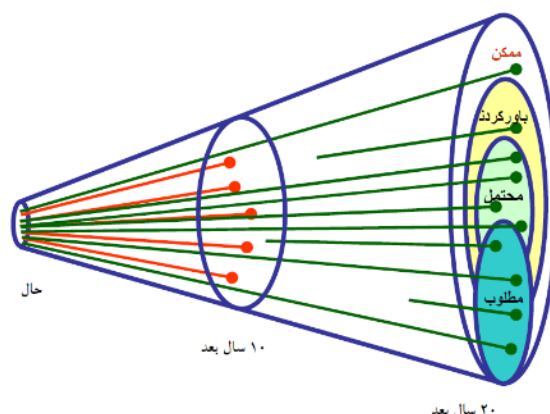
در باب موضوعات اصلی موردتوجه در حوزه آینده‌پژوهی وفاق چندانی وجود ندارد و هرکدام از آینده‌شناسان و متفکران برجسته این حوزه، بر برخی از مؤلفه‌ها تأکید بیشتری داشته‌اند. با وجود این به نظر می‌رسد که مؤلفه‌های زیر در مکتوبات و اندیشه‌های صاحب‌نظران بیشتر نمود دارد: توسعه پایدار، علم و تکنولوژی، انرژی، توسعه تجاری و اقتصادی، جهانی‌شدن، مسائل اجتماعی و سیاسی، تنوع انسانی، دموکراسی، برابری و حقوق بشر؛ زیست‌بوم، محیط و منابع، سلامت و رفاه انسانی، آموزش و ارتباطات، اختلافات و ارزش‌ها، کار، دین، شهرنشینی و مسائل منطقه‌ای، جنگ و جرم، صلح و امنیت، نهادهای انسانی، آگاهی نسبت به آینده، خلاقیت و تأثیرگذاری بر آینده (Marien, 2000). مطالعات و تحقیقات آینده‌پژوهی از آن دسته رشته‌ها است که در حال دگرگون‌سازی قوانین متعارف است و به انواع مسائل و اقدامات دست می‌زند (Slater, 1995: 16). برخی این دگرگونی و تغییر را با توسعه همراه کرده و یکجا به‌عنوان موضوع آینده‌شناسی دیده‌اند «آینده‌پژوهی، یک حوزه تحقیقاتی چند رشته‌ای می‌باشد که به توصیف و توضیح و ارائه دید وسیع به پدیده‌های اجتماعی و فرایندهای تغییر و توسعه حوزه‌های مختلف فعالیت بشر می‌پردازد. برای نمونه، مرکز آینده‌پژوهی فنلاند دارای حوزه‌ای شامل تحولات بنیادی، توسعه روشمند (روش‌شناختی) و تحقیقات کاربردی می‌باشد».

بنابراین، آینده‌پژوهی گرچه بدون تردید از جنبه‌های اجتماعی برخوردار است و در جایگاه یک علم، بیش‌تر رنگ و بوی اجتماعی دارد اما الزاماً فرارشته‌ای و وحدت‌آفرین نیز هست. برای پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی نقش‌آفرینان اجتماعی باید دانش‌های

نامتجانس _ نظیر دانش‌های زیستی و فیزیکی _ در قالب بسته‌هایی ترکیبی و کل‌نگر و با طرحی ویژه، بازآرایی شوند؛ به‌گونه‌ای که بتوان از آن‌ها کاملاً متناسب با شرایط معین تاریخی حاکم بر اهداف برنامه‌ریزی بهره گرفت. از این‌رو آینده‌پژوهان، گرچه به شکل انفرادی، (تنها در حوزه‌ای ویژه) متخصص هستند اما در قالب گروه، گستره وسیعی از دانش و اطلاعات را در برمی‌گیرند. آن‌ها به اقتضای اهداف ویژه خود و با تکیه بر شیوه‌های متنوع و پیچیده، از میان تمامی علوم و رشته‌های علمی مختلف، برخی را برمی‌گزینند؛ آینده‌پژوهان، بسیاری از دانش‌های گوناگون را با یکدیگر می‌آمیزند (Bell, 2002). در این رابطه کراوسزیک و راتکلیف، چالش‌های پیش‌روی برنامه‌ریزی شهری را که ضرورت استفاده از رویکرد آینده‌پژوهی را آشکار می‌کند، در موارد زیر خلاصه می‌کند: رقابت بین شهرها و نواحی شهری، موضوعات پایداری، حکومت‌های شهری، بازسازی هویت محلی و ناحیه‌ای (Ratcliffe & Krawczyk, 2011: 6).

ماهیت و مفهوم آینده‌پژوهی

امروزه در مطالعات مربوط به آینده، واژگان بسیاری به کار می‌برند، واژگان مطرحی همچون «آینده‌پژوهی»، «آینده‌اندیشی»، «قلمرو آینده»، «پیش‌بینی»، «آینده‌نگاری» و «آینده‌شناسی». هر اما یک از این واژگان وابسته و برآمده از تئوری‌ها و پیش‌فرض‌هایی بسیارند از و روش‌هایی خاص بهره می‌برند. شاید بتوان آینده‌پژوهی را نام مادر این اصطلاحات دانست (Nazemi & Ghadiri, 2006) آینده‌پژوهی دانش و معرفت شکل بخشیدن به آینده، به شیوه‌ای آگاهانه، عاملانه و پیش‌دستانه است و انسان را از غافل‌گیری در برابر توفان سهمگین تغییرات و پیشرفت‌های سرسام‌آور محافظت می‌کند. در ژاپن میزا، در روسیه پراگوتزیا، در فرانسه پرسپکتیو، در اروپای غربی فورسایت و در سنت آمریکایی فیوچرز استادیس؛ اما همه این‌ها در واقع به معنا و مفهوم آینده‌پژوهی است (Talebi & Ali Nemati, 2018). با آن‌که توصیفات گوناگونی از آینده‌پژوهی به‌دست آمده است اما وندل بل معتقد به یک کلیت در اهداف آینده‌پژوهی است: «عمومی‌ترین هدف آینده‌پژوهی حفظ و یا بهبود آزادی و رفاه نوع بشر است» (Bell, 2002). آینده‌پژوهی شاخه‌ای از علوم انسانی که با ویژگی‌های انسانی جامعه سروکار دارد، از این‌رو، به مبانی نظری و فلسفی رایج در جامعه بستگی مستقیم دارد. بر این قیاس، آینده‌پژوهی دانشی ارزش‌بنیان است و به همین سبب ارتباطی تنگاتنگ و ناگسستنی با جهان‌بینی، ایدئولوژی و فرهنگ ملت‌ها دارد (Moqimi, 2015: 79). از نگاه بسیاری از صاحب‌نظران «آینده‌های بدیل»، مفهوم محوری آینده‌پژوهی محسوب می‌شود. این مفهوم بر این نکته تأکید دارد که افراد، گروه‌ها و فرهنگ‌ها در مسیری از پیش تعیین‌شده به‌سوی یک آینده واحد قرار ندارند و آنان با به‌کارگیری قوای آینده‌نگری و تصمیم‌گیری خود، می‌توانند آینده‌ای را از میان دامنه وسیعی از پیامدها و مسیرهای منتهی به آینده برگزینند. لذا مطالعات آینده‌پژوهی با مفهوم «آینده‌ها» و «گزینه‌های بدیل در آینده» سروکار دارند. آینده‌های بدیل در این مطالعات شامل «آینده‌های ممکن»، «آینده‌های باورپذیر»، «آینده‌های محتمل» و «آینده‌های مطلوب» هستند (Voros, 2003).

شکل ۱- دامنه آینده‌های بدیل در افق برنامه‌ریزی (Lindgren et al, 2003: 23)

الف) آینده‌هایی ممکن: شامل تمامی وضعیت‌های ممکن است که می‌تواند در آینده محقق شود.

ب) آینده‌های باورکردنی: شامل آن دسته از آینده‌هایی است که بر اساس دانش فعلی بشر امکان ظهور آن‌ها در آینده وجود دارد و برخلاف آینده‌های ممکن که متناقض با اصول و دانش فعلی بشر هستند این آینده‌ها منطبق بر این اصول هستند.

ج) آینده‌های محتمل: آن به دسته از آینده‌هایی اشاره دارد که احتمالاً تحقق می‌یابد. این آینده‌ها زیرمجموعه‌هایی از آینده‌های باورکردنی هستند در سناریونویسی برای آینده، ترکیبی از آینده‌های ممکن، محتمل و باورکردنی به‌عنوان آینده مطلوب ترسیم می‌شود و جهت رسیدن آن به آینده سناریوهای مختلف تدوین می‌شود که سبب سناریوهای متناقض، متناسب، متفاوت و مشابه را تشکیل می‌دهد.

د) آینده مطلوب: آنچه مطلوب‌ترین و ارجح‌ترین رویداد آینده به شمار می‌رود. این آینده‌ها برخلاف سایر آینده‌های دیگر یعنی آینده‌های ممکن، آینده‌های باورکردنی و آینده‌های محتمل است، چراکه در سه دسته‌ی پیشین، آینده‌ها از نوع دانش شناختی بودند، اما آینده‌های مرجح از نوع برانگیزاننده هستند، نه از نوع شناختی. این آینده‌ها برآمده از قضاوت‌های ارزشی هستند و از این رو بیشتر ذهن‌گرا هستند تا آن‌که عین‌گرا باشند (Anderson, 2001- Marien, 2000).

پیشینه پارادایم‌شناسی در آینده‌پژوهی

آینده‌پژوهان، گونه‌شناسی‌های متفاوتی از پارادایم‌های پژوهشی را در مطالعات آینده ارائه داده‌اند. وندل بل^۱، از نظریه‌پردازان مطرح مطالعات آینده، اثبات‌گرایی، پسااثبات‌گرایی و واقع‌گرایی انتقادی را معرفت‌شناسی‌های موجود در آینده‌پژوهی می‌داند و واقع‌گرایی انتقادی را معرفت‌شناسی مطلوب خود معرفی می‌کند. به اعتقاد بل تمامی آینده‌پژوهان و بیشتر اندیشمندان در سراسر جهان فارغ از اینکه به ریشه این دیدگاه‌های فلسفی پی برده باشند یا خیر معتقد به یک از این بنیان‌های فکری هستند (Bell, 2003: 93). از نگاه بل، دوران بلوغ آینده‌پژوهی هم‌زمان با آخرین موج حمله به پوزیتیویسم طی شده و بدین جهت بخشی از آینده‌پژوهان به شدت تحت تأثیر فلسفه‌های پساتجددگرایانه و ضدپوزیتیویستی واقع‌شده‌اند، این در حالی است که به اعتقاد برخی چنین اندیشه‌هایی نمی‌تواند بنیان‌های فلسفی مناسبی برای آینده‌پژوهی فراهم کند. از این روی بل، واقع‌گرایی انتقادی را به عنوان فلسفه‌ای بدیل که نظریه معرفتی مناسبی برای آینده‌پژوهی است معرفی می‌کند (Bell, 2003: 221).

سهیل عنایت‌الله، دیگر آینده‌پژوه برجسته از سه راه معرفت‌شناسی پیش‌بینی‌کننده^۲، تفسیری^۳ و انتقادی^۴ نام می‌برد. از نگاه او معرفت‌شناسی پیش‌بینی‌کننده، جهان را پایدار با قوانین ثابت تصور می‌کند و به دنبال پیش‌نگری آینده با روش‌های کمی است. معرفت‌شناسی تفسیری، جهان را دارای قوانین می‌داند، اما این قوانین لزوماً جهانی نبوده و تابع فرهنگ و تاریخ هستند. در معرفت‌شناسی انتقادی نیز فهم جهان گیج‌کننده است و آینده‌پژوهان به دنبال تعریف آینده‌های جایگزین و رهایی‌بخش هستند (Inayatullah, 1993-1996-2008). دیگر اثر برجسته در این حوزه را تاپیو و هی‌نتانن، آینده‌پژوهان فنلاندی به نگارش درآورده‌اند. آن‌ها پس از مرور شش گونه‌شناسی ترسیم‌شده از پارادایم‌های مطالعات آینده، از طریق جایگشت‌های ریاضی، تمامی پارادایم‌های ممکن را شناسایی کرده و در نهایت هفت مورد از آن‌ها را به‌عنوان موارد قابل قبول ارائه می‌کنند. از نگاه آن‌ها آینده‌پژوهی در هفت پارادایم اثبات‌گرایی کنتی^۵، انسان‌گرایی خوش‌بینانه^۶، انسان‌گرایی کثرت‌گرا^۷، دموکراسی مبتنی بر رای‌گیری^۸، پراگماتیسم انتقادی^۹، پراگماتیسم نسبی‌گرایانه^{۱۰} و آنارشی دموکراتیک^{۱۱} قابل انجام است (Tapio and Hietane, 2002: 61).

¹ Wendell Bell

² Predictive

³ Interpretive

⁴ Critical

⁵ Comtean positivism

⁶ Optimistic humanism

⁷ Pluralistic humanism

⁸ Polling democracy

⁹ Critical pragmatism

¹⁰ Relativistic pragmatism

¹¹ Democratic anarchy

پارادایم‌های پژوهش در آینده‌پژوهی

در میان پارادایم‌شناسی‌های موجود، یکی از جامع‌ترین گونه‌شناسی‌ها در پارادایم پژوهش آینده را ووروس ارائه داده که در این نوشتار مورد توجه قرار گرفته است. او کار خود را بر مبنای مطالعات روش‌شناسان برجسته‌ای همچون گوبا و لینکولن^۱ قرار داده است. از نگاه او اثبات‌گرایی، پسااثبات‌گرایی، نظریه انتقادی و انواع آن یا سنجش‌گرایی، برساخت‌گرایی و مشارکت‌جویی پنج پارادایم اصلی در پژوهش به حساب می‌آیند (Voros, 2008: 191). این پارادایم‌ها از پاسخ‌هایی که برای برخی سؤالات اساسی دارند، قابل تمایز هستند. پاسخ به سؤالات سه بعد اصلی هر پارادایم یعنی هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، روش‌شناختی و بعد چهارم، یعنی ارزش‌شناختی مرزهای پارادایم‌ها را مشخص می‌کند. سؤال هستی‌شناختی به ماهیت واقعیت می‌پردازد و سؤال معرفت‌شناختی ماهیت دانش را مورد توجه قرار می‌دهد. سؤال روش‌شناختی معطوف به پاسخ‌گویی به این دغدغه است که پژوهش‌گر چطور آنچه باید بداند را کسب کند. سؤال ارزش‌شناختی نیز به دنبال پاسخ به سؤالی است که می‌پرسد چه چیزی ذاتاً ارزشمند است. ابعاد پنج پارادایم پژوهش در آینده‌پژوهی در جدول شماره یک به طور خلاصه نمایش داده شده است.

جدول ۱- ابعاد پنج پارادایم پژوهش در آینده‌پژوهی

نوع	اثبات‌گرایی	پسا اثبات‌گرایی	سنجش‌گرایی	برساخت‌گرایی	مشارکتی
هستی-شناسی	واقع‌گرایی ساده، واقعیت واقعی اما قابل فهم	واقع‌گرایی انتقادی، واقعیت واقعی اما ناقص و قابلیت فهم احتمالاتی	واقع‌گرایی تاریخی، واقعیت مجازی شکل گرفته توسط ارزش‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نژادی و جنسیتی؛ شکل داده‌شده در گذر زمان	نسبی‌گرایی، واقعیت‌های محلی و خاص برساخته شده	واقعیت مشارکتی، واقعیت ذهنی-عینی، ساخته‌شده به‌طور مشترک توسط ذهن
معرفت-شناسی	دوگانه‌انگاری/ عینیت‌گرایی؛ جست‌وجوی حقیقت	دوگانه‌انگاری تحول‌یافته/ عینیت‌گرایی؛ سنت/جماعت انتقادی؛ جست‌وجوی حقیقت محتمل	تبادلی/ذهنیت‌گرایی؛ یافته‌های ارزش واسطه	تبادلی/ذهنیت‌گرایی؛ یافته‌های مشترکاً ایجادشده	ذهنیت‌گرایی انتقادی در تبادل مشارکتی با کیهان؛ معرفت‌شناسی گسترده تجربی، نمایشی، گزاره‌ای و عملی دانش؛ یافته‌های مشترکاً ایجادشده
روش-شناسی	تجربی / دستکاری‌شده؛ روش‌های عمدتاً کمی	تجربه‌گرایی تحول‌یافته/ دستکاری‌شده؛ چندگانگی انتقادی؛ ابطال‌گرایی فرضیه‌ها؛ ممکن است شامل روش‌های کیفی شود	گفت‌وشنودی / جدلی	تاویلی / جدلی	مشارکت سیاسی در اقدام پژوهی مشترک؛ برتری عملیاتی؛ به‌کارگیری زبان زمینه‌ای در بافت تجربی اشتراکی

پارادایم اثبات‌گرایی در سطح هستی‌شناسی از واقع‌گرایی ساده پیروی می‌کند و واقعیت را واقعی اما قابل فهم تصور می‌کند. در سطح معرفت‌شناسی، عینیت‌گرایی در کانون توجه قرار دارد و در سطح روش‌شناسی از شیوه‌های تجربی که عمدتاً کمی هستند برای تأیید فرضیه‌ها استفاده می‌شود. در پارادایم پسااثبات‌گرایی، واقعیت واقعی اما ناقص و دارای قابلیت فهم احتمالاتی تصور می‌شود و نوعی واقع‌گرایی انتقادی سلطه دارد. از منظر معرفت‌شناسی، عینیت‌گرایی مورد توجه است اما جست‌وجوی حقیقت محتمل به جای حقیقت قطعی دنبال می‌شود.

روش‌شناسی پسااثبات‌گرا ابطال‌گرایی فرضیه‌ها را مدنظر دارد و ممکن است شامل روش‌های کیفی بشود. در پارادایم سنجش‌گرایی و انتقادی، واقع‌گرایی تاریخی حاکم است و واقعیت مجازی و شکل گرفته توسط ارزش‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نژادی و جنسیتی در گذر زمان در نظر گرفته می‌شود. این پارادایم در سطح معرفت‌شناسی، ذهنیت‌گرا است و روش‌شناسی گفت‌وشنودی و جدلی را دنبال می‌کند. در پارادایم برساخت‌گرایی، هستی‌شناسی نسبی‌گرایانه حاکم است و به جای واقعیت واحد، واقعیت‌های محلی و خاص برساخته شده در نظر گرفته می‌شوند. معرفت‌شناسی این پارادایم ذهنیت‌گرایانه و روش‌شناسی تاویلی و

¹ Guba and Lincoln

جدلی است. سرانجام در پارادایم مشارکتی، واقعیت نیز مشارکتی تصویر می‌شود. از منظر هستی‌شناسی در این پارادایم واقعیت ذهنی - عینی و ساخته‌شده به‌طور مشترک توسط اذهان است. در سطح روش‌شناسی، مشارکت سیاسی در اقدام‌پژوهی مشترک دنبال می‌شود. علاوه بر تفاوت‌های این پارادایم‌ها در سه سطح هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی، ویژگی‌های پنج پارادایم پژوهش شامل هدف پژوهش، جایگاه پژوهش‌گر، طبیعت دانش و انباشت دانش نیز متمایزکننده آن‌ها هستند که در جدول شماره ۲ نمایش داده شده‌اند.

درحالی‌که هدف دو پارادایم پسااثبات‌گرایی و اثبات‌گرایی، تبیین: پیش‌بینی و کنترل است، در سایر پارادایم‌ها پژوهش با اهداف متفاوتی صورت می‌پذیرد. در سنجش‌گرایی، هدف نقد و تحول و بازگشت و رهایی است؛ در برساخت‌گرایی هدف فهم و نوسازی و در مشارکتی هدف شکوفایی انسان است. جایگاه پژوهش‌گر در دو پارادایم اول، دانشمند بی‌طرف به‌عنوان آگاه‌گر تصمیم‌سازان و عوامل تغییر است، در حالی‌که در سنجش‌گرایی، پژوهشگر در نقش روشن‌فکر دگرگون‌کننده به‌عنوان مدافع و فعال قرار دارد. در پارادایم برساخت‌گرایی نیز پژوهش‌گر در به‌عنوان تسهیل‌گر نوسازی چندصدایی مطرح می‌شود و در پارادایم مشارکتی نقش آشکار ساختن صدای اولیه از طریق اقدام خودبازتابنده آگاهانه را داراست. پارادایم‌ها از منظر طبیعت دانش نیز وضعیت متفاوتی دارند. در اثبات‌گرایی دانش شامل فرضیه‌های تأیید شده‌ای است که به‌عنوان حقایق و یا قوانین پذیرفته می‌شوند. در پسااثبات‌گرایی؛ دانش، فرضیه‌های ابطال‌نشده‌ای است که شامل حقایق و یا قوانین محتمل هستند. آنچه در سنجش‌گرایی، دانش دانسته می‌شود، بینش-های ساختاری/تاریخی است. در برساخت‌گرایی نیز بازسازی‌های انفرادی یا جمعی که گاهی اوقات حول یک محور، اجماع درباریهی آن‌ها شکل می‌گیرد دانش تصور می‌شود. در پارادایم مشارکتی نیز دانش شامل معرفت‌شناسی گسترده، حاوی دانش زیسته است. وضعیت انباشت دانش نیز در این پارادایم‌ها متفاوت است. در اثبات‌گرایی و پسااثبات‌گرایی انباشت دانش، وضعیت به‌هم‌پیوسته دارد و دانش‌های جدید همانند بلوک‌های ساخته‌شده به ساختمان دانش اضافه می‌شوند. در پارادایم سنجش‌گرایی، انباشت دانش از طریق بازنگرش‌گری تاریخی، در پارادایم برساخت‌گرایی از طریق بازسازی‌های پیچیده‌تر و آگاهانه‌تر و در پارادایم مشارکتی از طریق جماعت‌های پژوهشی انجام می‌شود (Fatehrad et al, 2012: 141).

جدول ۲- ویژگی‌های پنج پارادایم پژوهش در آینده‌پژوهی

مشارکتی	برساخت‌گرایی	سنجش‌گرایی	پسا اثبات‌گرایی	اثبات‌گرایی	هدف پژوهش
شکوفایی انسان	فهم؛ نوسازی	نقد و تحول؛ بازگشت و رهایی	تنبیین: پیش‌بینی و کنترل	تبیین: پیش‌بینی و کنترل	هدف پژوهش
نقش آشکار ساختن صدای اولیه از طریق اقدام خودبازتابنده آگاهانه صدای ثانویه از طریق نظریه‌ی روشنائی، روایت، حرکت، آهنگ، رقص و دیگر اشکال نمایش	شرکت‌کننده پراشتیاق به‌عنوان تسهیل‌گر نوسازی چندصدایی	روشن‌فکر دگرگون-کننده به‌عنوان مدافع و فعال	دانشمند بی‌طرف به‌عنوان آگاه‌گر تصمیم‌سازان و عوامل تغییر	دانشمند بی‌طرف به‌عنوان آگاه‌گر تصمیم‌سازان و عوامل تغییر	جایگاه پژوهش‌گر
معرفت‌شناسی گسترده، برتری دانش عملی، ذهنیت‌گرایی انتقادی، دانش زیسته	بازسازی‌های انفرادی یا جمعی که گاهی اوقات حول یک محور، اجماع درباریهی آن‌ها شکل می‌گیرد	بینش‌های ساختاری/تاریخی	فرضیه‌های ابطال‌نشده‌ای که شامل حقایق و یا قوانین محتمل هستند.	فرضیه‌های تأیید شده‌ای است که به‌عنوان حقایق و یا قوانین پذیرفته می‌شوند	طبیعت دانش
جماعت‌های پژوهشی در جماعت-های عملیاتی تعبیه‌شده است	بازسازی‌های پیچیده‌تر و آگاهانه‌تر؛ تجربه نیابتی	بازنگری تاریخی؛ تعمیم توسط تشابه	به‌هم‌پیوسته - بلوک‌های ساخته‌شده به ساختمان دانش اضافه می‌شوند؛ تعمیم و پیوند بین علت و معلول	به‌هم‌پیوسته - بلوک‌های ساخته‌شده به ساختمان دانش اضافه می‌شوند؛ تعمیم و پیوند بین علت و معلول	انباشت دانش

روش‌های آینده‌پژوهی

مجموعه گسترده‌ای از فنون و روش‌ها در آینده‌پژوهی استفاده می‌شود. برخی از این روش‌ها را آینده‌پژوهان خلق کرده‌اند و برخی دیگر را از سایر علوم گرفته‌اند و در مطالعه‌ی آینده استفاده می‌کنند. تعداد فنون و روش‌های مورد استفاده در آینده‌پژوهی در منابع مختلف متفاوت و بین ۳۰ تا ۵۰ مورد ذکر شده است. این روش‌ها معمولاً از جنبه‌های مختلف دسته‌بندی می‌شوند. از نظر بعضی از

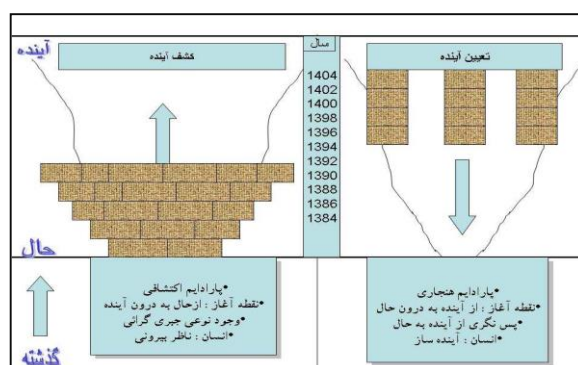
صاحب‌نظران این روش‌ها معمولاً از دو جنبه دسته‌بندی می‌شوند. نخست کمی، کیفی یا شبه کیفی بودن روش‌ها مدنظر است و سپس هنجاری یا اکتشافی بودن روش‌ها در آینده‌پژوهی موردتوجه قرار دارد (Gudarzi et al, 2016: 140).

روش‌های آینده‌پژوهی بر مبنای تکنیک

رویکرد کمی یا عددی: روش‌های کمی، همان‌طور که از نام‌شان نیز پیدا است، مبتنی بر اعداد و ارقام‌اند و پیشرفت‌ها و توسعه‌های آتی را در قالبی کمی ارائه می‌نمایند. در استفاده از آن‌ها فرض بر این است که آینده در امتداد گذشته قرار گرفته است و در صورتی که قوانین مستتر در اطلاعات مربوط به آن روند (از گذشته به حال و آینده) را بفهمیم می‌توان آینده را پیش‌بینی کرد. رویکرد شبه عددی یا قضاوتی (شبه کمی یا نیمه کیفی): روش‌های شبه عددی یا قضاوتی، حد وسط بین روش‌های کیفی و روش‌های کمی هستند. باید یادآور شد که بین دانشمندان مختلف بر سر تعیین روش‌ها که کدام کمی و کدام کیفی هستند اختلافاتی وجود دارد. این اختلافات بر سر تعیین اینکه کدام شبه عددی هستند بیشتر دیده می‌شود. رویکرد کیفی: در دهه ۶۰ شرکت رند روشی را توسعه داد که می‌توانست دورنمایی از سناریو آینده را بیان کند. این روش که به نام دلفی نام‌گذاری شد آغازی بود بر خلق روش‌های غیر عددی یا کیفی. پایه این روش و نیز سایر روش‌های کیفی بر این استوار است که به نظر یک فرد خبره یا کارشناس بیش از هر چیز دیگری می‌توان اعتماد کرد (Zali, 2008: 78).

روش‌های آینده‌پژوهی بر مبنای هدف

رویکرد هنجاری: که مبنای آن ارزش‌ها یا هنجارها است. بنابراین، در این نوع پیش‌بینی این سؤال مطرح است که چه آینده‌ای را می‌خواهیم؟ یا اینکه چه چیزی برای ما مطلوب است؟ این روش‌ها رو به درون هستند و از یک موقعیت مطلوب در زمان آینده شروع کرده و به زمان حال می‌رسند و چگونگی تحقق آن موقعیت مطلوب را بررسی می‌کنند. در واقع نقطه شروع این روش‌ها، نقطه‌ای زمانی در آینده است (Vahidi Motlagh & Sadeghpour, 2006). رویکرد اکتشافی: روش‌های اکتشافی به روش‌هایی اشاره دارند که در پی کشف آینده‌اند. این روش‌ها از زمان حال شروع شده و رو به سوی آینده دارند و به اصطلاح رو به بیرون هستند و تلاش می‌نمایند که تحت شرایط مختلف و صرف‌نظر از اینکه چه چیز موردعلاقه ماست، کشف کنند که کدام آینده رخ می‌دهد. نقطه شروع این روش‌ها در زمان حال است (Unido, 2004: 68). تفاوت عمده این دودسته در این است که روش‌های اکتشافی آینده را بر مبنای گذشته و حال می‌سازند، ولی روش‌های ارزشی، آینده مطلوب و ممکن را مشخص می‌کنند تا بتوان بر مبنای آن برای زمان حال برنامه‌ریزی کرد (Choo, 2001). مشکل بودن دسته‌بندی روش‌های آینده‌پژوهی در این دسته‌بندی به‌خوبی آشکار است. چراکه این دودسته همپوشانی زیادی دارند و نمی‌توان مرز مشخصی را بین آن‌ها ترسیم نمود. به‌عبارت‌دیگر، برخی از روش‌ها در هر دودسته قرار می‌گیرند.

شکل ۲- مقایسه رویکرد هنجاری و اکتشافی در برنامه‌ریزی

¹ Normative

² Values

³ Exploratory

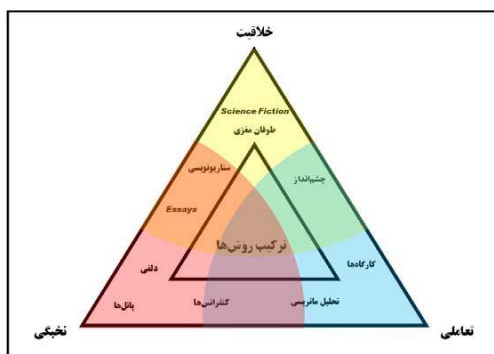
بامدنظر قرار دادن روش‌های ارائه شده در کتاب پروژه هزاره با عنوان «روش‌شناسی پژوهش آینده‌ها (نسخه ۳)» به‌عنوان یکی از معتبرترین و جدیدترین منابع روش‌شناسی در آینده‌پژوهی، تعداد ۱۵ روش بااهمیت بیشتر انتخاب شده و نسبت آن‌ها به کمی و کیفی بودن، هنجار و اکتشافی نشان داده شده است:

جدول ۳- طبقه‌بندی روش‌های آینده‌پژوهی از منظر رویکردهای مختلف

اکتشافی	هنجاری	کمی	کیفی	
•		•		مدل‌سازی عامل
•		•		تحلیل لایه‌های علت‌ها
•			•	تحلیل تأثیرات متقابل
•			•	مدل‌های تصمیم‌گیری
•	•	•		دلفی
•			•	مدل‌سازی آماری
	•	•		روش‌های مشارکتی
•	•	•		آینده‌های شخصی
	•		•	بازار پیش‌بینی
•	•	•	•	سناریوها
•	•	•	•	ره‌نگاشت
•		•		تحلیل جایگزینی
•	•	•		متن‌کاوری
•			•	تحلیل اثرات روند
	•	•		چشم‌انداز

(Gordon & Glenn, 2012: 8)

جورجیو (۲۰۰۴) با محوریت سه عامل خلاقیت، خیریت و تعامل، طبقه‌بندی مثلی مقابل را ارائه کرد. وی در این نمودار توجه داده است که علاوه بر آنکه چند روش عمده بر اساس ویژگی برجسته خود در نواحی مختلف این مثلث قرار گرفته‌اند، این روش‌ها می‌توانند با یکدیگر تلفیق شوند تا از وجوه برجسته هر روش برای پوشش نقاط ضعف روش دیگر کمک گرفته شود.

شکل ۳- شماتیک روش‌های آینده‌پژوهی جورجیو.

رافائل پوپر و همکارانش ضمن نام بردن از ۳۳ روش آینده‌پژوهی، آن‌ها را از سه جنبه دسته‌بندی کرده‌اند:

- کمی شدن: از نظر ویژگی غالب، هر روش می‌تواند کمی، نیمه کمی یا کیفی باشد.
- واقع‌بینی: این روش‌ها تا حدی شواهد واقعی و داده‌های موجود و تا حدی نیز نگرش خلاقانه را به کار می‌گیرند و از این منظر قابل چیدن در یک طیف هستند.

¹ Futures Research Methodology Version 3.0 - The Millennium Project URL: <http://www.millennium-project.org/millennium/FRM-V3.html>

تخصص: نگاه به آینده می‌تواند با تعداد نفرات و خبریتهای متفاوتی صورت پذیرد. برای مثال، توسط تعدادی متخصص خبره در یک حوزه یا یک نمونه آماری از جامعه یا علاقه‌مندان عمومی در قالب کارگاه، کنفرانس یا حتی نظرسنجی و رأی‌گیری باشد. سپس تمامی این دسته‌بندی‌ها را در یک نمودار الماس‌گون (لوزی) یکپارچه کرده که رئوس این لوزی (مشابه رئوس مثلث در روش جیورجیو) مفاهیم خلاقیت، خبریته، تعامل و شواهد را نشان می‌دهد و مکان قرارگیری هر روش در گستره این نمودار و نزدیکی به هر رأس، قابلیت آن روش در هر یک از این چهار محور را نشان می‌دهد (Popper, 2006).

شکل ۴- طبقه‌بندی روش‌های پرکاربرد آینده‌پژوهی بر اساس مطالعات رافائل پوپر و همکاران

عنایت‌الله رویکرد دیگری در این زمینه دارد. از نظر وی آینده‌پژوهی فرایندی با چندین مرحله است و این مراحل نیازمند به‌کارگیری روش‌های گوناگونی است، زیرا هر روش برحسب موضوع، زمینه و مرحله موردنظر قابلیت و کارایی متفاوتی دارد. به بیان دیگر، وی از نظر قابلیت هر روش و مرحله به‌کارگیری در فرایند آینده‌پژوهی، روش‌ها را از یکدیگر متمایز کرده و به‌نوعی دسته‌بندی می‌کند (Inayatullah, 2008). خزایی معتقد است: این روش‌ها دارای ویژگی و قابلیت‌های متفاوتی بوده و به‌ویژه از نظر خاستگاه یا کارآمدی قابل تمایز هستند. از این منظر آن‌ها را در چهار دسته به شرح زیر قرار می‌دهد.

جدول ۴- روش‌های آینده‌پژوهی از منظر خزایی

روش‌ها یا ابزارها	رویکرد طبقه‌بندی
پوش محیطی تحلیل SWOT پیمایش موضوع	موضع شناسی
برون‌یابی روند مدل شبیه‌سازی پیش‌بینی نوع آمیز دلفی	برون‌یابی
ذهن‌انگیزی (نوفان افکار) تحلیل برگذر (تحلیل تأثیر متقابل) پانل خبرگان سناریوها	نواورانه
فناوری‌های کلیدی رنگاشت	اولویت‌بندی

رویکرد متفاوتی برای شناخت بهتر روش‌های آینده‌پژوهی مبتنی بر درک قابلیت‌های کارکردی آن‌ها نیز مطرح شده است. بدین ترتیب که به‌جای دسته‌بندی روش‌ها بر مبنای ویژگی درونی، به کارکردهای بیرونی آن‌ها در فرایند آینده‌پژوهی و مراحل مختلف

آن توجه شده و در قبال طیفی از معیارهای مهم در فرایند آینده‌پژوهی به ارزیابی و امتیازبندی روش‌های آینده‌پژوهی پرداخته شده است. جدول شماره ۵ نتایج حاصل از ارزیابی‌های این روش را نشان می‌دهد.

جدول ۵- ارزیابی روش‌های آینده‌نگری و ملاک ارزیابی

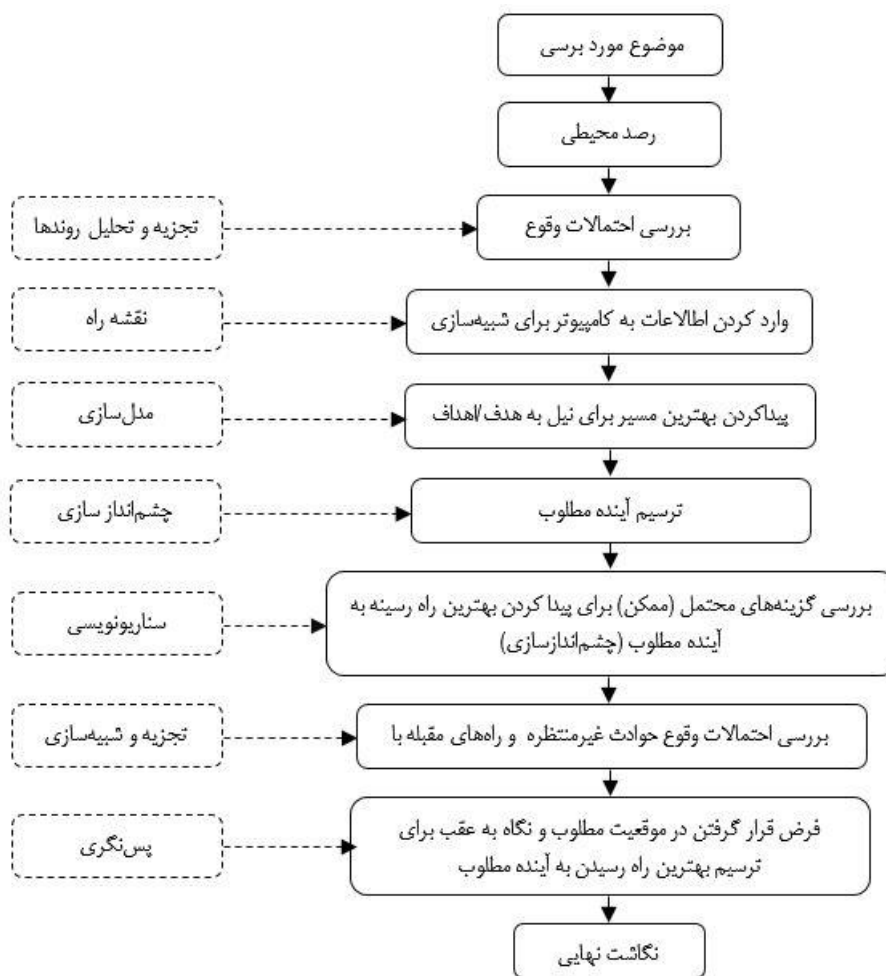
تکنیک‌های آینده‌نگری و ملاک‌های ارزیابی								ملاک ارزیابی تکنیک‌های آینده‌نگری
پویایی روش	قابلیت اعتباربخشی به یافته‌ها	مبتنا بر چارچوب نظری و قوانین علمی	معرفی و تشخیص بازیگران و کنشگران	بیان و تشریح سازوکار علی	تعیین نیروهای پیشران	تعیین اولویت هرکدام از آینده‌ها	ارائه انواع آینده	
	**	*	-	-	*	*	*	تحلیل روند، سری‌های زمانی، پس‌نگری
***	**	*	*	*	*	*	**	دلفی
***	**	**	*	***	**	**	***	سناریونویسی
-	***	***	-	***	***	*	*	تحلیل‌های رگرسیونی
**	***	***	*	**	***	***	***	تحلیل تأثیر ماتریسی مقاطع
*	*	**	***	*	**	*	***	نظریه بازی‌ها
**	-	-	**		**	*	**	تحلیل جایگزین
**	-	**	*	***	***	**	***	شبیه‌سازی
*	*	*	*	*	*	*	**	توفان فکری
-	-	-	*	-	-	*	*	منطق شهودی و بصیرت رهبران
*	**	-	-	-	*	*	*	مرور اسناد و رهنکاشت

ترکیب روش‌های مختلف در آینده‌پژوهی و مدل پیشنهادی

بسیاری از پژوهشگران آینده‌پژوهی به‌ویژه در حوزه برنامه‌ریزی شهری بر این عقیده‌اند در صورتی که بتوان ترکیب درستی از روش‌های مختلف آینده‌پژوهی ایجاد نمود به نتایج مطلوب‌تر و شفاف‌تری نائل خواهیم شد (Phaal & Probert, 2001- Von der Gracht, 2007). موضوع بهره‌گیری از تعداد متنوعی از رویکردهای آینده‌پژوهی در پروژه‌های شهری که خود دارای فازها و رویکردهای متفاوتی می‌باشد بیشتر نمود پیدا می‌کند. در شکل ۵ یک‌روند نمایی کلی از ترکیب انواع مختلف روش‌های آینده‌پژوهی نشان داده شده است، البته این روند نما، به فراخور موضوع موردبررسی، متفاوت خواهد بود، ولی به‌خوبی نشان‌دهنده نوع استفاده از آینده‌پژوهی ترکیبی است.

برای مثال، یک مدیر شهری، برای تأمین رفاه و آسایش شهروندان، هنگامی که مشغول رصد محیطی، افق مقابل هست (دیدهبانی آینده) در میان انواع مسائل دو موضوع بیشتر جلب نظر می‌کند. اولی مربوط به مشکلات شهری (تمرکزگرایی، مسکن، حمل‌ونقل و ...) و دومی مربوط به یکپارچه‌سازی راهبردهای توسعه اقتصاد محلی و راهبردهای کاهش فقر (به‌عنوان نمونه) که بایستی بدان رسید. مدیر شهری تغییرات و فرایندهای احتمالی مشکلات شهری و یکپارچه‌سازی راهبردها را بررسی می‌کند (تجزیه و تحلیل روندها) و اطلاعات حاصله را وارد سیستم‌های کامپیوتری شهرداری می‌کند (مدل‌سازی) سپس مسیر برنامه‌ریزی را چنان ترسیم می‌کند که علاوه بر کاهش مشکلات شهری، فرایند یکپارچه‌سازی راهبردهای توسعه شهری به نحوی صورت گیرد که هم از طرف مردم و هم مدیریت شهری و هم دولت مرکزی در مورد آن‌ها توافق و تفاهم وجود داشته باشد (نقشه راه) در حین انجام تمامی این فعالیت‌ها، اثربخشی و موفقیت یکپارچه‌سازی راهبردهای توسعه اقتصاد محلی و راهبردهای کاهش فقر در تأمین رفاه و آسایش شهروندان، توسعه پایداری شهری و ... در سر می‌پروراند (چشم‌انداز سازی) در این میان ممکن است افزایش سریع

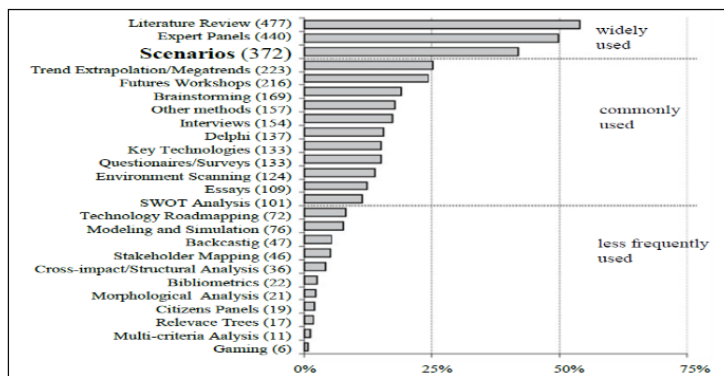
دگرگونی‌ها و ظهور پیاپی مسائل جدید در شهرها و مناطق، باعث افزایش مشکلات شهری و کند شدن یکپارچه‌سازی راهبردهای توسعه شهری شود لذا شروع به بررسی بر روی گزینه‌های ممکن در خصوص این تغییرات می‌کند تا اطمینان حاصل شود که بیشترین بخت برای یکپارچه‌سازی راهبردهای توسعه شهری وجود داشته باشد (سناریوسازی) علیرغم تمامی این برنامه‌ریزی‌ها، احتمال وقوع شرایط غیرمنتظره و افزایش مشکلات شهری وجود دارد. لذا تمهیدات لازم برای مواقع بحرانی و غیرمنتظره را در نظر می‌گیرد (شبیه‌سازی) در این هنگام مدیر شهر محتمل‌ترین وضعیت را برای یکپارچه‌سازی راهبردهای توسعه شهری فرض کرده و مراحل رسیدن به این وضعیت نهایی را ترسیم می‌کند (پس‌نگری).

شکل ۵- نمای شماتیک از روش‌های ترکیبی در مطالعات آینده‌پژوهی (یافته‌های پژوهش)

از آنجایی که روند تغییرات محیط جوامع و به دنبال آن شهرها با سرعت زیادی رو به افزایش گذاشته و از سویی درجه عدم اطمینان نسبت به آینده‌های پیش رو بالا رفته است دیگر روش‌های سنتی «پیش‌بینی بر اساس احتمالات» که سؤال می‌کند که تابه‌حال چه چیزی اتفاق افتاده است تا آینده را بر اساس آن پیش‌بینی کنیم پاسخگوی برنامه‌ریزان نبوده و نیاز به روش‌های آینده‌پژوهی که بتوان در آن‌ها تغییرات سریع آینده را نیز در نظر گرفت احساس می‌شود (Schwartz & Ogilvy, 1998). در بین روش‌ها آینده‌پژوهی، سناریونگاری از روش‌های پرکاربرد بوده و از جمله روش‌های مبتنی بر فرضیات می‌باشد، بنا به نظر بسیاری از صاحب‌نظران آینده‌پژوهی یکی از کارآمدترین روش‌های موجود برای پیش‌بینی آینده‌های دور و در شرایطی که عدم قطعیت‌های زیادی در سیستم وجود دارد، می‌باشد (Ringland, 2006- Slauter, 2004- Cornish, 2004- Hilbert et al, 2009); که

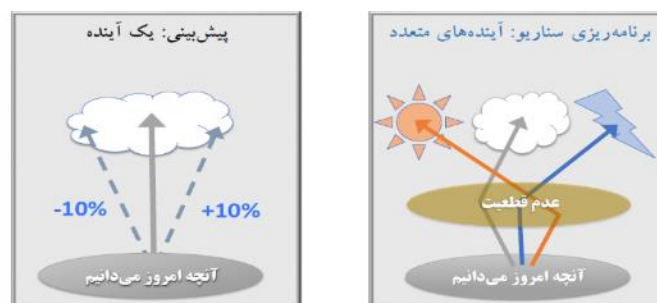
علاوه بر استفاده از این روش توسط بخش‌های دولتی و خصوصی در کشورهای مختلف و شرکت‌های چندملیتی و مجامع بین‌المللی، تلاش فراوانی شده تا چارچوب‌بندی علمی و نظری مناسبی نیز برای این روش ارائه شود.

شکل ۶- میزان استفاده از سناریونویسی در بین روش‌های آینده‌پژوهی

سناریونگاری

جهان معاصر عرصه تحولات شگرف و پویایی شتابنده است. تغییرات چنان غافلگیرکننده و برق‌آسا از راه می‌رسند که کوچک‌ترین کم‌توجهی به آن می‌تواند به بهای گزاف غافل‌گیری راهبردی در همه عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تمام شود. در این محیط سرشار از تغییر و بی‌ثباتی و آکنده از عدم قطعیت‌ها، تنها رویکرد و سیاستی که احتمال کسب موفقیت بیشتری دارد، تلاش برای معماری آینده است (Pourmohammadi et al, 2010: 37). یکی از ابزارهای مناسب معماری آینده در شرایط عدم قطعیت و در شرایطی که دنیای پیشروی ما مملو از شگفتی‌سازهای مختلف است، برنامه‌ریزی سناریو مینا است. برنامه‌ریزی بر پایه سناریو، روشی نظام‌مند برای تفکر خلاقانه درباره آینده‌های نامشخص و ممکن است (Peterson et al, 2003: 359). فرهنگ لغت سناریو را «طرح کلی وضعیت طبیعی و یا مورد انتظار حوادث» می‌داند (Ringland, 2006). اما اگر تخصصی‌تر بخواهیم سناریو را تعریف کنیم می‌توان گفت که سناریو داستانی توصیفی از بدیل‌های موجه است که به بخش خاصی از آینده نظر دارد. با توجه به تعاریف سناریو، سناریو نگاری روشی برای بهبود تصمیم‌گیری در برابر آینده‌های ممکن و محتمل است. تمرکز اصلی سناریو نگاری چگونگی توسعه محیط فعالیت بیرونی یک سازمان با توجه به محیط درونی آن در آینده می‌باشد. هدف سناریوسازی، گسترش تفکر در مورد آینده و گسترش دادن طیف گزینه‌هایی است که می‌تواند موردنظر محقق در پیش‌بینی‌های محتمل آینده باشد، بنابراین سناریو مجموعه امکاناتی است که آینده نامعلوم مرتبط می‌شود و روش اندیشیدن در مورد این نامعلومی‌ها را به ما می‌آموزد. در رویکردهای سنتی برنامه‌ریزی، برنامه‌ریز ابتدا با طرح این سؤال «که در آینده درازمدت چه روی خواهد داد» پیش‌بینی را لازم انجام می‌دهد آنگاه پیش‌بینی‌ها را مبنای تصمیم‌گیری و اتخاذ سیاست قرار می‌دهد و در نهایت اقدام می‌کند (Foren, 2001: 52). به‌عبارت‌دیگر از شرایط حال آغاز کرده به و درون آینده می‌رود درحالی‌که در نگاه نوین به برنامه‌ریزی، برنامه‌ریز ابتدا به افق آینده می‌رود و با حضور در افق آینده و دیده‌بانی حال و گذشته مسیرهای مشخص برای معماری توسعه از آینده به حال را تعیین و تدقیق می‌کند (Mobini dehkordi, 2008: 40).

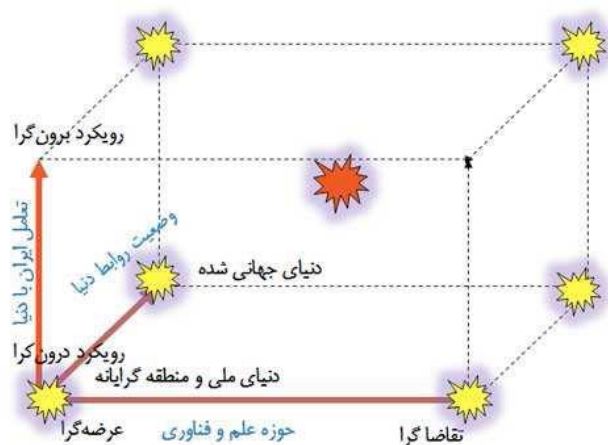
شکل ۷- مقایسه برنامه‌ریزی سناریو و پیش‌بینی

برنامه‌ریزی بر پایه سناریوها بعد از جنگ جهانی دوم به‌عنوان روشی برای برنامه‌ریزی در بخش دفاعی - نظامی مطرح شد؛ اما محتوای آن به‌طور قابل‌توجهی و با سرعت تغییر پیدا کرد. آغاز تنش‌زدایی هم‌زمان با تلاش‌های بسیاری از آینده‌پژوهان بود که به‌جای مطالعات نظامی، به‌طور فزاینده‌ای به مطالعه صلح^۱ و بحران‌های اجتماعی و انسان‌دوستانه^۲ مشغول بودند (Behroozi Lak & Jalilvand, 2015: 90). به‌طوری‌که در دهه ۱۹۶۰، هرمان کان^۳ که خود در پروژه‌های آینده‌نگری نیروی هوایی آمریکا نقش عمده‌ای ایفاء کرد، پس از تأسیس موسسه هودسون^۴ روش برنامه‌ریزی بر پایه سناریوها را به‌عنوان یک روش نوین برنامه‌ریزی در بخش غیرنظامی معرفی کرد (Lindgren et al, 2003: 36).

اما شاید یک مجموعه از معروف‌ترین و منسجم‌ترین کارهای انجام شده با روش سناریو نگاری، کارهای شرکت نفتی شل بوده است. سناریوهای این شرکت اثر بسیاری بر توسعه این شرکت و بهبود عملکرد آن داشته است. در واقع پس از بحران انرژی و در پی استفاده‌ی موفقیت‌آمیز شرکت نفتی شل از روش سناریو که این شرکت را قادر به پاسخ‌گویی مؤثری به این بحران ساخت، روش سناریو مورد استقبال گسترده‌ای قرار گرفته است. استفاده‌ی روزافزون از این روش بدین دلیل است که سناریوها، پیچیدگی‌های جهان واقعی را در نظر می‌گیرند و بینش‌های جایگزین در خصوص آینده را، با ترتیبی منطقی از رویدادها بازنمایی می‌کنند.

برنامه‌ریزی مبتنی بر سناریو

برنامه‌ریزی بر پایه سناریو ترکیبی از تحلیل سناریو و برنامه‌ریزی استراتژیک است. برنامه‌ریزی بر پایه سناریو، برنامه‌ریزی برای کشف سیستماتیک خطوط جایگزین توسعه در جهان خارج و پیامدهای آن‌ها برای کسب‌وکار، صنعت یا ناحیه شماس است. هیچ روش برنامه‌ریزی بر پایه سناریوی جهانی وجود ندارد. در عوض تعداد زیادی از تکنیک‌ها و روش‌های مختلف برای تولید و استفاده سناریوها در برنامه‌ریزی و زمینه‌های تصمیم‌گیری وجود دارد. در واقع، برنامه‌ریزی بر پایه سناریو باید به‌عنوان یک نگرش و یک رویکرد نسبت به آینده، در ترکیب با مجموعه‌ای از روش‌ها نگریسته شود.

شکل ۸- تصویر شماتیک چارچوب طراحی سناریوها و ابعاد مختلف آن

برنامه‌ریزی سنتی دارای نقاط ضعف فراوانی است که مشکلات عدیده‌ای را در مراحل اجرا به وجود آورده است. از جمله آن‌ها می‌توان به ماهیت گذشته‌نگری و روندگرایی و از همه مهم‌تر نگاه محلی داشتن به مسائل برنامه‌ریزی است. نگاه جهانی به تحولات و محوریت دیده‌بانی پیشرفت‌های جهانی و به‌کارگیری آن‌ها در رفع مشکلات و چالش‌های در مقیاس محلی از ویژگی‌های ممتاز فرایند برنامه‌ریزی سناریو مینا است که به‌کارگیری آن را ارجح جلوه می‌دهد.

¹ Peace study

² humanitarian

³ Herman Kahn

⁴ Hidsen

جدول ۶- ویژگی‌های برنامه‌ریزی سنتی در مقایسه با نگرش برنامه‌ریزی بر پایه سناریو

نگرش برنامه‌ریزی بر پایه سناریو	برنامه‌ریزی سنتی	
کلی، هیچ‌چیز دیگر مساوی نیست	بخشی، هر چیز دیگری مساوی	منظر
کیفی، نه لزوماً کمی، ذهنی، شناخته‌شده یا پنهان	کمی، عینی، شناخته‌شده	متغیرها
پویا، ساختارهای در حال ظهور	آمار، ساختار ثابت	روابط
آینده علت وجودی حاضر است	گذشته حال را تبیین می‌کند	تبیین
متعدد و نامعلوم	ساده و قطعی	تصویر آینده
تحلیل مفهومی، مدل‌های کیفی و تصادفی (تحلیل تأثیر متقابل و سیستمی)	جبرگرایی و مدل‌های کمی (اقتصادی، ریاضی)	روش
فعال و خلاق (آینده ساخته می‌شود)	منفعل یا انطباقی (آینده می‌آید)	نگرش به آینده

اجزای سناریو

فهی و راندل^۱ در سال ۱۹۹۸ اجزای سناریو را این‌گونه عنوان کرده‌اند:

نیروهای به وجود آورنده سناریو: این نیروها همان عواملی هستند که داستان سناریو را شکل می‌دهند.

منطق سناریو: هر سناریو از منطق خاص نشأت می‌گیرد که این منطق داستان هر سناریو را شکل می‌دهد. این منطق عنوان می‌کند که نیروهای به وجود آورنده چگونه رفتار می‌کنند و چگونه رفتار آن‌ها باعث به وجود آوردن داستان سناریو می‌شود.

خطوط متصل‌کننده: وظیفه این خطوط مرتبط کردن نیروهای به وجود آورنده سناریو می‌باشد به طوری که با اتصال آن‌ها داستان یک سناریو شکل می‌گیرد. البته همان‌طور که عنوان شد این داستان باید قابلیت وقوع داشته باشد.

پایان سناریو: این جزء از سناریو پایان هر سناریو را رقم می‌زند که دقیقاً بیان می‌کند که داستان هر سناریو به کجا ختم می‌شود. در حقیقت برنامه‌ریزی از طریق سناریو منجر به خلق داستان‌های مختلفی می‌شود که هر کدام از آن‌ها گویای این مطلب رویکردهای سناریونویسی است که عوامل مختلف بر روی یکدیگر تأثیر می‌گذارند که باعث خلق شرایط خاص می‌شوند

رویکردهای سناریونویسی

الف) رویکرد منطق شهودی: در رویکرد منطق شهودی، روش عوامل کلیدی و روندهای پیش‌ران بر اساس دو معیار ذیل طبقه‌بندی می‌شوند:

۱- درجه‌ی اهمیت برای موفقیت موضوع یا تصمیم اصلی،

۲- درجه‌ی عدم قطعیت احاطه‌کننده‌ی آن عوامل و روندها.

به این ترتیب نکته اصلی، شناسایی عامل یا عواملی است که با اهمیت‌ترین و با عدم قطعیت‌ترین باشند. عدم قطعیت‌ها به وضعیت‌هایی از آینده اشاره دارد که ممکن است محقق شود یا نشود و در مورد آن موضوع نمی‌توان اظهار نظر دقیق و معینی ارائه داد. به عنوان مثال در خصوص آینده می‌توان با احتمال بالایی پیش‌بینی نمود که تعداد افراد باسواد افزایش می‌یابد و یا آن که درصد افرادی که دارای تحصیلات دانشگاهی هستند، افزایش می‌یابد، اما در خصوص تعدادی از مسائل نمی‌توان به درستی در خصوص آینده وضعیت معینی را پیش‌بینی نمود. به عنوان مثال جهانی شدن نمونه‌ای از پیش‌ران‌های تاریخی است که شواهد بسیاری این ایده را تقویت می‌کند، در حالی که در مقابل این ایده، افزایش ملی‌گرایی و منطقه‌گرایی نیز با رویدادهای تروریسمی تقویت می‌شوند. به این ترتیب عدم قطعیت‌های آینده، دوگانه‌ها یا چندگانه‌هایی است که در مورد آینده‌ی یک موضوع بیان می‌شوند و هر یک از وضعیت‌های پیش‌روی آن موضوع می‌تواند آینده‌ی موضوع مورد بررسی را تحت تأثیر قرار دهد.

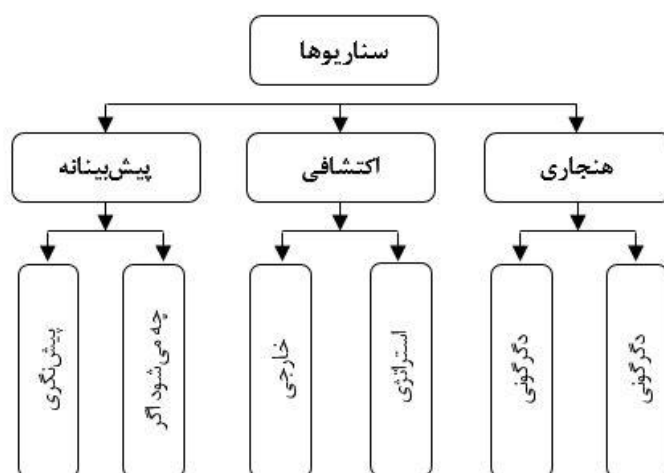
ب) رویکرد عدم قطعیت‌های بحرانی: پیتتر شوارتز و «شبکه‌ی جهانی کسب‌وکار» بسیار باعث گسترش و توسعه‌ی این روش در دنیا شده‌اند و به همین جهت در بسیاری از منابع، این رویکرد را با نام رویکرد شوارتز یا رویکرد GBN شناخته و کمتر با عنوان «رویکرد عدم قطعیت‌های بحرانی» شناخته می‌شود. گام‌های فرایند سناریو نگاری در این رویکرد، با تهیه فهرست متغیرها و روندهای مربوط به آینده، شروع می‌شود. سپس فهرست تهیه‌شده به سه دسته تقسیم‌بندی می‌شود. روندها و متغیرهایی که تداوم

^۱ Fahey and Randall

تأثیرات آن‌ها بر روی موضوع موردنظر تا حدود زیادی، قطعی است. روندها و متغیرهایی که بر موضوع موردنظر تأثیر قطعی ندارند. روندها و متغیرهایی که تأثیرات آن‌ها نامشخص بوده و با عدم قطعیت بیان می‌شوند. در این رویکرد، روندها و متغیرهای نامشخص و با عدم قطعیت نیز به دو گروه تقسیم‌بندی می‌شوند: روندها و متغیرهایی با تأثیرات بسیار بالا، روندها و متغیرهای با تأثیرات کم. **ج) رویکرد تحلیل تأثیرات متقاطع:** سال‌های متمادی دانشمندان علوم اجتماعی روش‌های شهودی را برای پیش‌بینی‌های خود استفاده کرده‌اند. این روش‌ها بر پایه نظرات و بینش‌های نخبگان استوار است. پژوهش‌ها، مصاحبه‌ها، تکنیک دلفی و جلسات توفان فکری و غیره از این دسته از روش‌ها می‌باشند. در این میان روش‌هایی که به‌طور سیستماتیک قادر به گردآوری اطلاعات باشند، توسعه کمتری یافته بودند. بعضی از آینده‌پژوهان بر این باور بودند که پیش‌بینی یک اتفاق به‌صورت مجزا و بدون در نظر گرفتن رخداد سایر حوادث کلیدی و تأثیرگذار غیرواقع‌بینانه است. رویکرد تحلیل تأثیرات متقاطع در پاسخ به این نیاز توسعه یافت. این رویکرد در واقع رویکرد اصلاح‌شده تحلیل تأثیرات روندها بر اساس احتمال به‌وقوع پیوستن آن‌ها می‌باشد. از اواخر دهه ۱۹۶۰ بعضی از شرکت‌ها و سازمان‌ها از این رویکرد برای تدوین سناریوهای خود استفاده کرده‌اند. دو سازمان و شرکت معروف در این زمینه INTERAX و BASICS هستند.

طبقه‌بندی سناریوها

در یک دهه گذشته چند پژوهشگر مقالات خود را با تمرکز بر شناسایی روش‌های مختلف سناریو نگاری به رشته تحریر درآورده‌اند. هدف دسته‌بندی انواع روش‌های سناریو نگاری بوده که در تجربیات مختلف مورد استفاده قرار گرفت تا به مجریان پروژه‌های آینده‌پژوهی کمک کنند تا بر انواع روش‌ها مروری کرده و شرایط محیطی و درونی مسئله خود را به خوبی بشناسند و از آن میان روشی را که کمترین هزینه را در بردارد انتخاب نمایند. منظور از هزینه، هزینه زمان صرف شده جهت تدوین، هزینه دسترسی به داده و تبدیل آن اطلاعات دست‌اول، هزینه‌های مالی پیرامون پروژه، هزینه آموزش و ... می‌باشد. کارل هنریک در بورگ و همکاران^۱ وی در موسسه سلطنتی فناوری استکهلم، بر اساس سه نوع آینده محتمل، ممکن و مطلوب دست به تقسیم‌بندی روش‌های سناریو نگاری زدند. در این تقسیم‌بندی، سه دسته اصلی از پاسخ به سه سؤال شناسایی می‌شوند که عبارت‌اند از «چه اتفاقی در آینده رخ می‌دهد؟» که سناریوهای پیش‌بین (آینده‌نگر) به این سؤال پاسخ می‌دهند. «چه اتفاقی ممکن است رخ دهد؟» که سناریوهای اکتشافی در پی پاسخ به این سؤال برمی‌آیند و نهایتاً «چگونه می‌توان به هدفی خاص دست‌یافت؟» که سناریوهای هنجاری بدان پاسخ می‌دهند. نمای شماتیک از این تقسیم‌بندی در شکل زیر مشاهده می‌شود:

شکل ۹- طبقه‌بندی سناریوها در موسسه سلطنتی استکهلم

^۱ Karl Henrik Dreborg

همچنین دامرز^۱ بر اساس پنج متغیر انواع سناریوها را تقسیم‌بندی کرده است. (جدول ۷)

جدول ۷- انواع مختلف تفکر سناریویی از نظر دامرز

متغیرها	انواع سناریوها
گسترده‌گی موضوع سناریو نگاری	سناریوهای تک‌بخشی یا چندبخشی
سطح تجمع	سناریوهای خرد، متوسط و کلان
جهت زمان (از گذشته به آینده یا از آینده به امروز)	سناریوهای برون‌یابی در برابر چشم‌انداز سازی
مقدار اکتشاف	سناریوهای اکتشافی به‌شدت محدود و به‌شدت گسترده
کانون تمرکز اقدام	سناریوهای محیطی و سیاستی

روش دیگری که می‌توان سناریوها را بر اساس آن طبقه‌بندی کرد توسط فاهی و رندل پیشنهاد شده که این دسته‌بندی بیشتر بر فضای کسب‌وکار متمرکز است. آن‌ها سناریوها را به شرح ذیل تقسیم‌بندی کرده‌اند:

جدول ۸- طبقه‌بندی سناریوها از دیدگاه فاهی و رندل

انواع سناریوها	ویژگی غالب
جهانی	ارائه چندین محیط متمایز از آینده
صنعت	ارائه چندین وضعیت باورکردنی از آینده
رقیب	ارائه روش شناسایی و آزمایش استراتژی باورکردنی و ممکن رقبا برای آینده
تکنولوژی	ایجاد و درک بهتر درباره فرصت‌ها، تهدیدها و انتخاب‌های موجود در بازارها و پویای تکنولوژی

اشتین مولر^۲ روش‌های متفاوت تفکر سناریویی را مطابق با جنبه‌های متفاوت به شرح زیر تقسیم‌بندی کرده است (Mietzner and Reger, 2005).

جدول ۹- طبقه‌بندی سناریوها از دیدگاه اشتین مولر

جنبه نمایاندن	- سناریوهای کاملاً فورموله شده - سناریوهای سطحی ^۳
جنبه موضوع	- سناریوهای جهانی - سناریوهای با مساله مشخص
جنبه کمی شدن	- سناریوهای نیمه کمی - سناریوهای کیفی
جنبه زمان	- سناریوهای موقعیت - سناریوهای فرآیند - سناریوهای کوتاه‌مدت - سناریوهای میان‌مدت - سناریوهای درازمدت - سناریوهای مستقل از زمان
جنبه کارکردی در فرآیند تحقیق	- سناریوهای ورود به موضوع - سناریوهای اکتشافی - سناریوهای وضع‌کننده هدف - سناریوهای نتیجه محور
جنبه گزاره‌ای	- سناریوهای رسمی (متن مکتوب همان سناریو است) - سناریوهای قصدی

^۱ Dammers

^۲ Stein Müller

^۳ Sketchy

در سال‌های اخیر موضوع طبقه‌بندی سناریوها بسیار مورد توجه محققان و "آینده‌پژوهان" قرار گرفته است. ولی شاید بتوان گفت که طبقه‌بندی انجام‌شده توسط ون نوتن از گستردگی بسیار وسیعی برخوردار است. وی و همکارانش ۱۴ نوع مختلف از سناریوها را تقسیم‌بندی کرده‌اند که در سه موضوع پوششی کلی به شرح ذیل ارائه می‌شوند (Van Notten et al, 2005).

جدول ۱۰- طبقه‌بندی انواع سناریوها توسط ون نوتن و همکارانش در سه موضوع پوششی کلی

موضوع تحت پوشش	نوع سناریو
الف. هدف پروژه: اکتشافی یا کمک به تصمیم	چه هنجارهایی را در بر دارد؟ توصیفی یا هنجاری
	نقطه برتری: پیش‌بینی یا آینده معکوس
	موضوع: بر پایه‌ی مساله، بر پایه‌ی حوزه خاص، یا بر پایه‌ی بنیاد و موسسه
	مقیاس زمانی: بلندمدت یا کوتاه‌مدت
ب- طرح فرآیند: شهودی یا رسمی	مقیاس ابعادی: جهانی / فراملی یا ملی / منطقه‌ای
	اطلاعاتی: داده‌های کمی یا کیفی
	روش جمع‌آوری داده‌ها: اشتراکی یا بررسی‌های میزی
	منابع: گسترده یا محدود
ج- محتوای سناریو: پیچیده یا ساده	شرایط موسسه‌ای: باز یا محدودشده
	طبیعت موقتی: زنجیره‌ای یا تصویر لحظه‌ای
	متغیرها: همگن و یکنواخت یا غیرهمگن و غیریکنواخت
	پویایی: پیرامونی یا بر پایه‌ی روند
	سطح انحراف: بدیل یا متعارف
	سطح یکپارچگی: کم یا زیاد

ون نوتن و همکارانش در حدود ۷۰ پروژه سناریو نگاری را بررسی کرده‌اند که در موضوعات مدیریت، اقتصاد، علوم زیست‌محیطی و علوم سیاست‌گذاری انجام گرفته‌اند. موضوعات پوششی انتخاب‌شده هم برای خانواده‌ای از سناریوها و هم برای سناریوهای منفرد اعمال شده‌اند. این موضوعات پوششی در جواب سوال‌های چه؟، چرا؟، و چگونه؟ تدوین شده‌اند. به عبارت دیگر محتوای سناریو، هدف پروژه و طرح فرآیند را مطرح می‌کنند. دنیس لیست از محققان دیگری است که ۱۰ نوع سناریو در سه موضوع پوشش کلی، مشابه به مطالعات ون نوتن را پیشنهاد کرده است (Mietzner and Reger, 2005).

جدول ۱۱- طبقه‌بندی انواع سناریوها توسط دنیس لیست

موضوع تحت پوشش	نوع سناریو
طرح فرآیند: شهودی یا رسمی	زمان صرف شده برای تدوین سناریوها: کوتاه یا بلند
	آداب و رسوم فرآیند: صلب یا منعطف
	روش تدوین سناریوها
محتوای سناریو: پیچیده یا ساده	تعداد سناریوها: کم یا زیاد
	جزئیات هر سناریو: کم یا زیاد
	تعداد تکرار فرآیند هر سناریو: ۱ یا ۲
	محتوای مشترک: استاندارد یا منحصربه‌فرد
کاربرد سناریو: درونی یا بیرونی	نوع انتشار سناریو: محرمانه داخلی یا توزیع برای عموم
	استفاده: درون‌داد مستقیم به برنامه‌ریزی یا درک بهتر
	مقیاس زمانی: استفاده فوری یا نگهداری به‌عنوان مرجع

¹ Philip Van Notten

رولاند و همکارانش، چهار دیدگاه متفاوت را برای درک ابعاد سناریوها مورد استفاده قرار می‌دهند که بیشتر برای برنامه نویسان رایانه‌ای کاربرد دارد.

جدول ۱۲- چارچوب طبقه‌بندی سناریوها توسط رولاند و همکارانش

معیار طبقه‌بندی سناریوها	دیدگاه
ارتباط سناریوها با شکل و ابزارهای ارائه سناریوها	شکل و فرم
مدنظر قرار گرفتن نوع دانشیان شده در سناریوها	محتوا
نقش اصلی سناریوها در کمک به تشخیص الزامات مهندسی	هدف
مدت‌زمان اعتبار سناریوها برای طی فرآیند تکاملی خورد	چرخه دوام

به عقیده بسیاری از آینده‌پژوهان سناریو نگاری قلب فرآیند آینده‌نگاری است و می‌توان متخصصان این حوزه را بر اساس مهارتشان در به‌کارگیری آن طبقه‌بندی کرد. هدف سناریوسازی در برنامه‌ریزی کمک به رهبران و مدیران برای تغییر نگرش آن‌ها نسبت به واقعیت‌های پنداری و نزدیک کردن دیدگاه آن‌ها به واقعیت‌های موجود یا و درحالی‌که ظهور است. نتیجه نهایی سناریونویسی ترسیم یک نقشه درست از آینده نیست بلکه هدف آن اصلاح و بهبود نظام‌مند تصمیم‌گیری‌ها در خصوص حوزه‌های هدف مربوط به آینده است. سناریو به‌عنوان یک روش مطرح در آینده‌پژوهی ضمن آماده ساختن ما برای رویاروی با شرایط پیش‌بینی نشده آینده، بهره‌گیری از فرصت‌های، آینده را به شکلی کارآمد امکان‌پذیر می‌سازد. این هنر و تعهد بر عهده آینده‌پژوهان است که ضمن تبیین مزایای این روش علاقه‌مندان به آفرینش آینده‌های مرجح را در ترسیم سناریوهای مطلوب یاری نمایند. امروزه روش‌ها و متدولوژی‌های سناریونویسی بسیار گسترش پیدا کرده است به‌طوری‌که شاهد آشفته‌گی در انواع متدولوژی‌ها هستیم. دلیل این آشفته‌گی نیز تکامل روزانه این روش‌ها و ایجاد روش‌های جدید می‌باشد. این اختلافات در تعاریف، ویژگی‌ها، اصول و روش‌ها بیشتر خود را بروز داده است. وجود آشفته‌گی باعث ایجاد عدم تمایل نسبت به سناریونویسی می‌شود. در این میان با طبقه‌بندی این روش‌ها می‌توان در پی ایجاد یک هماهنگی بین روش‌های گوناگون برآمده تا ابهام و آشفته‌گی در این حوزه برطرف گردد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

علم آینده‌پژوهی به‌عنوان پارادایمی نوین در برنامه‌ریزی بلندمدت و مشارکتی، بسیاری از رشته‌های علوم انسانی معاصر را تحت تأثیر قرار داده و در این مسیر، برنامه‌ریزی شهری نیز از مبانی و روش‌های این رشته در راستای مسائل نوین بهره برده و می‌تواند جهت تکمیل فرآیند تاریخی پیشرفت خود، آینده‌پژوهی را به‌عنوان یک پارادایم نوین مورد استفاده قرار دهد. درواقع، تغییرات شتابان و شگرف در حوزه‌های گوناگون اقتصادی سیاسی، اجتماعی، فناورانه و زیست‌محیطی شهرها و کلان‌شهرها، عدم قطعیت و افزایش سطح خطرپذیری از مهم‌ترین دشواری‌ها و موانع پیش روی تصمیم‌گیرندگان برای اتخاذ تصمیم‌ها در حوزه‌های گوناگون راهبردی و عملیاتی است. کسب آمادگی مناسب برای رویارویی با این شرایط پرمخاطره و هزینه‌بر که گاه جبران زمان و زیان‌های اقتصادی برخوایسته از آن برای کشورها دشوار و حتی ناشدنی است، ضروری به نظر می‌رسد. انتخاب آینده مطلوب و تدوین برنامه برای حرکت پایدار جامعه در راه دستیابی به اهداف مقبولیت همگانی یافته است تا آنجا که آینده‌پژوهی از جمله کارآمدترین ابزارهای ساخت راهبردهای بلندمدت و تدوین سیاست‌های ملی برای دستیابی به اهداف سیاسی، اقتصادی، رفاه اجتماعی و سطح مطلوب از فن‌آوری تبدیل شده است. در این راستا هدف پژوهش حاضر بررسی رویکردها و روش‌های آینده‌پژوهی و با تأکید بر روش سناریو نگاری می‌باشد. پارادایم‌های پژوهشی اصلی مطرح در مطالعات آینده شامل اثبات‌گرایی، پسااثبات‌گرایی، سنجش‌گرایی، بر ساخت-گرایی و مشارکتی هستند. این پارادایم‌ها از طریق تفاوت‌هایشان در سه بُعد هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی متمایز می‌شوند. همچنین ویژگی‌های متفاوت این پارادایم‌ها از منظر هدف پژوهش، جایگاه پژوهش‌گر، طبیعت دانش و انباشت دانش، مرزهای پارادایم‌ها را دقیق‌تر می‌کند. فنون و روش‌هایی که در آینده‌پژوهی استفاده می‌شود در ارتباط با این پارادایم‌ها هستند.

شناخت این ارتباط برای انتخاب روش‌ها و فنون مناسب برای انجام یک پژوهش درباره آینده دارای اهمیت است. آن‌طور که مطالعه ما نشان می‌دهد، بسیاری از پژوهشگران آینده‌پژوهی بر این عقیده‌اند در صورتی که بتوان ترکیب درستی از روش‌های مختلف آینده‌پژوهی ایجاد نمود به نتایج مطلوب‌تر و شفاف‌تری نایل خواهیم شد. آینده‌پژوهی شامل مجموعه وسیعی از مطالعات و روش‌ها می‌باشد و بدین علت یک حوزه چند رشته‌ای تعریف شده است. در این میان سناریو، یکی از کاربردی‌ترین ابزارهای آینده‌پژوهی است به طوری که بر اساس مطالعات پوپر در پژوهشی به نام «چگونه روش‌های آینده‌نگاری را انتخاب کنیم» روش سناریونگاری با ۳۷۲ مورد کاربرد در رتبه سوم روش‌های آینده‌پژوهی؛ و بر اساس مطالعات امیری و همکاران در مورد «روش‌های استفاده شده در آینده‌پژوهی» در ۸۰۰ پروژه به‌عنوان یکی از روش‌های پرکاربرد معرفی شده است (Amiri et al, 2014- Popper, 2006). سناریو روایتی از وضعیت‌ها، امور یا پیشرفت‌های ممکن در گستره زمان آینده است و سناریونگاری روشی منظم و منضبط است که از آن برای کشف نیروهای پیش‌ران کلیدی در بافت تغییرات شتابان، پیچیدگی‌های فوق‌العاده و عدم قطعیت‌های متعدد استفاده می‌شود. از طریق این روش، رهبران و مدیران با نگاه به رویدادهای غیرمنتظره در آینده و درک عمیق پیامدهای احتمالی آن‌ها، چندین روایت متمایز را درباره آینده‌های ممکن کشف و تعریف می‌کنند. این سناریوها ابزاری برای نظم بخشیدن به بینش‌ها و استنباط‌های رهبران و مدیران هستند. می‌توان گفت، انواع مختلفی از سناریوها به‌منظور مشخص کردن خطوط کلی آینده وجود دارد. گونه‌های مختلف سناریو می‌توانند به‌عنوان ابزارهای مهمی در جهت انتقال، شناخت، مقایسه و ایجاد تکنیک‌هایی برای آینده‌پژوهی باشند. با این حال این مهم را نیز باید در نظر گرفت که بدون وجود زبان مشترک در بین پژوهشگران تمامی این فعالیت‌ها می‌توانند بسیار دشوارتر از آنچه هستند متجلی شوند. در این پژوهش، هدف از دسته‌بندی انواع روش‌های سناریونگاری، استفاده از تجربیات مختلف برای کمک به مجریان پروژه‌های آینده‌پژوهی است تا بر انواع روش‌ها مروری کرده و شرایط محیطی و درونی مسئله خود را به‌خوبی بشناسند و از آن میان روشی را که کمترین هزینه را در بردارد انتخاب نمایند. منظور از هزینه، هزینه زمان صرف شده جهت تدوین، هزینه دسترسی به داده و تبدیل آن اطلاعات دست‌اول، هزینه‌های مالی پیرامون پروژه، هزینه آموزش و ... می‌باشد.

References:

- Amiri, N. Hashemi, M.S. Saedi, A.M. Rozbeh, A. Komijani, M 2014. Assessment and evaluation of techniques used in futures study in intelligence-led policing , *International Journal of Current Life Sciences*, 4(7): 3179-3185.
- Anderson, W. (2001). *All connected now: Life in the first global civilization*. Boulder, west view press, 18-23. <https://doi.org/10.4324/9780429037122>
- Behrooz Lak, G., & Jalilvand, M. R. (2015). The Evolutions of the Transdisciplinary of Futures Studies: Case Study of America. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 7(1): 57-94. <https://doi.org/10.7508/isih.2015.25.003> [In Persian]
- Bell, W. (2002). A community of futurists and the state of the futures field. *Futures*, 34: 235-247. https://sociology.yale.edu/sites/default/files/a_community_of_futurists_2002.pdf
- Bell, W. (2003). *Foundations of Futures Studies: Human Science for a New Era*. (New Brunswick) 1. <https://www.amazon.com/Foundations-Futures-Studies-Purposes-Knowledge/dp/0765805391>
- Choo, C. W. (2001), Environmental scanning as information seeking and organizational learning. *Information Research*, 7(1): 1-25. <https://informationr.net/ir/7-1/paper112.html>
- Cole, S. (2001). Dare to Dream: Bringing Futures into Planning. *Journal of the American Planning Association*, 67: 372-383. <https://doi.org/10.1080/01944360108976246>
- Cornish, E. (2004). *Futuring: The Exploration of future*. Bethesda, Mary land, world future society. <https://www.amazon.com/Futuring-Exploration-Future-Edward-Cornish/dp/0930242610>
- Fatehrad, M., Jalil-Vand, M. R., Moulai, M. M., Sami, S., & Nasrolahi Vasati, L. (2012). Methodological coordinates of the field of future studies as an integrated meta-paradigm, *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Human Sciences*, 6(1), 135-161. <https://www.sid.ir/paper/152438/fa> [In Persian]
- Foren. (2001). *A Practical Guide to Regional Foresight*, Foren network, STRATA program. https://books.google.com/books/about/A_Practical_Guide_to_Regional_Foresight.html?id=2VGJrgEACAAJ
- Goodwin, P., & Wright, G. (2001). Enhancing strategy evaluation in scenario planning: a role for decision analysis. *Journal of management studies*, 38(1), 1-16. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00225>

- Gordon, T. J. and Glenn, J. C. (2012). *Futures Research Methodology Version 3.0*, the Millennium Project, United Nations University. <https://www.millennium-project.org/publications-2/futures-research-methodology-version-3-0/>
- Gudarzi, G., Azar, A., Azizi, F., Babaei Meybodi, H. (2016), presenting the proposed framework of regional foresight as an interdisciplinary research field: (case study, Aamish Development Document of Yazd Province). *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, 8(2): 133-155. <https://www.sid.ir/paper/152498/fa> [In Persian]
- Hilbert, M, Miles, I. & Othmer, J. (2009). Fore sight tools for participative Policy-making in inter-governmental processes in developing countries. *technological forecasting and social change*, 76(7): 880-896. <http://dx.doi.org/10.1016/j.techfore.2009.01.001>
- Inayatullah, S. (1993). From 'who am I?' to 'when am I?': Framing the shape and time of the future. *Futures*, 25(03): 235-253. [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(93\)90135-G](https://doi.org/10.1016/0016-3287(93)90135-G)
- Inayatullah, S. (1996). *Methods and Epistemologies in Futures Studies*. The knowledge base of futures studies 1: 186-203. https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Methods+and+epistemologies+in+futures+studies&pages=186-203
- Inayatullah, S. (2008). Six Pillars: Futures Thinking for Transforming, *Foresight Journal*, 10(1): 4-21. <https://www.benlandau.com/wp-content/uploads/2015/06/Inayatullah-2008-Six-Pillars.pdf>
- Lindgren, M. Hans B. H. 2003. "Scenario planning The link between future and strategy", palgrave Macmillan
- Marien, Michael (2000). Best books on the future, future survey's super 70, the futurist, Issue 3, pp.398-409.
- Miao, P. (2011). Brave new city: three problems in Chinese urban public space since the 1980s, *Journal of Urban Design* 16(02), 179-207. <https://doi.org/10.1080/13574809.2011.548980>
- Mietzner, D, & Reger, G. (2005). Advantages and disadvantages of scenario approaches for strategic foresight. *Int. J. Technology Intelligence and Planning*. 1(2), 220-239. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1736110
- Mobini Dehkordi, A. (2007). *Megadayms; Strategic imperative, the future of organizations*, International Energy Studies Institute, Tehran. [In Persian]
- Moqimi, A. (2015). Future epistemology of theoretical approaches to urban planning, architecture and building industry, *Urban Management*, 14(38): 75-104. <https://www.magiran.com/p1447322> [In Persian]
- Myers, D. & Kitsuse, A. (2000). Constructing the Future in Planning: A Survey of Theories and Tools. *Journal of Planning Education and Research - J PLAN EDUC RES*. 19: 221-231. <https://doi.org/10.1177/0739456X0001900301>
- Nazimi, A. Ghadiri, R. (2006). *Futuristic planning from concept to implementation*, Ministry of Industries and Mines, Center for New Industries, Tehran. [In Persian]
- Peterson, G. D., Cumming, G. S., & Carpenter, S. R. (2003). Scenario Planning: A Tool for Conservation in an Uncertain World. *Conservation Biology*, 17(2): 358-366. <http://www.jstor.org/stable/3095355>
- Phaal, R. and Probert, D.(2001). *Technology road mapping*, Center for technology management. university of Cambridge, UK.
- Popper, R. (2006). *Foresight in Latin America: A view from Europe*. In *Conference with British & Brazilian Foresight scientists at the Royal Society of Science*. London, UK.. <https://research.manchester.ac.uk/en/publications/foresight-in-latin-america>
- Pourmohammadi, M. R., Hosseinzadeh Dalir, K., Ghorbani, R., & Zali, N. (2011). Reengineering the planning process with emphasize on using foresight. *Geography and development*, 8(20): 37-58. <https://sid.ir/paper/77381/en> [In Persian]
- Ratcliffe, John, krawczyk, Ela (2011). Imagineering city futures: the use of prospective through scenarios in urban olanning, *futures*, 12-14. <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.elsevier-4e3c2455-33e5-3394-900a-71c4a7bf3569>
- Ringland, Gill (2006). *Scenario planning: managing for the future*. john Wiley, 2nded., England,39-120. http://www.lapropective.fr/dyn/francais/memoire/texte_fondamentaux/scenario-planning-managing-for-the-future-ringland-schwartz.pdf
- Schwartz, P. and Ogilvy, J. (1998). Plotting your Scenarios, in Fahey, L. and Randall, R., *Learning from the Future: Competitive Foresight Scenarios*, John Wiley, New York, pp. 70-71. http://adaptknowledge.com/wp-content/uploads/rapidintake/PI_CL/media/gbn_Plotting_Scenarios.pdf
- Shearer, Allan W. (2005). "Approaching scenario-based studies: three perceptions about the future and considerations for landscape planning". *Environment and planning B: Planning and design*, 32, 67-87. <https://ideas.repec.org/a/sae/envirb/v32y2005i1p67-87.html>
- Slater, SF. (1995). Market orientation and the learning organization. *Journal of Marketing*, 59:63-74. <https://doi.org/10.2307/1252120>

- Slaughter, Richard (2004). *Futures Beyond Dystopia: creating social foresight*, London, Routledge flamer, 9-26. <https://www.routledge.com/Futures-Beyond-Dystopia-Creating-Social-Foresight/Slaughter/p/book/9780415302708>
- Talebi, A., & Nemati, M. A. (2018). Collaborative Foresight: An Effective Governance of University Policy Making. *Science and Technology Policy Letters*, 7(4), 17-24. https://stpl.ristip.sharif.ir/article_20670.html [In Persian]
- Tapio, P. and O. Hietanen (2002). Epistemology and public policy: Using a new typology to analyse the paradigm shift in Finnish transport futures studies. *Futures*, 34(7): 597-620. [http://dx.doi.org/10.1016/S0016-3287\(02\)00003-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0016-3287(02)00003-4)
- UNIDO, (2004). *foresight methodologies*. Textbook, Technology foresight initiative.
- Vahidi Motlagh, V., & Sadeghpour, H. (2006). Basics of future research and predictions for the next fifteen years. *Research Assistant Magazine*, 29: 67-79. [In Persian]
- Van Notten, P. W. F., Rotmans, J., van Asselt, M. B. A., & Rothman, D. S. (2003). An updated scenario typology. *Futures*, 35(5): 423-443. [https://doi.org/10.1016/s0016-3287\(02\)00090-3](https://doi.org/10.1016/s0016-3287(02)00090-3)
- von der Gracht, H. A., & Darkow, I. L. (2010). Scenarios for the logistics services industry: A Delphi-based analysis for 2025. *International journal of production economics*, 127(1): 46-59. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2010.04.013>
- Voros, J. (2003). A generic foresight process framework. *Foresight*, 5(3): 10-21. <https://doi.org/10.1108/14636680310698379>
- Voros, J. (2008). Integral Futures: An approach to futures inquiry. *Futures*, 40(2): 190-201. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.11.010>
- Zali, N. (2008). *Regional development forecasting with a scenario-based planning approach*, PhD thesis, Tabriz University, Faculty of Humanities and Social Sciences. [In Persian]
- Zali, N., & Zamanipoor, M. (2015). Systematic Analysis of Strategic Variables of Regional Development in Scenario-based Planning (Case: Mazandaran Province). *Town and Country Planning*, 7(1): 1-28. <https://doi.org/10.22059/jtcp.2015.54779> [In Persian]